

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

ปกิณณกธรรม

เล่มที่ ๙

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

สารบัญ

หน้า

เด็ก ๆ กับธรรม - ความเข้าใจยังไม่พอ	๑
เด็ก ๆ กับธรรม - ศีกษารธรรมเพื่ออะไร ๑	๓
เด็ก ๆ กับธรรม - ศีกษารธรรมเพื่ออะไร ๒	๖
เด็ก ๆ กับธรรม - รู้จักพระวินัย	๗
เด็ก ๆ กับธรรม - รู้จักพระสูตร	๑๑
เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมคืออะไร ๑	๑๓
เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมคืออะไร ๒	๑๖
เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท	๑๘
เด็ก ๆ กับธรรม - รู้จักกับปรมัตถธรรม	๒๑
บุญ - บาป พิจารณาแต่ละขณะจิต	๒๓
ถ้าเข้าใจจะรู้ว่า...ธรรมมีอยู่ตลอด	๒๖
เห็นประโยชน์ของศีล ไม่ใช่อยากมีศีล	๒๘
รู้ใหม่ว่าขาดอะไร	๒๙
ทุกข์ เมื่อยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นเรา	๓๓
บัญญัติเป็นธรรมหรือเปล่า	๓๕
รูปนามมีอยู่ที่ตัว	๓๖
ศาสนาเจริญหรือเสื่อม อยู่ที่ความเข้าใจธรรมของชาวพุทธ	๔๐
ต้องรู้ว่า บุญคืออะไร	๔๒
หน้าที่ของจิต	๔๗
เมื่อรู้แล้ว จะกลับไปไม่รู้ได้ไหม	๕๑
ยังไม่ถึงตัวธรรม	๕๕
ยิ่งเข้าใจ ยิ่งเห็นความเป็นอนัตตา	๕๖
เพราะกิจนี้เป็นภาวนากิจ	๕๙

สารบัญ

หน้า

เป็นเรื่องเฉพาะตัวที่ต้องค่อย ๆ อบรม	๖๑
อริยชาเป็นปัจจัยให้ทำบุญทำบาป	๖๓
ทางตรง หรือ ทางคด	๖๕
อะไรดับ สังสารวัฏจึงดับ	๖๘
เป็นนักจำเรื่องราว หรือ เข้าใจ	๖๙
ตัวตนที่แฝงอยู่	๗๓
ความจริงเป็นอย่างไร ก็ต้องเป็นอย่างนั้น	๗๕
ความจริงปรากฏเมื่อสติปัฏฐานเกิด	๗๕
สติปัฏฐานไม่เลือกอารมณ์	๗๘
ความเข้าใจมีหลายระดับ	๗๘
เป็นเรื่องของธาตุทั้งหมด	๗๙
พันฝ่าด้วยปัญญาของแต่ละคน	๘๓
กรรมทำให้เอง	๘๓
แล้วเราอยู่ที่ไหน ๑	๘๔
แล้วเราอยู่ที่ไหน ๒	๘๘
ทุกข์ที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้	๙๐
จิต เจตสิก รูป	๙๑
เมตตาตัวเองได้หรือ	๙๕
เป็นปัญญาขั้นคิดที่เลื่อนลอย	๙๖
อะไรก็ตามที่มีจริงเป็นธรรม	๙๖
จิต – เจตสิก	๑๐๑

เด็ก ๆ กับธรรม – ความเข้าใจยังไม่พอ

ผู้ถาม ถ้าเกิดเรารู้เรื่องนามธรรม รูปธรรม จิต เจตสิก ถ้าเข้าใจตรงนั้นแล้ว จำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติม ปริเฉทอะไรเยอะแยะอีกหรือเปล่าคะ

ส. ไม่ว่าจะเป็นปริเฉท ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก หรืออรรถกถา ก็ไม่พ้นจากนามธรรมและรูปธรรม ที่ทำให้เราเข้าใจละเอียดขึ้น จนกระทั่งสามารถเห็นจริงว่าไม่ใช่เรา เพียงแค่นี้ ยังเห็นไม่จริง เพียงแค่ได้ยินได้ฟังนิดเดียว ต้องจริงอีก มากกว่านี้มาก

ผู้ถาม หมายความว่าเราต้องศึกษาไปเรื่อย ๆ ตามกำลังศรัทธาของเราใช่ไหมคะ คือ มีปัญญาจะศึกษาแค่ไหนก็แค่นั้น ไม่ต้องหวังมาก เพราะว่ายาก รับว่ายาก แต่ก็รู้สึกคุ้มแล้วที่มาฟัง แม้เข้าใจนิดหน่อย แต่ก็ละความเห็นผิดจากเดิม ที่มีตัวตนมาก เราก็โกรธคนนั้นคนนี้นี่มาก เพราะเรารักตัวเอง

ส. เราต้องรู้จุดประสงค์ของการฟังว่า ฟังเพื่อเข้าใจ และเวลาฟัง เราจะรู้เองว่า เราเข้าใจพอหรือยัง ยังไม่พอ เพราะฉะนั้นก็ฟังต่อไป ศึกษาต่อไปอีก แล้วก็พอหรือยัง ก็ยังไม่พอ ก็จะต้องเป็นอย่างนี้ นี่คือ ผู้ที่เข้าใจธรรม คือรู้จริงๆ ว่า นี่เป็นเรื่องราวของสภาพธรรม ที่ตัวธรรมจริง ๆ กำลังเกิดดับเป็นอย่างนี้ แต่ความรู้ยังไม่พอ เพราะฉะนั้นก็ต้องศึกษาไป จนกว่าจะพอ

ผู้ถาม อย่างการอธิษฐานกรรม จะทำได้จริงไหม เราจะไม่ต้องไปข้องเกี่ยวกับผู้ที่ทำกรรมร่วมหรือ เขาจะไม่มาทำกรรมร่วมกับเราจริงหรือเปล่า

ส. ขึ้นอยู่กับกรรมแค่ไหน กรรมอะไร และคนนั้นเป็นใคร

ผู้ถาม ถ้าเกิดเราอธิษฐานร่วมกัน มันจะมีผลไหมคะ มันจะไม่เกิดตัวนั้นขึ้น

ส. คือ เวลาที่เราทำอกุศลกรรมแล้ว เราจะเดือดเนื้อร้อนใจ เพราะฉะนั้น ถ้าเราคิดว่า เราไปขอโทษเขาเสีย คำว่า “อโหสิ” แปลว่า กรรมที่ทำแล้ว แต่เรามาใช้กันผิด เรื่องใช้ผิด เราใช้ผิดเสมอ เพราะฉะนั้นต้องกลับมาเข้าใจจริง ๆ ว่า อโหสิ คือ ทำแล้ว เพราะฉะนั้น อโหสิกรรม คือ กรรมที่ทำแล้ว

เพราะฉะนั้นกรรมที่ทำแล้ว ถ้าเป็นอกุศลกรรมเราจะเดือดเนื้อร้อนใจ สมมติว่าเราไปว่าเขา โดยที่ความจริงเขาไม่ได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่คนอื่นทำให้เราเข้าใจผิดคิดว่าเขาเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นการที่เราารู้สึกว่า เราผิด แล้วเราไปขอโทษ ขออภัยทำให้ความเดือดเนื้อร้อนใจของเราหายไปหรือบรรเทา เพราะว่าไม่ใช่กรรมหนักเหมือนฆ่าสัตว์ หรือลักทรัพย์

เพราะฉะนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับว่าเป็นกรรมอะไร แล้วคนนั้นเป็นใคร และเรามีกุศลจิต อกุศลจิตมากน้อยแค่ไหน ถ้าเป็นการขอโทษด้วยความจริงใจ เสียใจจริง ๆ เขาก็เข้าใจ เราก็ไม่เดือดร้อน เพราะว่าถ้าเราเข้าใจใครผิด แล้วเราก็ทำให้เข้าใจถูกขึ้น เราก็ไม่ต้องมาเดือดร้อนว่า ปานนี้เขาจะคิดอย่างไร เราจะคิดอย่างไร แต่ถ้าเป็นกรรม เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ที่ทำไปแล้ว ก็จะต้องให้ผล ต่อให้ไปขอโทษอย่างไรก็ได้

ผู้ถาม สมมติว่าเขาทำกับเราอย่างนี้ จำเป็นต้องไปบอกเขาไหมว่า เราไม่โกรธเขา เราให้อภัย

ส. ก็แล้วแต่ค่ะ เขาเดือดเนื้อร้อนใจหรือเปล่า

ผู้ถาม ขึ้นอยู่กับตัวเราใช่ไหมว่า จะบอกเขาว่า เราไม่โกรธเขา

ส. เราไม่รู้ด้วยซ้ำไป บางทีเขาว่าเรา เราก็ไม่รู้ เราจะไปบอกเขาได้อย่างไร บางทีเราไม่รู้เลย ใครคิดอะไรกับเราที่นี่ เราก็ไม่รู้

ผู้ถาม คือ มีเพื่อนทำให้ไม่สบายใจ แต่ก็ไม่เคยไปบอกเขา

ส. เขาไม่สบายใจ หรือเราไม่สบายใจ เขาทำให้เราไม่สบายใจ

ผู้ถาม เขาไม่รู้ว่า เราหายโกรธเขาจริงไหม หรือเรายังโกรธเขาอยู่ จำเป็นต้องไปบอกเขาไหมว่า เราหายโกรธแล้ว

ส. อันนี้แล้วแต่เรา เราต้องรู้จักเขาดีกว่าใคร ทุกอย่างไม่ใช่เป็นกฎเกณฑ์ แต่ต้องเป็นแต่ละเหตุการณ์ แต่ละบุคคล

เด็ก ๆ กับธรรม - ศึกษาธรรมเพื่ออะไร ๑

ส. อยากจะพูดถึงจุดประสงค์ของการศึกษาพระพุทธศาสนา เพราะว่าชีวิตของเราไม่ว่าเราจะทำอะไร ก็ต้องมีจุดประสงค์ ไม่ใช่ทำไปโดยที่ไม่รู้ว่า เราทำทำไม อย่างเราเกิดมา เราก็เห็น ได้ยิน โตขึ้นก็ต้องเข้าโรงเรียน เราก็ต้องรู้ว่า เรียนทำไม เรียนเพื่อจะรู้สิ่งที่เราไม่เคยรู้เลย ซึ่งจะต้องช่วยในการมีชีวิตอยู่ต่อไป เพราะว่าถ้าเราไม่มีความรู้ แล้วเราจะไปทำอะไร ให้ชีวิตของเราดำรงต่อไปได้

เพราะฉะนั้นการที่เราจะศึกษา ไม่ว่าวิชาอะไรทั้งนั้น ก็เพื่อที่ว่าเราจะได้มีความรู้ แต่ที่นี้เราก็เข้าโรงเรียนและอีกไม่นานก็จบ แล้วมีอาชีพ มีการทำงาน มีครอบครัว มีบ้าน แล้วก็ตายแน่ ๆ ไม่มีใครสักคนหนึ่งซึ่งจะไม่ตาย เพราะฉะนั้นเราก็ลองเปรียบเทียบดูว่า ตลอดชีวิตที่เราเกิดมา แล้วก็เห็น แล้วก็ได้ยิน แล้วก็ใช้ชีวิต แต่ละวัน สนุกบ้าง สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ทำงานบ้าง มีเพื่อนบ้าง แต่ในที่สุด ก็ต้องจากทุกคน มีใครบ้างที่ไม่ตาย มีไหม ไม่มีเลย ต้องตายทุกคน

เพราะฉะนั้นถ้าเราคิดว่า ระหว่างที่เรายังไม่ตาย เราควรจะเป็นอย่างไร เพราะเรามองเห็นว่า แต่ละคนต่างกัน บางคนก็เป็นคนดี บางคนก็เป็นคนไม่ดีเลย และถ้าเป็นคนที่ดีว่า ระหว่างดีกับไม่ดี สำหรับตัวเรา ควรจะเป็นชนิดไหน มีใครบ้างไหมที่อยากเป็นคนไม่ดี มีใครที่ไม่อยากเป็นคนดีบ้าง ก็ไม่มี แต่ถ้าเราไม่รู้ว่า อะไรไม่ดี บางทีเราก็บอกไม่ได้ว่า สิ่งที่เราคิดว่าดีนั้นดีหรือเปล่า อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็ได้

เพราะฉะนั้นในการที่เราศึกษา เราต้องทราบว่า สำหรับวิชาทางโลกก็ให้ความรู้เพียงแค่ว่า เรามีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ แล้วก็จะมีเพื่อน แล้วก็มีการงาน มีอะไร แต่ว่าเราจะเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ไปกับเราไม่ได้เลย เราเกิดมา เรามาตัวเปล่า ๆ มีใครเอาอะไรติดมาบ้างตอนเกิด จริง ๆ แล้วไม่มีใครเอาอะไรติดมาได้เลย แต่สิ่งที่ติดมาแล้วก็คือ อุปนิสัยที่เคยสะสมมา ทำให้แม้แต่เด็กตัวเล็ก ๆ พอเกิดมาแล้ว มองดูก็เหมือน ๆ กันทั้งนั้น แต่พอโตขึ้นค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นไม่เหมือนกันเลย ตามการสะสมของแต่ละคน ถึงแม้ว่าจะมีพี่น้อง ๒ คน ๓ คน ๔ คน แต่ละคนก็มีอัธยาศัย อุปนิสัยต่าง ๆ กัน เหมือนกันไม่ได้

เพราะฉะนั้นสิ่งที่ติดตามไป จากการที่เรามีสมบัติ มีบ้าน มีพี่ มีน้อง มีญาติ เราไม่สามารถเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ตามไปได้ แต่การสะสมของเราในเรื่องความรู้สึก ในเรื่องความคิดนึก พวกนี้จะติดตามไป อย่างบางคน ก็เป็นคนที่ไม่โกรธง่าย แล้วไม่ยอม อภัยให้คนอื่นเลย ดีไหมอย่างนั้น ไม่ดี แต่ทำได้หรือเปล่า บางคนเขาบอกว่า รู้ว่าไม่ดี แต่ทำไม่ได้ ถ้าไม่หัด ไม่เริ่ม ไม่สะสม ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย

แต่ถ้าวันนี้เราเปลี่ยนความคิด แล้วรู้ว่า ถ้าเราจะไม่โกรธใครเลย ก็สบาย กว่าเยอะ ไม่ต้องไปนั่งคิดถึงคนนั้นด้วยความขุ่นเคือง นอนไม่หลับ กระสับกระส่าย ทำไมเขาทำอย่างนั้นไม่ดี ทำอย่างนี้ไม่ดี แต่ถ้าเรามีความเข้าใจที่ถูกต้องว่า ขณะนั้น ใครกำลังไม่ดี ที่คิดอย่างนั้น ลืมตัวเองว่า แท้ที่จริง เวลาที่คิดอย่างนั้น เป็นทุกข์ ของเราเอง

เพราะฉะนั้นเราไม่ค่อยจะเห็นตัวเอง แล้วก็เห็นคนอื่น แล้วก็มองคนอื่นว่า คน นั้นไม่ดีตรงนี้ คนนี้ไม่ดีตรงนั้น หรือว่าคนนี้ดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ตัวเราเอง เราลืม แต่ พระธรรมที่เราศึกษาเมื่อเดือนก่อน ก็เป็นเรื่องสังขธรรม ความจริง ที่ทำให้เรารู้จักตัว เราเอง ถ้าเรารู้จักตัวเราเอง เราจะรู้จักคนอื่นใหม่ เหมือนกันใหม่ เขากับเรา ความ โกรธเกิดขึ้น ของใครก็เหมือนกันทั้งนั้น ความโลภ ความติดข้องของใครก็เหมือนกัน ทั้งนั้น ความที่มีจิตใจดีงาม ก็ดีงามหมด ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหนกับใคร ก็เป็นสภาพ ธรรมแต่ละอย่าง

เพราะฉะนั้นเวลาที่ทุกคนมาที่นี้ เว้นนี้ มีใครเขาจะจกมาบ้างหรือเปล่า ใน กระเป๋ามีกระจกไหม มีกระจก กระจกโดยมากเราจะไว้ส่องตัวเราว่าเป็นอย่างไร แต่เรา เห็นเพียงรูป แต่พระธรรม คือ กระจกอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งถ้าเรามีความเข้าใจที่ถูกต้อง เรา จะส่องใจของเราเอง เราจะเห็นใจของเราเองได้ เพราะว่าใจของคนอื่น เราเพียงแต่นึก ว่า เขาเป็นอย่างนั้น นึกว่าเขาเป็นอย่างนี้ แต่เห็นไม่ได้ ไม่เหมือนใจของเราเอง

เพราะฉะนั้นใจของเราเอง พระธรรมจะทำให้เห็นชัดเจนว่า ขณะที่เรากำลังคิด โกรธใคร แท้ที่จริงแล้วขณะนั้น ลักษณะโกรธกำลังเป็นของเราเอง เพราะว่าเราไม่ชอบ คนที่กำลังโกรธนี้แน่ ๆ เลย เพราะฉะนั้นขณะที่ไม่ชอบคนนั้น หรือกำลังโกรธคน

นั่นคนนี่เพราะความไม่ดีของเขา แต่ที่จริงขณะนั้น เรามีความโกรธของเรา พระธรรมจะส่องถึงสภาพธรรมชัดเจน

เพราะฉะนั้นเราต้องทราบจุดประสงค์ให้ชัดว่า เราเรียนธรรมทำไม บางคนอาจจะคิดว่า เรียนเหมือนวิชาทางโลกวิชาหนึ่ง บางแห่งเขาอาจจะมีการสอบ แล้วก็มีประกาศนียบัตร บางแห่งก็อาจเป็นถึงเป็นมหาวิทยาลัยก็ได้ ต่างประเทศก็มี ศีลศึกษาศาสนาเปรียบเทียบ แต่นั่นไม่ใช่จุดประสงค์

เพราะฉะนั้นการที่เราจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เราจะต้องตั้งใจไว้ชอบ นี่ใช้สำนวนภาษาพระสูตร แต่หมายความว่าพิจารณาสิ่งที่เราจะทำ จนกระทั่งเป็นสิ่งที่เราเห็นประโยชน์จริง ๆ เราถึงจะทำ แต่ถ้าเราไม่พิจารณา แล้วเราทำไป สิ่งนั้นจะมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ เราก็อาจจะไม่ได้ประโยชน์เลย จากการที่เรารู้มาก ๆ ถ้าศึกษาต่อไป ก็เป็นจิตที่ชนิด เจตสิกมีเท่าไร รูปมีอะไรบ้าง เราก็แค่รู้ แต่ไม่เป็นประโยชน์กับเรา

เพราะฉะนั้นการที่เราจะทำการที่สำคัญที่สุด คือ การศึกษาธรรม ซึ่งต่างกับการศึกษาวิชาอื่น วิชาอื่นเอาไปไม่ได้แน่ ทรัพย์สมบัติที่เป็นวิชาอื่น แต่ธรรมที่เป็นความเข้าใจของเรา ก็เป็นอุปนิสัยที่สะสม ทำให้เมื่อมีการฟังธรรมอีก เราเข้าใจได้เร็วอย่างครั้งก่อน ที่เราพูดเรื่องปรมัตถธรรม คนที่ฟังครั้งแรกใหม่มาก จะไม่รู้เลยว่าหมายความว่าอะไร แต่ถ้าฟังวันก่อนแล้ว วันนี้รู้ใหม่ว่า ปรมัตถธรรม คือ อะไร ธรรม คือ อะไร

นี่คือสิ่งที่อยู่ในใจ ซึ่งใครก็เอาไปไม่ได้ ถ้าเป็นความรู้ที่เพิ่มขึ้น ก็จะเป็นสมบัติที่ติดตัวเราจริง ๆ ที่เราสามารถมีสมบัติอันนี้ทุกชาติ ๆ ได้ เวลาที่ได้ยินได้ฟังอะไร ก็เหมือนเวลาที่เราไปโรงเรียน วันแรกที่เราเข้าโรงเรียน เราก็ไม่รู้ แต่กว่าเราจะโต กว่าเราจะออกจากโรงเรียน เราก็รู้ไปหมด ตั้งแต่ชั้นประถม ๑ ประถม ๒ เราก็ไม่ลืม เราก็เข้าใจได้ แต่พระธรรมมีประโยชน์ ที่ต่างจากวิชาอื่น ที่ติดตามเราไปได้ ในขณะที่ทรัพย์สมบัติ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติเพื่อนฝูงที่เราเคยรัก เคยชอบทั้งหมด ตามเราไปไม่ได้สักคนเดียว เราเกิดมาคนเดียว ตาย เราก็ตายคนเดียว ไม่มีใครไปตายด้วย

ขณะที่กำลังเห็น แต่ละคนที่เห็น เห็นคนเดียว หรือคนอื่นมาร่วมกับเห็นของเรา ด้วย เห็นคนเดียว เวลาเราคิดนึก ต่างคนต่างคิด ไม่ใช่เราคิดอย่างนี้ ขณะที่คิดเป็น คนอื่นที่มาร่วมคิดด้วย ก็ไม่ใช่ เพราะฉะนั้นให้ทราบความจริง ความจริงซึ่งเป็น สัจธรรม ความจริงแท้ ๆ ที่พิสูจน์ได้ว่า แต่ละคน ก็เป็นแต่ละหนึ่ง เป็น ๒ ได้ไหม จะ โคลนนิ่งออกมาแบบลูกแกะ แบบลูกวัวได้ไหม ก็ได้แต่เพียงรูปร่าง อย่างหน้าตา ก็ รู้สึกว่า คนนี้คล้าย ๆ คนนั้นหรือคนที่เราเคยรู้จัก แต่สภาพจิตไม่มีวันที่จะเหมือนกันแต่ละคน เพราะว่าจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ดับไป เป็นปัจจัยให้ขณะต่อไปเกิด ถ้าขณะ ก่อน ๆ เป็นคนที่ชอบไปหมดทุกอย่าง อยากได้ไปเสียทุกอย่าง เราจะเห็นคนที่โลก มากกว่าคนอื่น หรือบางคนก็โกรธ เรื่องที่คนอื่นไม่โกรธ เขาก็โกรธ นิดหนึ่งก็โกรธ หน่อยหนึ่งก็โกรธ เพราะว่าเขาสะสมความโกรธ ที่ละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งเป็น สภาพจิตของแต่ละคน ซึ่งต่างกันไปตาม

ในขณะนี้จะมีคนที่นี้มากสักเท่าไร ไม่เหมือนกันเลย คนหนึ่งเห็น อีกคนหนึ่ง กำลังคิด อีกคนกำลังเจ็บหรือคันตรงไหนก็ได้ แต่ละคนจะไม่เหมือนกัน

เพราะฉะนั้นการศึกษารธรรม คือ ศึกษาสิ่งที่มีจริง ที่เราสามารถจะพิสูจน์ได้ที่ตัวของเรา เมื่อเข้าใจแล้ว ก็เข้าใจทั้งหมดเลย

เด็ก ๆ กับธรรม - ศึกษาธรรมเพื่ออะไร ๒

ส. แต่ก่อนอื่นต้องทราบจุดประสงค์ของการศึกษาว่า เพื่อเข้าใจธรรม ไม่ใช่ เพื่ออย่างอื่น ศึกษาแล้วอยากจะได้ลาภ ฤกษ์หรือผิด ผิด ศึกษาอยากจะให้คนชม ถูก หรือผิด ได้ยศ ได้สรรเสริญ ไม่มีประโยชน์ เพราะว่าติดตามไปไม่ได้เลย เป็นแต่เพียง ชื่อ สมมติว่าเป็นอย่างนี้ สมมติว่าชื่อนี้ และบางคนก็ติดในชื่อมาก ต้องชื่อนี้ ชื่ออื่น ไม่ได้ แม้แต่เพียงชื่อ ก็เห็นว่าสำคัญเหลือเกิน แต่ความจริงเปลี่ยนชื่อก็ได้ จะชื่ออะไร ก็ได้ แต่เปลี่ยนอุปนิสัย เปลี่ยนความเป็นบุคคลนั้นไม่ได้ นี่คือ สัจธรรมหรือความจริง

ไม่ทราบทุกคนเข้าใจจุดประสงค์อันนี้หรือเปล่าคะ จะต้องศึกษารธรรมต่อไปให้ ทราบว่า จะต้องเข้าใจธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงแสดง ซึ่งเป็นความจริง ซึ่งคน

อื่นไม่สามารถจะสอนได้เลย และเราก็เป็นผู้ที่มั่นคง ไม่ใช่เป็นผู้ต้องการลาภ ยศ สรรเสริญหรือคำชม จากการที่เรามีความเข้าใจธรรม หรือไม่ใช่หวังอะไรจากธรรม เพราะว่าธรรมเป็นเรื่องละเอียด ไม่ใช่เรื่องติดข้อง เรื่องละเอียดอะไร ลองคิด ทุกคนควรจะคิด ไม่ใช่ฟังเฉยๆ ละอะไรดี ละความเห็นผิด ละอกุศลทั้งหมดเลยที่ไม่ดี เพราะว่าคนอื่นละให้ไม่ได้

เป็นพ่อเป็นแม่ก็จริง เอากิเลสของเราออกได้ไหม ไม่ได้ แต่พ่อแม่ครูบาอาจารย์เพื่อนฝูง ที่เป็นเพื่อนที่ดี มีเมตตา สามารถให้คำแนะนำคำตักเตือนและชี้ประโยชน์ให้เห็นว่า อะไรถูก อะไรควรได้ แต่เราเองต้องพิจารณา และต้องเป็นตัวของเราเองที่จะแก้หรือที่จะเห็นโทษว่า สิ่งนั้นเราไม่ควรจะสะสมให้มีบ่อยๆ

เวลาจะขอโทษใคร ยากไหม ไม่ยากใช่ไหม แต่บางคนทำได้ไหม เขาอาจจะรู้สึกผิด แต่ขอโทษไม่ได้ ไม่ได้จริงๆ แค่อธิษฐาน ก็ไม่ได้ ลองคิดดู แล้วจะอะไรได้ กิเลสก็เยอะแยะมากมายเหลือเกิน

เพราะฉะนั้นการศึกษาคะไตรปิฎก ทราบแล้วจากคราวก่อน ไตร แปลว่า ๓ ปิฎก แปลว่า หมวดหมู่ของพระธรรม ที่จำแนกออกไปเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ พระวินัยปิฎก ส่วนที่ ๒ ใครจำได้ มีใครจำได้ไหม การศึกษาธรรมต้องเข้าใจ แล้วต้องจำ แล้วต้องรู้ว่า สิ่งที่เราได้ยินได้ฟังจริง ๆ คืออะไร พระสูตรต้นตอปิฎก

พระไตรปิฎกมี ๓ ไม่ต้องจด แต่จำ พระวินัยปิฎก “วินัย” คือ กำจัดสิ่งที่ไม่ดี ทางกาย ทางวาจา พระสูตรต้นตอปิฎก ก็เป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมกับใคร ที่ไหน เรื่องอะไร ซึ่งเหมาะกับอุปนิสัยของคนนั้น ที่เขาฟังแล้ว เขาก็เห็นว่าเป็นประโยชน์ และปิฎกที่ ๓ ใครจำได้ พระอภิธรรมปิฎก

๓ ปิฎกนี้ เป็นประโยชน์อย่างไร ไม่อย่างนั้นเราก็ไม่เห็นประโยชน์เลย

เด็ก ๆ กับธรรม – รู้จักพระวินัย

ส. อย่างพระวินัยส่วนใหญ่ ไม่ใช่ทั้งหมด เป็นเรื่องความประพฤติของพระภิกษุ เพราะว่าพระภิกษุเป็นผู้ที่ได้ฟังธรรม เหมือนอย่างเรา ๆ แต่มีอุปนิสัยที่เคย

สะสมมา ที่จะอบรมเจริญปัญญาในอีกเพศหนึ่ง เพศที่บรรพชาหมายถึงสละ บรรพชา คือ สละ อุปสมบทในพระธรรมวินัย คือ สละบ้าน สละพ่อแม่ สละความสุข ซึ่งทุกคนก็รู้จักตัวเองตามความเป็นจริง ไม่มีการบังคับว่า ให้คนฟังทั้งหมดไปบวชหรือไปอุปสมบท ไปบรรพชา ในพระพุทธศาสนาไม่มีคำว่า “ต้อง” หรือไม่มีคำว่า “อย่า” แต่ทรงแสดงเหตุและผลทั้งหมดให้คนฟังพิจารณาให้เป็นความเข้าใจของคนนั้น

เพราะฉะนั้นถ้าเรารู้ว่า เราไม่ได้สะสมมา ที่จะบรรพชิต ที่จะสละ ก็ไม่ต้องสละ ไปฝืนสละ แล้วก็ต้องเป็นทุกข์ แต่สามารถอบรมเจริญปัญญาได้ทุกหนทุกแห่ง ทุกขณะ แม้แต่ที่นี่ ที่นี่ก็ไม่ใช่วัด ไม่ใช่เป็นที่เงียบในป่า แต่ที่ไหนที่มีการฟังให้เข้าใจธรรม ที่นั่นก็สามารถเป็นการอบรมเจริญปัญญาได้

ชาติก่อนเคยบวชใหม่ ไม่รู้ ลองคิดดูซิว่า เคยบวชใหม่ สังสารวัฏนี้ยาวนานมาก ยาวนานจนกระทั่งมีคำกล่าวว่า ทุกคนที่อยู่ที่นี่ตรงนี้ ไม่เคยมีใครสักคนที่ไม่เคยเป็นญาติพี่น้องกัน หรือว่าไม่เคยมีความสัมพันธ์โดยสถานหนึ่งสถานใด เด็กคนนี้อาจจะเป็นแม่ของผู้ใหญ่คนนั้น หรือเป็นพ่อ หรือเป็นอะไรก็ได้ สังสารวัฏนี้ยาวนานมาก ถ้าสมมติว่าเด็กคนนี้ตายก่อน แล้วไปเกิด ก็อายุมาก แล้วเด็กอีกคนก็ตาย ไปเกิดเป็นลูกของคนนั้น ก็เป็นเรื่องที่เราไม่รู้ไม่ได้ แต่ให้ทราบว่า จริง ๆ แล้วธรรมก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องฟัง ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

สำหรับพระวินัยปิฎกสำหรับบรรพชิต เป็นการที่ทรงแสดงว่า สิ่งใดที่ควรสำหรับพระภิกษุ และสิ่งใดที่ไม่ควร เพราะเพศต่างกัน พระภิกษุจะมาอยู่บ้านดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ เล่นเทนนิส ได้ไหม ไม่ได้ นั่นไม่ใช่นิสัย ไม่ใช่อุปนิสัย

พระภิกษุก็ต้องเป็นผู้ที่สงบ ผู้ที่สละ พระภิกษุจะยินดีในการกราบไหว้ของคนอื่นสมควรไหม สละ คือ สละทุกอย่าง ถ้าใครจะกราบไหว้ ก็เพราะความดีของคนนั้น แต่ไม่ใช่เราจะต้องไปสำคัญตนว่า เรามีความสำคัญ ดี พิเศษแล้วคนอื่นมายกย่องมากกราบไหว้

นี่คือ การศึกษาพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ต่อไปก็ต้องไม่ลืมว่า เราศึกษาทั้งหมดเพื่อขัดเกลา เพื่อละทุกอย่าง แม้แต่การติดในลาภ ในยศ หรือในคำสรรเสริญ เพราะว่าขณะนั้นตรงกันข้ามกับคำสอน เพราะว่าคำสอนสอนให้เห็นโทษของการติด

ทุกอย่างที่จะนำความทุกข์มาให้ ถ้าเราชอบด้วยแก้วสวย ๆ แล้วด้วยแก้วแตก ก็
เป็นทุกข์ เราจะชอบใครสักคน คนนั้นก็ต้องตาย เวลาเขาตาย เราเป็นทุกข์ไหมเรา
ก็เป็นทุกข์ เราชอบอาหารชนิดหนึ่งซึ่งอร่อย และวันนั้นเราไม่ได้ทานอาหารอย่างนั้นเรา
ได้รับประทานอย่างอื่นหรือรสอื่น เราก็เป็นทุกข์

ทุกข์ทั้งหมด ความไม่สบายใจ ความไม่แช่มชื่น มาจากความติดข้อง ถ้าเรา
คลายความติดข้องลง ไม่ได้ดร้อนเลย เปรี้ยวก็ได้ หวานก็ได้ เค็มก็ได้ จืดก็ได้ จะ
เดือดร้อนไหม ก็ไม่

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าทุกคนติดในสิ่งที่เห็น ต้องเห็นสิ่งที่สวย ๆ ในเสียงที่ได้ยิน
ต้องได้ยินเสียงเพราะ ๆ ในกลิ่น ก็ต้องเป็นกลิ่นที่หอม ในรส ก็ต้องเป็นรสที่อร่อย ใน
สิ่งที่กระทบสัมผัส ก็ต้องสบาย แม้แต่เก้าอี้ ก็ต้องสบาย เก้าอี้ไม่สบาย นั่งเดี๋ยวก็เป็น
ทุกข์แล้ว เจ็บตรงนั้นตรงนี้

เพราะฉะนั้น ทั้งหมดที่จะเป็นความทุกข์มาจากความติดข้อง พระภิกษุที่มี
อหิชาเห็นโทษของกิเลส ความติดข้อง ท่านจึงสามารถละ เพราะว่ามันตรงกันข้ามกัน
โลภะ คือ ความติด อโลภะ คือ ความไม่ติด ตั้งแต่อ่อนมาฟังธรรม เราติดอะไร
เยอะแยะเลย แล้วพอฟังแล้ว ลองคิดดูว่า เราสามารถละความไม่ติดสักชนิดหนึ่งได้ไหม
ไม่ต้องหมด ละหมด ไม่มีใครละได้ แต่นิดหนึ่ง ทางตานิดหนึ่ง ทางหูชนิดหนึ่ง ทางจมูก
ชนิดหนึ่ง ทางลิ้นชนิดหนึ่ง ทางกายชนิดหนึ่ง ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป เราก็เป็นคนที่ไม่
เดือดร้อน ไม่เป็นทุกข์

ต้องทราบจริง ๆ ว่า พระวินัยสำหรับบรรพชิต แต่ถ้าสิ่งไหนดี เราทำได้ไหม
แม้เราไม่บวช หรือทำไม่ได้ เพราะเราไม่ใช่พระ ลองคิด ไม่จำเป็นใช่ไหม อะไรที่ดีแล้ว
สากล ไม่ใช่เฉพาะคนไทย ไม่ใช่เฉพาะชาวพุทธ ไม่ใช่เฉพาะเด็ก ไม่ใช่เฉพาะผู้ใหญ่
วัยไหน แต่สิ่งที่ดีเป็นสภาพธรรมที่ดี ดีจะต้องเป็นดีตลอด ไม่ว่าที่ไหน

ถ้าท่านสอนเรื่องการรับประทานอาหาร ในพระไตรปิฎกก็มี ไม่มีการเคี้ยว
ดังจ๊ับ ๆ อย่างจ๊ับ ๆ ดีไหม เวลาเคี้ยวไม่ปิดปาก มีเสียงแน่นอนเลย คนนี้จ๊ับ คนโน้น
จ๊ับ ดังสนั่น แล้วก็ไม่งามด้วย แค่นี้พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดง ว่าที่จริงแล้ว กาย
อย่างไหนสมควร วาจาอย่างไหนสมควร

เพราะฉะนั้น ถ้าเราเห็นว่าสิ่งไหนเป็นประโยชน์ ไม่ต้องไปห่วงเลยว่า สำหรับบรรพชิตเราทำได้ และไม่จำเป็นต้องไปนับด้วยว่า เรามีศีลเหมือนบรรพชิตหรือเพิ่มขึ้นมาก็ข้อ เพราะเป็นเรื่องละ เป็นเรื่องเดียวเท่านั้น คือเรื่องละทั้งหมด เพราะถ้าเราศึกษาถึงปรมาตม์ เราจะทราบว่าเป็นจิต เจตสิก รูป ซึ่งเกิดแล้วดับ สิ่งที่เกิดมาแล้วดับ กลับคืนมาไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ศักระตลอดทำกระทบแข็งตรงนี้ มีเฉพาะตรงนี้ ที่ปรากฏพอได้ยิน แข็งตรงนี้ดับแล้ว เพราะฉะนั้นจะไม่มีอะไรเหลือ จริง ๆ แล้วไม่เหลืออะไรเลย เพราะฉะนั้นสมควรไหมที่จะติด แต่ว่าต้องติด เพราะวาปัญญาไม่ถึงระดับที่จะละ

นี่เป็นเรื่องที่ไม่จำกัด พระไตรปิฎกนี้อ่านได้ ศึกษาได้ ใครก็ตามที่มีเวลา และอยากอ่านพระวินัยปิฎก อ่านเลย เป็นภาษาธรรมดา แล้วเป็นเรื่องของการประพฤติทางกาย ทางวาจา แต่ถ้าไม่เข้าใจ ต้องถามผู้รู้ เพราะว่าพระวินัยปิฎกเป็นเรื่องของกาย วาจาก็จริง แต่ละเอียดมาก เพราะฉะนั้นความลุ่มลึกของพระวินัยโดยกิจ กิจก็คือ การประพฤติของกาย ของวาจา

ชอบฟังเรื่องสนุก ๆ ใหม ชอบ นั่นคือโลภะ มีจริง ๆ แล้วเราก็ชอบเรื่องสนุกที่เขาแต่งให้เราสนุก เราคิดเองไม่ออก ก็ต้องไปอาศัยที่วิบ่าง หนังสือบ้าง แล้วก็เพลิดเพลิดไปกับเรื่องที่สนุกต่าง ๆ และเราจะสังเกตได้ แม้กาย วาจาของคนที่อยู่ในจอโทรทัศน์ เราก็เห็นได้ ความประพฤติอย่างไหนถูกหรือไม่ถูก ดีหรือไม่ดี

เพราะฉะนั้นถ้าเราอ่านพระวินัยปิฎก เราจะเป็นคนที่ละเอียดขึ้นในเรื่องความลุ่มลึกของกิจ ของกาย ของวาจา นี่เป็นความละเอียด ความลุ่มลึกของปิฎกหนึ่งซึ่งละเอียดมาก

เด็ก ๆ กับธรรม – รู้จักพระสูตร

ส. ทุกคนอย่าคิดว่า ฉันยังเด็ก ยังไม่อ่าน อ่านเลย พระไตรปิฎกทั้งหมดนี้เป็นปิฎกที่ ๑ แต่ถ้าคิดว่าพระไตรปิฎก ที่เป็นพระวินัยปิฎกละเอียด ก็ลองไปอ่านพระสูตรตันตปิฎก

เพราะฉะนั้นชีวิตทุกวันจะมีปัญหามาก ในเรื่องการกระทำทางกาย ทางวาจา ซึ่งถ้าใครสนใจอยากจะรู้ความละเอียดว่า อะไรดี ก็อ่านพระวินัย แต่ถ้าเห็นว่าพระวินัยไม่มีเรื่องมีราวอะไรเลย ก็อ่านพระสูตร ซึ่งทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นพระวินัยพระสูตร หรือพระอภิธรรม ก็คือ พระธรรม ถ้าไม่มีธรรม คือ จิต เจตสิก รูป จะไม่มีแม้พระวินัย หรือพระสูตร หรือพระอภิธรรมเลย แต่เพราะเหตุว่ามีธรรม ซึ่งจำแนกออกไปได้หลายอย่าง คือ ถ้าเป็นธรรมที่เกี่ยวกับการรวบรวมกัน แล้วมีการสมมติบัญญัติว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นคน เป็นสัตว์ คน ก็คือ จิต เจตสิก รูป สัตว์ ก็คือ จิต เจตสิก รูป

แต่ทำไมบอกว่า นี่แมว นั่นนก นี่คน ถ้าเราไม่ใช้คำอย่างนี้ เราจะรู้ไหม เราก็ไม่รู้ว่ เราหมายถึงปรมาตถธรรมอะไร แต่พอเราบอกว่า คน เราารู้เลยว่า ต้องมีจิต เจตสิก รูป แต่ว่าปฏิสนธิจิตหรือการเกิดเป็นผลของกุศล ถึงได้เกิดเป็นมนุษย์ ถ้าเป็นผลของอกุศล ก็เกิดเป็นเดรัจฉาน เป็นจิ้งจก ตั๊กแตน งูอะไรก็ได้

คือเรามีความเข้าใจทั้ง ๒ อย่าง คือ เข้าใจเรื่องราวด้วย และเข้าใจสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ซึ่งเป็นปรมาตถธรรมด้วย แต่ต้องทราบว่า ปรมาตถธรรมสำคัญที่สุด เพราะว่าเป็นธรรม ที่ไม่ใช่สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เที่ยง เราเคยคิดว่า คนเที่ยง ตอนไม่เที่ยง คือ ตอนตาย แต่ความจริงเป็นจิตทุกขณะที่เกิดดับ เจตสิกที่เกิดพร้อมจิตก็ดับ รูปก็เกิดแล้วดับ แต่ว่าดับเร็วจนกระทั่งเหมือนไม่ดับเลย เหมือนกับอยู่ตรงนี้ตลอด แต่จะตลอดได้อย่างไร ในเมื่อเห็น ไม่ใช่ได้ยิน ไม่ใช่คิดนึก ก็เป็นแต่ลักษณะซึ่งสั้นมาก

เพราะฉะนั้นก็ต้องเข้าใจจริง ๆ ว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้แต่ “ธรรม” คำเดียวที่เราได้ยินได้ฟังว่า ทุกอย่างเป็นธรรม ไม่มีอะไรเลยซึ่งไม่ใช่ธรรม แต่ธรรมมากมายเหลือเกิน เพราะฉะนั้นจึงต้องมี “ธรรม” ที่แบ่งประเภทใหญ่ ๆ ให้เข้าใจ เป็นนามธรรม

กับเป็นรูปธรรม และธรรมมากมายเหลือเกิน ไม่ใช่อยู่ที่อื่นเลย ชีวิตวันนี้จนถึงเดี๋ยวนี้ ธรรมมากใหม่ ตลอดเวลา จนนับไม่ถ้วน

เพราะฉะนั้นจึงต้องแสดงธรรมโดยนัยของพระสูตร เพื่อจะกล่อมเกล่าจิตใจของ แต่ละอภยาศัยให้เห็นประโยชน์ของกุศลธรรม และให้เห็นโทษของความไม่รู้หรืออกุศล ทั้งหมด ทรงแสดงไว้ละเอียดมากกับแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นธรรมที่น่าฟังมากในพระสูตร เรื่องราวในพระสูตรเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปี จะต่างกับคนในสมัยนี้ไหม เรื่องชีวิต ไม่ต่างเลย คนสมัยก่อนมีโลก มีโกรธ มีหลง มีความสนุกสนาน มีความเมตตากรุณา คนสมัยนี้ก็เหมือนกัน เปลี่ยนแต่ชื่อ ถ้าเอาชื่อในพระสูตรออก แล้วเอาชื่อในยุคนี้ไปใส่ ก็เปลี่ยนสภาพธรรมไม่ได้ โลกของคนนั้นก็ยังเป็นโลกของคนนั้น โทษะของคนนั้นก็ยังเป็นโทษะของคนนั้น หรือจะเอาชื่อสมัยนี้ออกหมด แต่ก็เปลี่ยนสภาพธรรมไม่ได้ เพราะว่าสภาพธรรมเป็นปรมาัตถธรรม ไม่มีใครสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้

แต่การอ่านพระสูตรจะทำให้จิตใจของเราอ่อนโยน และสอนละเอียดมาก เช่น ความเป็นคนตรง ในพระอภิธรรมจะพูดเรื่องจิต เจตสิก รูป ที่เป็นกุศล ที่เป็นอกุศล แต่ในพระสูตรจะเอาอุปนิสัยต่าง ๆ ของแต่ละคนมา และแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ความเป็นคนตรง เป็นประโยชน์อย่างไร ถ้าเราไม่มีความเห็นถูก เราก็เป็นคนที่ไม่ตรงไม่ได้ ถ้าเราเป็นคนที่ไม่เห็นถูก เราก็จะต้องเป็นคนตรง ถ้าเวลาที่ความโกรธเกิดขึ้น แล้วรู้ว่า ความโกรธเป็นอกุศล เป็นสภาพธรรมที่ไม่ดีเลย เป็นประโยชน์กับตัวเองหรือเปล่า ไม่เป็น เป็นประโยชน์กับคนที่เราโกรธหรือเปล่า ก็ไม่เป็น เป็นประโยชน์กับใครสักคนไหม ก็ไม่เป็น ก็ไม่เป็นสักอย่างเดียว

นั่นคือลักษณะของสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ซึ่งเป็นความโกรธที่ไม่เป็นประโยชน์ แต่ถ้าไม่ทรงแสดงโดยนัยของพระสูตรโดยหลากหลาย โดยละเอียด เราจะไม่เห็นโทษเลย และถ้าอกุศลที่ไม่ดี อย่างความโกรธเกิดขึ้น ความโกรธของสลิดา เบลล์เห็นว่าเป็นไหมคะ ไม่ดี และความโกรธของเบลล์เอง ดีไหมคะ หรือความโกรธของเบลล์ดี แต่ของสลิดาไม่ดี นี่คือการไม่ตรง

เพราะฉะนั้นเรื่องของ การตรง ต้องตรง คือ ถูกตั้งแต่ต้น แล้วไม่เข้าใครออกใครเลย ไม่ใช่พ่อแม่โกรธไม่เป็นไร เราโกรธไม่เป็นไร คนอื่นโกรธเป็นไร อย่างนั้นไม่ได้

เพราะว่าความโกรธ ก็คือ ความโกรธ อยู่ที่ไหนก็ไม่ดี ต้องเป็นผู้ที่ตรง ถ้าเราเข้าใจอย่างนี้ ยิ่งเรียนเรายังรู้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ละเอียด เพราะฉะนั้นสิ่งไหนที่เป็นความเห็นผิด แม้เพียงนิดเดียว ต้องทิ้ง ต้องละ ไม่ใช่ว่ายังเก็บเอาไว้ ถ้าเป็นความเห็นถูก ก็คือว่า สิ่งนั้นก็ต้องอบรมให้เห็นถูกมากขึ้น ต้องเป็นคนตรง

เพราะฉะนั้นผู้ที่อบรมเจริญปัญญา จนถึงกับดับกิเลสได้ ต้องมีคุณสมบัติ คือ เป็นอุชุปฏิปันโน การปฏิบัติของเราก็ตรงด้วย

เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมคืออะไร ๑

ส. เช่นในขณะนี้ต้องเป็นผู้ที่ละเอียด ที่จะต้องเข้าใจแม้คำแรก คือ ธรรม หรือศาสนา ศาสนา คือ คำสอน พระพุทธศาสนา คือ คำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสอนเรื่องอะไร ทรงสอนธรรม ที่เราใช้คำว่า “พระธรรม” เพราะว่าพระรัตนตรัยมี ๓ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

สำหรับพระพุทธเจ้าเราทราบว่า ทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ แต่พระธรรม ถ้าเราไม่ศึกษา เราจะไม่ทราบเลย และพระสงฆ์ที่นี้ความหมายถึงผู้ที่เป็นพระอริยบุคคลที่ได้ฟังพระธรรมแล้ว ก็อบรมเจริญปัญญาจนสามารถดับกิเลสได้ เช่น พระอรหันต์

มีใครชอบกิเลสบ้างไหม หรือว่ายังไม่รู้จักว่า กิเลสคืออะไร ชอบหรือไม่ชอบคะ

ตอบ ชอบกิเลสเป็นบางอย่าง

ส. นี่ก็เป็นความจริงใจ เพราะว่าเราชอบกิเลสบางอย่าง และไม่ชอบกิเลสบางอย่าง อย่างโทสะ ความโกรธ ความขุ่นใจ ความเสียใจ ความน้อยใจ เราไม่ชอบแน่ไม่ว่าใคร เด็ก ๆ ก็ไม่ชอบ แต่ว่ากิเลสบางอย่างเราชอบ เช่น ความติดข้อง ความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน

เพราะฉะนั้นพระธรรมที่ทรงแสดงเป็นเรื่องจริง และคำตอบก็ตรง คือ คำตอบตรงกับความจริง แต่ทรงแสดงไว้ว่า กิเลสทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นความติดข้อง ความสนุกสนานซึ่งเป็นโลกะหรือโทสะ ความขุ่นเคืองใจ ความน้อยใจ ความเสียใจ ความ

ไม่สบายใจทุกอย่างไม่มีใครชอบ แต่ทั้งหมดที่เป็นกิเลส ความหมายของ “กิเลส” คือสภาพธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมอง “เศร้าหมอง” ที่นี้ไม่ได้หมายความว่า โศกเศร้า เศร้าหมองที่นี้ ความหมายว่า มีมลทิน หมายความว่า ไม่ผ่องใส

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า พระธรรมที่ทรงแสดงจากการตรัสรู้ ให้เราละกิเลสด้วยปัญญา เพราะเหตุว่าสิ่งใดก็ตามที่จะทำให้จิตใจไม่ผ่องใส สิ่งนั้นควรจะละ ไม่ใช่ควรจะติด แต่ไม่ได้ทรงแสดงแบบบังคับว่า ให้ละ เป็นไปไม่ได้ที่ใครจะมาบอก หรือจะมาบังคับให้เราละสิ่งนั้น ละสิ่งนี้ แต่ว่าให้ฟังพระธรรม จนกระทั่งเห็นจริง เห็นโทษแล้วปัญญานั้นเอง จะทำหน้าที่ละคลายกิเลสไปตามลำดับ ไม่ใช่ทีเดียวหมดเลย เป็นไปไม่ได้ที่ใครจะหมดโลภะ หมดไม่เหลือเลย ผู้ที่หมดโลภะไม่เหลือเลย มีอยู่บุคคลเดียว คือ พระอรหันต์

แต่ผู้ที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์จะค่อย ๆ หมดกิเลส ตั้งแต่ขั้นแรก คือ ความเห็นผิด ความไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังมีอยู่ จนสามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรม แล้วก็ละกิเลสไป

แต่เรายังคงไม่ไปถึงตอนนั้น ต้องเริ่มฟัง เหมือนเราเข้าโรงเรียนอนุบาลเลย เพราะฉะนั้นถ้ามีใครบอกได้ว่า ธรรม คือ อะไร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม เน้นอนโสดาใหม่ สิ่งที่ทรงแสดงเราเรียกว่า “พระธรรม”

เพราะฉะนั้นก่อนอื่น ควรจะพิจารณาให้เข้าใจจริง ๆ ว่า ธรรม คือ อะไร นี่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพระพุทธศาสนา หรือจะเข้าใจพระพุทธศาสนาจริง ๆ ต้องเข้าใจทุกคำที่ได้ยินตามลำดับ พอที่จะมีใครตอบได้บ้างใหม่ว่า ธรรม คือ อะไร ยากไหม ธรรม คือ อะไร เคยได้ยินบ่อย ๆ ใช่ไหม ธรรมหรือพระธรรม แล้วธรรมคืออะไร

ตอบ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ส. สั่งสอนเรื่องอะไร

ตอบ ละความชั่ว

ส. ละความชั่ว ทำความดีให้ถึงพร้อม ขำระจิตให้บริสุทธิ์ ย่อลงมาแล้ว ยากไหม ละความชั่ว แค่นี้เราต้องตรงแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้ายากไหม ที่ให้ละความชั่ว ยาก ถ้ายังมีเราอยู่ตราบใด ละได้ไหม ไม่ได้ แต่ต้องเป็นปัญญาจริง ๆ

เพราะว่าปัญญาทำหน้าที่รู้ แล้วละสิ่งที่ไม่ดีทั้งหมด ทำความดีให้ถึงพร้อมก็ ยาก ไม่ใช่แค่ทาน ยังต้องศีลอีก แล้วยังความสงบของจิตอีก ขำระจิตให้บริสุทธิ์ หมายความว่า ให้หมดจดจากกิเลส ยิ่งยากใหญ่ มิฉะนั้นแล้วถ้าไม่ทรงแสดงอย่างนี้ ไม่ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่นอน

ลองคิดดูว่า วันนี้เรามีกิเลสไหม มี แล้วคิดดู จะละได้อย่างไร มีใครสักคน หนึ่งไหมที่ไม่ใช่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และสามารถให้เราเกิดปัญญาจนสามารถ ละกิเลสได้ บุคคลนั้นต้องเป็นผู้เลิศที่สุด เพราะว่ากิเลสไม่ใช่สิ่งที่เราจะเอาเงินไปซื้อ แล้วทิ้งไปให้หมดได้ ไม่สามารถทำให้กิเลสหมดไปด้วยเงินทอง แต่กลับยิ่งติด แต่การ ที่เราสามารถเห็นพระคุณ ก็คือว่า ถ้าเราเกิดโกรธ และเรารู้ว่า เราบังคับความโกรธ ไม่ได้เลย แต่ผู้ที่ทรงแสดงธรรมจนกระทั่งสามารถให้เราดับความโกรธ ไม่เกิดอีกเลย ผู้นั้น คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

และไม่ใช่แต่เฉพาะความโกรธ ความติดข้องต้องการ ซึ่งเป็นเหตุให้เราเป็นทุกข์ ลองคิดดู ถ้าเราไม่ติดข้อง ไม่ต้องการอะไรเลย จะดีไหม จะสบายไหม ไม่ได้ดีรื้อนเลย แต่ที่เราเดือดร้อนมาก ๆ ก็เพราะเหตุที่เราติด เราต้องการ เราชวนขวาย เราอยากได้ทุกอย่าง ที่มีการทุจริตต่าง ๆ เกิดขึ้น ก็เพราะความต้องการ หรือความติดข้อง

เพราะฉะนั้น ถ้าเราเกิดมีความพอใจอะไรสักนิดหน่อย และเรารู้ว่า นั่นเป็น ความติดข้อง แต่มีผู้ที่สามารถแสดงธรรมให้เราดับความติดข้องได้หมด ไม่เหลืออีกเลย ไม่เกิดอีกเลย จะเป็นสุขสักแค่ไหน

เพราะฉะนั้น จะเห็นพระคุณของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ๆ ต่อเมื่อเรา ได้พิจารณาตัวเอง แล้วเรารู้ว่า กิเลสของเรามากอย่างนี้ กิเลสของคนอื่นก็มากอย่างนี้ แต่ผู้ที่ประเสริฐหรือเลิศที่สุด ไม่ใช่แต่เฉพาะในโลกนี้ ไม่ว่าในเทวโลก พรหมโลก ไม่มี ผู้ใดเหนือพระองค์เลย เพราะว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีที่จะทรงแสดงพระธรรม

ให้บุคคลที่ได้ยินได้ฟังสามารถสิ้นทุกข์ โดยการดับกิเลสได้หมดเป็นสมุจเฉท คือ ไม่เกิดอีกเลย

นี่คือ เราเริ่มจะมีศรัทธาที่จะเห็นชีวิตของเราที่เป็นทุกข์ ได้สิ่งที่ไม่พอใจบ้าง หรือต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ หรือต้องสูญเสียสิ่งที่พอใจ ซึ่งไม่มีใครบังคับบัญชาได้ เราต้องเศร้าโศก เกิดมาแล้ว ไม่มีใครสักคนหนึ่งที่จะไม่เศร้าโศกด้วยประการใด ๆ ก็ตาม จะมากหรือน้อยก็ตาม แต่ผู้ที่มีปัญญา สามารถจะดับความเศร้าโศกได้ ไม่เกิดอีกเลย

ด้วยเหตุนี้จึงต้องศึกษาจริง ๆ เห็นประโยชน์จริง ๆ ว่า ถ้าเราเป็นชาวพุทธ แต่ว่าเรายังไม่ได้ศึกษาพระธรรม เหมือนกับเราไม่เห็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย หลายคนตั้งแต่เกิดมาคงได้เห็นพระพุทธรูปที่บ้าน ที่วัด นั่นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือเปล่า พระพุทธรูปเป็นเพียงเครื่องหมาย ที่ทำให้เราระลึกถึงบุคคลผู้เลิศ และต้องทราบบว่า ระลึกถึงใคร ผู้ประเสริฐสุด ผู้ไม่มีกิเลสเลย ทรงแสดงพระธรรมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างเดียว

แม้แต่บุคคลที่จะสามารถเข้าใจพระธรรมอยู่แสนไกลเพียงคนเดียว ในพระสูตร จะเห็นได้เลยว่า เสด็จไปเพื่อจะทรงแสดงธรรมกับบุคคลนั้นด้วยพระมหากรุณา ไม่ได้ต้องการสิ่งใดเลย นอกจากให้เขาเกิดปัญญา สามารถเข้าใจธรรมได้

เพราะฉะนั้นธรรมเป็นสิ่งที่ประเสริฐมาก ที่เราควรจะรู้จักจริง ๆ ว่า คืออะไร และที่ทรงแสดงไว้ก็เป็นประโยชน์กับเราในชีวิตประจำวันนี้เอง ไม่ใช่ต้องไปคอยให้เราเป็นทุกข์ แล้วจะเอาธรรมมาปลดเปลื้องความทุกข์ ไม่ใช่อย่างนั้นเลย

เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมคืออะไร ๒

สุ. เพราะฉะนั้นขอตั้งต้นด้วยคำว่า “ธรรม” คืออะไร เมื่อถึงนี้ก็ตอบกันไปพอสมควร แต่จริง ๆ แล้ว ธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีจริง ๆ เพราะฉะนั้นการตรัสรู้ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ตรัสรู้ความจริงของสิ่งที่มีจริง ซึ่งยากแสนยาก แม้แต่เพียงจะคิดในขณะนี้ว่า อะไรมีจริง แค่นี้ คือ การศึกษาธรรม ต้องค่อย ๆ คิด

ค่อย ๆ ฟัง ค่อย ๆ พิจารณา จนเป็นปัญญาของเราเอง แต่ถ้าเราตั้งต้นถูก เข้าใจถูก ตั้งแต่ต้น ตลอดทั้ง ๓ ปีฏก เราจะมีปัญญาเข้าใจถูกต้อง โดยไม่สับสน

ถ้าเรารู้ว่า ธรรมหมายความว่าถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีจริง เราก็พิจารณาต่อไปอีกว่า สิ่งที่มีจริง ต้องมีลักษณะปรากฏให้เห็น ให้รู้ ไม่ว่าจะเป็นทางตา ขณะนี้มีจริง ๆ กำลังปรากฏ ปฏิเสธไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ความจริงทางตา ทางหู

เสียงปรากฏ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ความจริง เสียงจริง สภาพที่ได้ยินจริง ทุกอย่างที่มีจริง ทรงตรัสรู้และทรงแสดง

ความสุขของเราในวันหนึ่ง ๆ เกิดจากอะไรบ้าง ตาเห็นสิ่งที่พอใจ หูได้ยินเสียงที่พอใจ จมูกได้กลิ่นที่พอใจ ลิ้นลิ้มรสที่พอใจ กายกระทบสัมผัสกับสิ่งที่พอใจ ใจนึกคิดในเรื่องที่เป็นสุข วันหนึ่ง ๆ แค่นี้เอง แต่ทรงตรัสรู้ทั่ว ตลอดชีวิต ไม่ว่าทุกภพชาติก็จะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แหล่งที่เกิดของสุขและทุกข์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

เพราะฉะนั้น ทุกอย่างเป็นธรรม คือ สิ่งที่มีจริง และสิ่งที่มีจริงที่เป็นธรรมไม่มีใครเป็นเจ้าของเลย ค่อย ๆ เข้าใจความหมายของคำว่า “อนัตตา” ซึ่งหมายความว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา บังคับบัญชาไม่ได้ ซึ่งเป็นคำสอนที่สามารถพิสูจน์ได้ อย่างเสียง คนที่หูหนวกไม่ได้ยิน แต่คนที่มีโสตปสาทจึงได้ยินเมื่อเสียงกระทบ ถ้าเสียงไม่กระทบหู จิตได้ยินไม่เกิด เสียงก็ไม่ปรากฏ

นี่แสดงความเป็นอนัตตาแล้วว่า ไม่มีใครบังคับอะไรได้เลยสักอย่างเดียว ทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่ขณะเกิด จนกระทั่งขณะตาย เป็นสภาพธรรมทั้งหมด และเป็นอนัตตา คือ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใครทั้งสิ้น

ขณะเกิดมีใครรู้ใหม่ว่า จะเกิดในโลกนี้ เป็นคนนี้ มีญาติพี่น้องอย่างนี้ มีวงศ์วานญาติ มีทรัพย์สินเงินทอง มีเพื่อนฝูง มีการสูญเสียลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อย่างไร ไม่มีใครสามารถรู้ได้เลย และขณะนี้ วันนี้ กำลังเป็นอย่างนี้ พรุ่งนี้ ไม่มีใครรู้เลย อะไรจะเกิดขึ้น

นี่คือ ความหมายของอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาทั้งสิ้น ขณะนี้กำลังเห็น เป็นธรรม เพราะเป็นสิ่งที่มีความจริง แต่ยังไม่รู้ความจริงของเห็น เห็นมี แต่เคยเป็นเรา เห็น แต่ต่อไปจะรู้ว่า เห็นไม่ใช่เรา เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นไม่ใช่เรา เห็นเป็นอะไร ตอนนี้

เราตอบตามที่เราฟังเมื่อเกี๋ยง่าย ๆ ว่า เห็นเป็นธรรม ถ้าธรรมหมายความว่าถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีจริง คำนี้ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง เวลาที่ทรงตรัสรู้และทรงแสดงธรรม ในพระไตรปิฎกจะใช้คำว่า พระธรรมที่ทรงแสดงเป็น ๑ ไม่เป็น ๒ หมายความว่า เมื่อทรงแสดงว่า เป็นอย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยน จะไม่เปลี่ยนว่า ธรรมเป็นอัตตา เป็นของเรา หรือว่าบังคับบัญชาได้ จะไม่มีในพระไตรปิฎก แต่ว่าทุกอย่างที่เป็นธรรม ก็เป็นธรรมจริง ๆ ใช้คำว่า “ธรรม”

ทางโลกมีคำว่า “ธาตุ” ทุกคนเคยได้ยินใช้ใหม่ พอบอกว่าเป็นธาตุ อย่างธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นของใครหรือเปล่า หรือว่าเป็นสภาพธรรมที่มีจริง ๆ มีลักษณะเฉพาะของสภาพธรรมนั้น ๆ

เพราะฉะนั้นคำว่า “ธรรม” ก็มาจากคำว่า “ธาตุ” หมายความว่าถึงเป็นสิ่งที่มีความจริง ชั่วขณะที่ปรากฏ ชั่วขณะที่ปรากฏจริง ๆ ขณะนี้เสียงกำลังปรากฏ จริงเมื่อไร จริงเฉพาะเมื่อกำลังปรากฏ หหมดแล้ว ไม่มีอีกแล้ว จะไปหาที่ไหนอีกไม่ได้

เพราะฉะนั้นสิ่งที่มีจริง จริงเฉพาะที่กำลังปรากฏ ถ้าศึกษาธรรมต่อไป จะเห็นว่าขยายทุกคำที่ทรงแสดงไว้ให้ละเอียดขึ้น ๆ แล้วก็ป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ซึ่งสามารถเข้าใจได้ว่า ตัวของเราซึ่งเคยยึดถือว่าเป็นเรา เป็นตัวตน เป็นโลกที่กว้างใหญ่ แท้ที่จริงก็เป็นธรรมแต่ละอย่าง แต่ละชนิด

เด็ก ๆ กับธรรม - ธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท

ส. เวลาที่พูดถึงธรรม ควรจะได้ทราบก่อนตั้งแต่ต้นว่า ทุกอย่างเป็นธรรม แต่ธรรมมีลักษณะที่ต่างกันเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ สภาพธรรมอย่างหนึ่งมีจริง ๆ อย่างเสียง เป็นความดังหรือความกังวานของปฐวี คือ สภาพที่แข็ง ถ้าสิ่งที่แข็งแกร่งกันจะทำให้เกิดเสียง แล้วก็ดับ เสียงที่เกิดขึ้นมาไม่รู้จะอะไรเลย ไม่ใช่สภาพรู้ จำไม่ได้ หิวไม่ได้ โกรธไม่ได้ สิ่งใด ๆ ที่มีจริง แต่ไม่สามารถจะรู้จะอะไรได้เลยทั้งสิ้น ในทางธรรมใช้คำว่า “รูป” หรือ “รูปธรรม” เพราะว่าภาษาบาลีต้องออกเสียงคำสุดท้ายด้วย เพราะฉะนั้นเป็น รูป-ปะ หรือถ้ารวมกับธรรม ก็เป็น รูปธรรม

รูปธรรมเป็นสิ่งที่มีความจริง ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย เพราะฉะนั้นเสียงเป็นบุญ ไม่ได้ กลิ่นเป็นบุญไม่ได้ รสเป็นบุญไม่ได้ อ่อนแข็งเป็นบุญไม่ได้ แต่มีธาตุอีกชนิดหนึ่ง ในขณะนี้กำลังมีด้วย ธาตุชนิดนั้นเป็นสภาพที่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด รู้ ที่นี้หมายความว่า รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏให้รู้ เช่น เสียง ที่จะบอกว่ามีเสียง ก็เพราะเหตุว่ามีธาตุอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นสภาพที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องได้ยินเสียง สภาพ นั้น คือ นามธาตุ

เพราะฉะนั้นสิ่งที่มีจริงที่เป็นธรรม มี ๒ ลักษณะที่ต่างกันเป็นประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทหนึ่งเป็นรูปธาตุ อีกประเภทเป็นนามธาตุ รูปธาตุรู้อะไรไม่ได้เลยทั้งสิ้น แต่ นามธาตุเป็นธาตุซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กำลังปรากฏให้รู้ เช่น ทางตา กำลังเห็น เห็นมีจริง ๆ เห็นไม่ใช่แสงสว่าง เห็นไม่ใช่สีสันวัณณะที่ปรากฏภายนอก แต่เห็น ที่ใช้นามธาตุ คือ ไม่ใช่รูปโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นสภาพที่สามารถจะรู้ สามารถจะเห็น สามารถได้กลิ่น สามารถจำ สามารถคิดนึก สามารถเป็นสุขเป็นทุกข์ ต่างๆ เหล่านี้ เป็นนามธาตุ ต้องแยกธรรมออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ รูปธาตุกับนามธาตุ

เพราะฉะนั้น บุญเป็นรูปธาตุไม่ได้ แต่บุญเป็นนามธาตุ เป็นสภาพของนาม ธาตุที่เป็นสภาพรู้ หรือ ธาตุรู้ ขณะนี้มีรูปใหม่ ในห้องนี้มีรูปใหม่ มี มีนามใหม่ มี ถ้ามีคนตายอยู่ที่นี้ มีแต่รูป แต่นามไม่มี คือ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่คิดนึก

เพราะฉะนั้นสภาพต่าง ๆ เหล่านี้แยกออกจากรูป เป็นนามธาตุทั้งหมด หิวเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม หิวเป็นนามธรรม โกรธเป็นนามธรรม

เพราะฉะนั้นเราสามารถจะเข้าใจธรรมได้ ไม่ว่าในโลกนี้ ในเทวโลก ในพรหม โลก โลกไหน ๆ ในจักรวาล ไปจนถึงพระจันทร์ ดาวอังคาร ดาวพฤหัสบดี ก็มีสภาพธรรม เพียง ๒ อย่าง คือ นามธรรมกับรูปธรรม จะมีอย่างอื่นอีกไหมนอกจากนี้ ไม่มี แต่ความ หลากหลาย ความละเอียดของนามธรรมกับรูปธรรมมากจริง ๆ สำหรับนามธรรมมี ๒ อย่าง ไม่ใช่มีอย่างเดียว นามธรรมอย่างหนึ่ง คือ จิต นามธรรมอีกอย่างหนึ่ง คือ เจตสิก รวม ๒ อย่าง รูปธรรมไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลยทั้งสิ้น เสียงเมื่อล้านปี ล้านปี ก่อนมีเสียงไหม รูปในอดีตเป็นรูปตลอด คือ ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย เพราะฉะนั้น

เสียงในอดีต เสียงในปัจจุบัน เสียงในอนาคตก็เป็นรูปธรรม แต่นามธาตุหรือนามธรรม ก็คือ จิต ๑ เจตสิก ๑

ความต่างกันของ ๒ อย่าง ก็คือ จิต เคยได้ยินบ่อย ๆ ขณะนี้มีจิตใหม่ มีแน่นอน มีวิญญาณใหม่ จิตกับวิญญาณต่างกันหรือเหมือนกัน คำตอบที่ถูกครั้งแรกก็คือว่ามีจิต แล้วถามว่า วิญญาณมีไหม บอกว่ามี ก็ถูกอีก แต่พอถามว่า จิตกับวิญญาณ ต่างกันหรือเหมือนกัน ถ้าตอบว่าต่างกัน นี่ผิด เพราะเหตุว่า คำว่า จิต หรือคำว่า วิญญาณ คำว่า มโน คำว่า มนัส คำว่า หทย เป็นชื่อหลายๆ ชื่อของธาตุรู้ หรือสภาพรู้นั่นเอง จะเรียกว่าจิตก็ได้ เหมือนอย่างผู้หญิง เรียกนารีได้ไหม เรียกสตรีได้ไหม เรียกกุมาริได้ไหม ได้ เพราะฉะนั้นจิตก็เหมือนกัน เรียกวิญญาณก็ได้ เรียกมโนก็ได้ เรียกมนัสก็ได้ หมายความว่าสภาพที่มีจริง ในขณะนี้มีจริง ๆ ให้พิสูจน์ธรรมที่ทรงแสดงว่า ทรงตรัสรู้ความจริงว่า จิตเป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ นี่คือ จิต

เวลาที่ทุกคนพูดเรื่องจิต เหมือนรู้ เวลาที่ทุกคนใช้คำว่า วิญญาณ ก็เหมือนรู้ แต่ความจริงยังไม่ได้รู้ ถ้าไม่ได้ศึกษา แต่ถ้าศึกษาแล้วจะทราบว่า จิตมีจริง ขณะที่กำลังเห็นนี้เอง กำลังเป็นจิตชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเห็นแล้วก็ดับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานิ ลืมไม่ได้เลย สภาพธรรมใด ๆ ก็ตามที่เกิด มีปัจจัยปรุงแต่ง เกิดแล้วดับทันที ไม่มีสักอย่างเดียวที่ยั่งยืนถาวร

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า ขณะที่ได้ยินเป็นจิต เพราะว่าเป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้แจ้งในลักษณะของเสียงที่ปรากฏ เสียงมีตั้งหลายเสียง ฟังนะจะต่างกันใช่ไหม เสียงอย่างนี้ เสียงอย่างนั้น จิตเป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้แจ้งลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏให้รู้ นี่ตัวจิตกำลังรู้เสียงต่างๆ

แต่เจตสิกมีถึง ๕๒ ชนิด ความติดข้องต้องการ หรือโลภะเป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง ความโกรธ เป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง ขณะที่ได้ยิน ก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ ชนิด อย่างน้อยที่สุด ๗ แต่ถ้าเป็นอกุศลจิต จิตที่ไม่ดี จะต้องมีเจตสิกฝ่ายไม่ดีเกิดร่วมด้วยอีก ถ้าเป็นจิตที่ดี ที่จะมาถึงคำว่า บุญ ก็จะต้องมีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย และโสภณเจตสิกมี ๒๕ ชนิด

เพราะฉะนั้นก็แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราศึกษาธรรม เราจะรู้จักสภาพจิต ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นเรา แต่ความจริงก็คือจิตประเภทต่าง ๆ ที่เกิดดับสืบต่อ ตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะว่าถ้าไม่มีจิตเกิด ก็จะไม่มีการมีชีวิต ไม่มีคน ไม่มีเทพ ไม่มีอะไรหมด ก็มีแต่เพียงรูปธรรมอย่างเดียว แต่ที่ว่าจะเป็นการสัตรี เป็นบุคคลต่าง ๆ เพราะมีจิตเกิด และจิตก็เกิดดับสืบต่อ ตั้งแต่เกิดจนตาย ตาย คือ ขณะสุดท้ายของชาตินี้ เป็นจิตประเภทซึ่งเมื่อเกิดแล้วดับ ก็จะทำให้สิ้นสุดความเป็นบุคคลนี้ จะกลับมาเป็นบุคคลนี้อีกไม่ได้เลย

เด็ก ๆ กับธรรม – รู้จักกับปรมัตถธรรม

สุ. ธรรม เราทราบแล้วว่า หมายถึงสิ่งที่มีจริงทั้งหมด จะมองเห็นหรือมองไม่เห็น ถ้าสิ่งนั้นมีจริง สิ่งนั้นเป็นธรรม แล้วธรรม ก็ปรมัตถธรรมกับนามธรรม

เพราะฉะนั้นธรรมมีลักษณะให้รู้ ปรม + อรรถ + ธรรม เป็นปรมัตถธรรม อรรถ คือ ความหมาย ถ้าสิ่งนั้นไม่มีลักษณะเฉพาะ เราก็ไม่จำเป็นต้องใช้คำที่จะอธิบายความหมายให้เข้าใจว่า หมายถึงความถึงอะไร แต่เพราะเหตุว่าธรรมแต่ละอย่างมีลักษณะเฉพาะของสภาพธรรมนั้น ๆ เป็นอรรถ เป็นความหมายในลักษณะนั้น เช่น กลิ่น พอพูดถึงกลิ่น เราจะนึกถึงสภาพที่เราสามารถรู้ได้ทางจมูก หอมหรือเหม็น กลิ่นดอกไม้ กลิ่นแก๊ส กลิ่นแก๊ส

นี่คือ สภาพธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตน ๆ เสียงดนตรี เสียงคน เสียงนก ก็มีลักษณะเฉพาะของเสียงนั้น ๆ เป็นอรรถเฉพาะของธรรมนั้น ใช้คำว่า “ปรมัตถธรรม” หมายความว่า ธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตน ๆ นั้น เป็นปรม หรือปรมะ ยิ่งใหญ่ เพราะไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะของสภาพธรรมนั้นได้เลย เสียงจะเปลี่ยนให้เป็นอย่างอื่นได้ไหม ให้รู้ทางตาได้ไหม ให้รู้ทางจมูกได้ไหม ต้องรู้ได้ทางหู

เพราะฉะนั้นลักษณะของเสียง โดยเฉพาะ ก็ปรมัตถธรรมที่มีจริง แต่ต้องกระทบกับโสติดสัททเท่านั้น จึงปรากฏกับจิตที่กำลังได้ยินเสียง

นี่เป็นสภาพที่เป็นปรมัตถธรรม เพราะเหตุว่าไม่มีใครสามารถจะเปลี่ยนแปลงความละเอียดของสภาพธรรมนั้น ๆ ได้เลย

และอีกคำหนึ่ง ถ้าได้ยินคำว่า “ธรรม” และ “ปรมัตถธรรม” จะได้ยินอีกคำหนึ่ง คือ “อภิธรรม” เวลาที่พูดถึงพระไตรปิฎก มีพระวินัยปิฎก ๑ พระสุตตันตปิฎก ๑ พระอภิธรรมปิฎก ๑ พระวินัยปิฎกส่วนใหญ่ ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติของเพศบรรพชิต แต่ก็มีธรรมด้วย ถ้าไม่มีปรมัตถธรรม ไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่ต้องมีพระวินัย แต่เพราะเหตุว่า มีกิเลส มีโลภะ มีโทสะ ที่ทำให้กายประพฤติในทางที่ไม่ดี วาจาประพฤติไปในทางที่ไม่ดี

เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นเพศบรรพชิต ซึ่งหมายความว่าถึงสละความไม่ดี ก็จะต้องมีระเบียบสำหรับประพฤติปฏิบัติ ทางกาย ทางวาจา ซึ่งกำจัด วินัย แปลว่า กำจัด กิเลสเครื่องเศร้าหมองที่ทำให้เกิดความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจที่ไม่ดี ก็เป็นปรมัตถธรรมทั้งหมด ถ้าไม่มีปรมัตถธรรม ไม่ต้องมีวินัย

พระสุตตันตปิฎก ทรงแสดงสภาพธรรม ไม่ใช่ไม่มีธรรมในพระสูตร แต่เป็นเรื่องราวที่มีการสนทนากับบุคคลต่าง ๆ มีท่านพระอานนท์ มีท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ มีท่านพระมหากัสสปะ ทรงแสดงธรรมที่พระวิหารเชตวัน ที่พระวิหารเวฬุวัน กับใคร ที่ไหน ก็มีธรรมที่ทรงแสดงกับบุคคล เป็นเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นพระสุตตันตปิฎก

พระอภิธรรมปิฎกเป็นเรื่องของธรรมล้วน ๆ ซึ่งเป็นปรมัตถธรรม เป็นอภิธรรมในบรรดาพระธรรมทั้งหมด

เพราะฉะนั้นความหมายเหมือนกันเลย ถ้าใครรู้จักกรรม ก็คือ รู้จักปรมัตถธรรม รู้จักอภิธรรม ซึ่งต่อไปถ้าพูดถึง ๓ ปิฎก เข้าใจได้เลยว่า ปิฎกที่ ๑ คืออะไร ปิฎกที่ ๒ คืออะไร ปิฎกที่ ๓ คืออะไร

ปิฎกที่ ๓ ไม่มีชื่อ เรื่องราว บุคคลเลย ไม่มีท่านอนาถบิณฑิกะ ไม่มีวิสาขา มหาอุบาสิกา ไม่มีพระนครสวตถิ ไม่มีกรุงพาราณสี แต่เป็นเรื่องธรรมล้วน ๆ ที่เรากล่าวถึงเมื่อนี้ คือ จิต ๑ เจตสิก ๑ รูป ๑ อีกอย่างหนึ่งซึ่งมีจริง เป็นปรมัตถธรรม คือ นิพพาน

เพราะฉะนั้นปรมาัตถธรรมทั้งหมดมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ไม่มากเลย แค่ ๔ จิต ๑ เจตสิก ๑ เข้าใจแล้ว รูป ๑ จะเป็นก็ประเภทก็ตาม หยาบละเอียดอย่างไร ไกล ไกล ภายใน ภายนอก ก็คือ ธรรมประเภทนั้น ๆ

ส่วนธรรมสุดท้าย คือ นิพพาน เป็นปรมาัตถธรรมด้วย เป็นสิ่งที่มีจริง แต่ว่าไม่ได้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นไม่ได้ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จะปรากฏกับเฉพาะปัญญาที่ได้อบรม ถึงกาลที่สามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพานเท่านั้น

เพราะฉะนั้นก็ทราบปรมาัตถธรรม ๔ โดยสังเขป

เมื่อกลืนยังอยู่ที่บุญ เพราะฉะนั้นบุญได้แก่จิตและเจตสิกที่ติดาม ไม่ใช่วัตถุเลย เป็นจิต เจตสิก แต่ในภูมิที่มีชั้น ๕ ที่เราเคยได้ยินบ่อย ๆ คือ มีรูปธรรมกับนามธรรม ชั้น ๕ ได้แก่ ชั้นหนึ่งเป็นรูป ได้แก่รูปชั้น อีก ๔ ชั้นเป็นนามธรรม คือ จิต เจตสิก

เพราะฉะนั้นในภูมิที่มีชั้น ๕ เรามีรูป ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่ ครบชั้น ๕ รูปชั้น ๑ เวทนาชั้น ๑ สัญญาชั้น ๑ สังขารชั้น ๑ วิญญาณชั้น ๑ คนไปวัด คงเคยได้ยิน แต่คนที่ไม่เคยไปวัด ใหม่แน่ ๆ เลย ให้ทราบว่า ได้แก่ จิตและเจตสิก

เพราะฉะนั้นถ้ามีแต่จิต เรามองไม่เห็นเลย จิตจะดีจะชั่วนี้มองไม่เห็น แต่เวลาที่มีรูปด้วย เราสามารถอนุมานได้จากกายและวาจา ถ้าจิตที่ดีเกิดขึ้น กายดี วาจาดี ซึ่งบุญมีทั้งหมดถึง ๑๐ อย่าง ไม่ใช่เพียงทาน การให้อย่างเดียว

บุญ - บาป พิจารณาแต่ละขณะจิต

ผู้ถาม ๒ บุคคลที่ทำบุญ คนแรก เขาไปวัดทำบุญทำทาน ตักบาตร ถือศีล แต่เวลาที่เขาอยู่กับบุคคลอื่น เขาจะทำให้บุคคลอื่นไม่ค่อยสบายใจ ด้วยการกระทำหรือคำพูดของเขา แต่อีกบุคคลหนึ่งอาจจะไม่ค่อยไปวัด แต่เวลาทำงานร่วมกับคนอื่นแล้ว ทำให้คนอื่นสบายใจ ไม่เป็นทุกข์กับเขาเมื่อทำงานด้วย

ถามว่า ๒ คนนี้ได้บุญแบบไหนกันบ้าง

สุ. เวลาที่ศึกษาธรรม ตรงมากและละเอียดมาก คือ พุดถึงจิตทีละ ๑ ขณะ ไม่ได้พุดปะปนรวมกันอย่างนี้เลย แต่ทีละ ๑ ขณะ ฉะนั้นขณะใดที่จิตเกิดขึ้น เป็นกุศล ขณะนั้นเท่านั้นที่เป็นบุญ

ขณะนี้เรามีศรัทธา จะมากหรือน้อย ไม่มีใครสามารถรู้ได้ แต่คนที่ฟัง พระธรรม ขณะที่กำลังฟัง อาจจะไม่ทราบว่า มีกุศลจิตเกิดสลบ ไม่ใช่มีแต่กุศลจิต ตลอด

ด้วยเหตุนี้เราจึงพุดถึงธรรม ตรงที่จิตแต่ละ ๑ ขณะ มีคำจำกัดความได้ว่า ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นเป็นบุญ ขณะใดที่อกุศลจิตเกิด ต้องเป็นผู้ตรงด้วย คือ ไม่ใช่เรา แต่เป็นธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งเกิดสลบกัน ขณะที่เป็นอกุศล ก็ไม่ใช่บุญ

เพราะฉะนั้นเราจะไม่มีการคิดนึกเป็นเรื่องเป็นราว แต่เราจะพุดถึงจิตแต่ละ ขณะ ให้แต่ละคนมีธรรมเป็นกระจก เพราะฉะนั้นธรรมก็คือว่า ไม่ใช่ไปดูคนอื่น แต่ เวลาที่เข้าใจธรรม คือ ดูตัวเองว่า ในขณะนั้นเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต

เวลาอ่านหนังสือพิมพ์ หรือฟังเรื่องที่เสนอโหดร้ายทารุณเหลือเกิน ขณะนั้นเห็น จิตของคนที่ไม่ดี แต่จิตของเราที่กำลังคิดถึง มีกระจกส่องหรือยัง ลืมแล้ว ลืมกระจก ไม่ได้เอากระจกไปด้วยทุกหนทุกแห่ง แต่พระธรรมเหมือนกระจกจริง ๆ ที่จะทำให้รู้ว่า ขณะนั้นกำลังเป็นจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งเพียงคิด การกระทำใด ๆ ของคนนั้นก็หมดไปแล้ว และจริง ๆ ก็ไม่มี แต่ละคน มีแต่นามธรรมกับรูปธรรม รูปขันธ์ เวทนา ขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เกิดแล้วก็ดับไปหมดเลย

ถ้าใช้คำว่า “ดับ” หมายความว่า ไม่กลับมาอีก อย่างไฟที่เกิดแล้วดับ ไฟนั้น กลับมาอีกหรือเปล่า หรือว่าอาศัยเชื้อไฟใหม่ ที่จะทำให้ไฟใหม่เกิดต่างหาก ไม่ใช่ไฟเก่ากลับมา ฉะนั้น จิตแต่ละขณะตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ในห้องนี้ จนถึงเดี๋ยวนี้ เกิดดับนับ ไม่ถ้วน ตามเหตุตามปัจจัย เช่น เสียงที่ได้ยินเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่เสียงเมื่อีกนี้

เพราะฉะนั้นจิตที่ได้ยินเสียงเมื่อีกนี้ ไม่ใช่จิตที่ได้ยินในขณะนี้ ถ้าศึกษาแล้วจะ ทราบว่า สภาพธรรมเร็วยิ่งกว่าใครจะประมาณได้ว่า เกิดดับเร็วสักแค่ไหน

เพราะฉะนั้นเวลาที่จะพุดถึงกุศลจิตหรืออกุศลจิต ให้ทราบว่า พุดถึงจิตแต่ละ ขณะ แล้วให้ทราบว่า ถ้ามีแต่นามธรรมอย่างเดียว ไม่มีรูปเลย ไม่มีใครสามารถรู้

สภาพจิต แต่เวลาที่มีการกระทำ ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ก็พอที่จะรู้ว่า เกิดจากจิตอะไร อย่างเสียงดู เสียงด่า ขณะนั้นจิตเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล เป็นอกุศล เพราะมีรูปที่เกิดจากจิต เสียงเกิดจากจิต มีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็นธรรมที่ก่อตั้งให้เสียงนั้นเปล่งออกมาด้วยจิตอย่างนั้น ถ้าเป็นเสียงที่มีความกรุณา มีความเมตตา ใครกำลังเป็นทุกข์ เราก็พูดให้เขาสบายใจ เข้าใจในเหตุในผล เสียงนั้นเกิดจากจิตที่เป็นกุศล

การกระทำทางกายก็เหมือนกัน การทะเลาะวิวาท การดุด่า การเข่นตีต่าง ๆ ขณะนั้นจิตก็เป็นอกุศล แต่ถ้าเป็นการช่วยเหลือแม้เพียงเล็กน้อย ขณะนั้นก็เป็นกุศล จิต อย่างเวลาที่รับประทานอาหาร บางทีก็ลืมที่จะคิดว่า บางคนนั่งไกลอาหารมากเลย ถ้าเราส่งไปให้เขาสักหน่อยหนึ่ง เขาก็จะได้รับประทานอาหาร ไม่ใช่อยู่ตรงหน้าเรา เราก็รับประทานไปคนเดียว ขณะนั้นก็เพียงเอื้อมหยิบส่งให้ก็เป็นกุศลจิต

เพราะฉะนั้นจิตที่ดียาม ไม่ใช่ว่าต้องมีวัตถุ ทานเป็นแต่เพียง ๑ ใน ๑๐ ของบุญ เพราะฉะนั้นต่อไปเราจะทราบว่า บุญ คือ สภาพจิตที่ดียาม ไม่ต้องถามใครต่อไปว่าเป็นบุญไหม ได้บุญมากไหม เพราะว่าเราย่อมรู้จักของเรา คนอื่นจะรู้ได้อย่างไรว่าใจเราคิดอย่างไร ขณะใดที่จิตอ่อนโยน มีความเป็นมิตรและช่วยเหลือคนอื่น ขณะนั้นก็เป็นบุญ หรือเป็นกุศลจิต หรือขณะที่จิตอ่อนโยน สละสิ่งที่มี ให้เป็นประโยชน์สุขแก่คนอื่น ขณะนั้นก็เป็นกุศลจิต

เพราะฉะนั้นขณะนั้น กุศลจิตไม่ใช่เพียงการให้วัตถุอย่างเดียว และบางคนอาจจะถามว่า ได้ผลมากหรือน้อย จะไปคิดถึงผล แต่ถ้าเป็นธรรมจริง ๆ คนที่เข้ามาสู่พระธรรมจะรู้ว่า ถ้าเป็นผู้ตรง เข้ามาด้วยความนอบน้อมต่อการศึกษาพระธรรม เพื่อที่จะประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อมีความเห็นถูก มีความเข้าใจถูกว่า สิ่งใดไม่ดี ก็จะไม่ละเว้นสิ่งนั้น สิ่งใดดี ก็ประพฤติสิ่งนั้นเท่าที่จะประพฤติได้ สะสมได้

เพราะฉะนั้นก็เป็นผู้ที่ตรงต่อธรรม ไม่ได้เข้ามาโดยที่เราเรียนเก่ง เรารู้ธรรมมาก เราจะไปเป็นครูอาจารย์ หรือเราจะได้ลาภ ได้สักการะ หรือแม้แต่การชมเชย ก็ไม่ใช่เพื่อสิ่งนั้น ถ้าเพื่อสิ่งนั้นแล้ว จะไม่ได้สาระจากพระธรรม แต่จะได้ความเมาในความรู้ ในความเก่ง หรือในลาภ ในสักการะ

แต่ควรจะเป็นผู้ที่ศึกษาพระธรรมเพื่อประโยชน์จริง ๆ เพราะเหตุว่าพระธรรมถ้าไม่ได้ศึกษาก็สูญ อย่างพระพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่วัตถุเลย แต่อยู่ที่ความเข้าใจของชาวพุทธ ถ้าชาวพุทธไม่เข้าใจพระธรรม สูญแน่นอน ไม่มีการดำรงสืบต่อไป มีพระไตรปิฎกจริง เปิดแล้วไม่รู้เรื่อง หรือเข้าใจผิด ขณะนั้นก็ไม่ใช่การสืบต่อพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้นเราต้องเป็นผู้ตรงจริง ๆ มีความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย แม้แต่พระธรรม นอบน้อมโดยการศึกษ ด้วยการพิจารณาด้วยความละเอียด ที่จะให้ไม่บิดเบือน ไม่เข้าใจผิดในพระธรรม เพราะว่าถ้าเราเข้าใจผิด จะผิดกันไปตลอด ไม่ตรงกับที่ทรงแสดงไว้ เท่ากับว่าเราไม่ใช่ผู้ที่มีความเคารพในพระธรรม

แต่ถ้ามีความเคารพในพระธรรม สิ่งใดที่ถูก คือ ถูก สิ่งใดที่ผิด คือ ผิด แล้วต้องไตร่ตรองให้รอบคอบ แล้วต้องเป็นผู้ที่พร้อมจะแก้ เพราะเราไม่ใช่ผู้รู้ในพระธรรมทั้งหมด ทั้ง ๓ ปิฎกและอรรถกถาซึ่งละเอียดมาก แต่ต้องเป็นผู้ที่ศึกษา แล้วช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ยังไม่ได้ศึกษา ให้ได้มีความเข้าใจในพระธรรมขึ้น

นี่ก็ต้องเป็นผู้ที่ตั้งจิตไว้ชอบ แม้แต่ในการศึกษาพระธรรม มิฉะนั้นแล้วก็ได้สาระจากพระธรรมจริง ๆ

เรื่องบุญ เป็นนามธรรม เป็นจิต เจตสิกที่ดี

ถ้าเข้าใจจะรู้ว่า...ธรรมมีอยู่ตลอด

ส. อย่างขณะนี้ เป็นธรรมเพราะอะไร มีจริง ๆ โดยไม่ต้องเรียกชื่อ ปรมัตถธรรมหมายความว่า สิ่งที่มีจริง แม้ไม่เรียกชื่อ มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ต้องเรียกไหม ถ้ามี ปรากฏแล้ว เสียงปรากฏทางหู ต้องเรียกไหม แต่เสียงมี ปรากฏแล้วก็หมดไปแล้ว

เพราะฉะนั้นปรมัตถธรรมหมายความว่า สภาพธรรมที่มีจริง ๆ แม้ไม่เรียกอะไรเลย แล้วสาธารณะทั่วไป ไม่จำกัดเฉพาะในพระพุทธศาสนา เพราะว่าพุทธะ คือ ผู้ตื่น ผู้รู้ความจริงของสภาพธรรม

เพราะฉะนั้นไม่ใช่เฉพาะชาวพุทธ แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดในโลก นอกโลกทั้งหมดที่มีจริง ๆ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ อย่างแท้จริง เฉพาะคนไทยเท่านั้นหรือที่รู้แท้จริง เฉพาะเราใช้คำพูดภาษาไทยเท่านั้นหรือถึงจะรู้แท้จริง แต่ไม่ใช่เลย จะใช้ภาษาอะไรก็ได้ อังกฤษ จีน ไทย อะไรก็ได้หมด จะเรียกแท้จริงว่าอะไรก็ได้ แต่เปลี่ยนลักษณะของแท้จริงไม่ได้

นี่คือความหมายของธรรม ปรมัตถธรรม อภิธรรม จิตมี ไม่ต้องเรียกจิตก็ได้ ไม่ต้องใช้ภาษาอะไรก็ได้ แต่เปลี่ยนลักษณะของจิตไม่ได้ นี่คือ ปรมัตถธรรม ผ่านมาแล้ว ๒,๕๐๐ กว่าปี แต่ยังมีโอกาสได้ฟังเรื่องราวรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ ปรมัตถธรรม เหมือนผู้ที่ไม่ไปเฝ้าที่พระวิหารเชตวัน ทรงแสดงธรรมอย่างไรที่พระวิหารต่าง ๆ ในอดีต สิ่งเหล่านั้นจารึกเป็นคำสอนที่สามารถให้เราอ่านได้ และรู้ถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปี ย้อนไป และข้างหน้าอีก ๒,๕๐๐ กว่าปี เราจะมีอยู่ที่ไหน ก็ไม่ทราบ

แต่ ๒,๕๐๐ กว่าปีโน้น เราต้องอยู่ ต้องมีโอกาสได้ฟังธรรม ไม่อย่างนั้นจะไม่มีความเข้าใจที่จะทำได้ยินเสียงพระธรรม หรือเสียงที่ทำให้เราสามารถเข้าใจธรรมได้ เพราะว่าถ้าเป็นเสียงรบกวน คนไหนก็ได้ยิน เสียงนกเสียงกา คำพูดอะไรก็ได้ยิน แต่เสียงที่จะทำให้รู้ว่า มีปรมัตถธรรมจากการตรัสรู้ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องเป็นผู้ที่เคยสะสมบุญในอดีต แต่ว่าอย่าเพิ่งพอใจ เพราะว่าเล็กน้อยมาก เมื่อเทียบกับการเข้าใจธรรมให้ลึกซึ้งขึ้น จนกระทั่งประจักษ์ความเป็นอนัตตา ไม่ใช่เราอีกต่อไป เป็นแต่เพียงธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งมีปัจจัยเกิดแล้วก็ดับ

นี่คือ ผู้ที่เป็นสาวก คือ ผู้ฟังพระธรรม เป็นพหูสูตร คือ ผู้ต้องฟังบ่อย ๆ ทุกคนที่จะมีปัญญา ต้องเป็นพหูสูตร ฟังมาก แม้แต่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเองในวิชาจระณะ ที่เราสรรเสริญพระคุณ วิชาจระณสัมปันโน จระณะหนึ่งของพระองค์ คือ พหูสูตร ต้องเป็นผู้ที่ฟังมากจากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ แล้วจะไม่ฟังต่อไปหรือ

ผู้ฟัง ก็ฟังเรื่อย ทั้งชีวิตนี้ ก็ฟังเรื่องเกี่ยวกับธรรม แต่ว่าไม่ใช่เป็นแต่เฉพาะบุคคล หรือเป็นเฉพาะของตัวเองก็ไม่ทราบ คือ ฟังแล้วเข้าใจพระธรรม แต่พอออกจากวัดแล้ว หรือออกจากสถานที่นั้นแล้ว จะลืม

ส. แต่ถ้าเป็นผู้ที่ใส่ใจ สนใจ วันนี้อยู่ตรงไหนก็รู้ว่า เป็นธรรมทั้งหมด มีคนหนึ่งเขาก็ไปแสวงหาธรรม เห็นอ ได้ ตะวันออก ตะวันตก แต่พอเข้าใจธรรม เพียงแค่ลืมตา ก็รู้ว่าเป็นธรรม จะไม่มีวันพ้นจากธรรมเลย ทุกอย่างที่มีจริง ๆ ที่ปรากฏ เป็นธรรมทั้งนั้น ถ้าจะให้เข้าใจละเอียด ก็ฟังบ่อย ๆ หรืออ่านหนังสือ ต่อไปก็อาจจะ เข้าใจพระไตรปิฎกด้วยตัวเอง

เห็นประโยชน์ของศีล ไม่ใช่อยากมีศีล

ผู้ถาม เมื่อก็มีผู้ถามว่า ถ้าไปบวชชีพรหมณ์ หรือถือศีลที่วัด มีคนเขาถามว่า จะอยู่ในบุญประเภทไหน

ส. ศีล คืออะไร ที่เราว่า เราจะรักษาศีล ต้องเป็นผู้ที่ตรงต่อตัวเอง หรือ การบวชที่ใช้คำว่า “บวรพชา” หมายความว่าถึงการสละ เรื่องของการติด เราติดกันมา มากมาย ตั้งแต่เกิด วันนั้นก็ติด เมื่อเช้านี้ก็ติด อาหารอร่อยไหม ไปที่ไหนอย่างไร นี่ก็ เรื่องติดหมด ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่เรื่องละ ใครจะช่วย ติดกันมากมาย เหลือเกิน ติดกันมาแล้วมาก ๆ

เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ฟังธรรม แล้วเห็นคุณ ท่านสละอาคารบ้านเรือนในครั้ง พุทธกาล สละวงศ์าคณาญาติ สละทุกอย่าง เพื่อจะอบรมเจริญปัญญาในเพศของ บวรพชิต เพราะว่าแท้ที่จริงแล้ว การที่จะเป็นพระอรหันต์ได้ ฟังธรรมเพื่อสละความ เป็นเรา อันนี้ก่อนอื่นเลย เป็นความเห็นผิดที่ยึดถือว่ายังมีเราหรือเป็นเราทั้ง ๆ ที่รูป ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าที่อ่อนหรือแข็ง ก็เหมือนอ่อนหรือแข็งที่อื่น ก็คือแค่อ่อนหรือแข็ง แต่ก็สละไม่ได้ ถ้าปัญญาไม่เกิดก็ยังเป็นเรา สภาพธรรม เช่น ความดีใจ ความเสียใจ ในแสนโกฏิกัป ดีใจก็คือดีใจ เสียใจก็คือเสียใจ ซ้ำแล้วซ้ำอีก มีปัจจัยก็เกิด แล้วก็ดับ แต่ก็ยังเป็นเราในขณะนี้

เพราะฉะนั้นต้องเป็นปัญญาจริง ๆ ขั้นแรกสละความเป็นเรา แต่กว่าจะสละ ความเป็นเราได้ ลองคิดดู สละของยังง่ายกว่า ให้ใครก็ยังพอจะให้ได้ แต่สละความ เป็นตัวตน หรือเป็นเรา ต้องเป็นปัญญาอีกระดับหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ผู้ที่เห็นความยากของการที่จะสละความเป็นเรา ท่านก็เริ่มจากการสละอาคารบ้านเรือนในเพศของบรรพชิต เพราะฉะนั้นในครั้งนั้น พุทธบริษัทก็มี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แต่ว่ากาลสมัยผ่านไป พระองค์เห็นว่าเพศหญิงไม่เหมาะ ไม่ควรต่อการทรงเพศบรรพชิต เป็นภิกษุณี ก็ทรงวางกฎไว้ จนกระทั่งขณะนี้ไม่มีภิกษุณี เพราะว่าการบวชยากกว่าภิกษุถ้าศึกษาโดยวินัยแล้ว เพราะว่าเพื่อป้องกันไม่ให้มีการเสื่อมเสีย ไม่ให้มีการที่พระศาสนาเศร้าหมอง

เพราะฉะนั้นขณะนี้ก็มีภิกษุ แล้วก็อุบาสก อุบาสิกา มีสามเณรด้วยแทนที่จะเป็นภิกษุณี ก็เป็นภิกษุกับสามเณร แล้วก็อุบาสก อุบาสิกา

เพราะฉะนั้นเรื่องของการถือศีล หรือมีศีล หรือจะรักษาศีล เห็นประโยชน์ของศีล ไม่ใช่เพราะอยากมีศีล คือ ผู้ที่เห็นโทษของกายที่ไม่ดี วาจาที่ไม่ดี แล้วก็เพียรที่จะเห็นประโยชน์ ที่จะรักษาการงดเว้นจากคำหยาบ หรือคำพูดที่ไม่จริง มุสาวาท หรือคำพูดที่ส่อเสียด หรือคำพูดที่ไร้ประโยชน์ เพื่อเจ้า ผู้มันในขณะใดที่เจตสิกชนิดหนึ่ง คือ วิรติเจตสิกเกิด เขาจะทำหน้าที่วิรติ

บางคนเขาบอกว่า แต่ก่อนเขาเคยพูดไม่ดี แต่พอฟังธรรมแล้ว อ้าปากค้าง คือจะพูด แต่ไม่มีคำนั้นเปล่งออกไป เพราะว่าเจตสิกที่เป็นวิรติเจตสิกเกิดขึ้น วิรติทุจจริตทางวาจา

เพราะฉะนั้นเรื่องของศีล คือ การเว้นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรทางกาย ทางวาจาซึ่งเราไม่จำเป็นต้องให้ใครมาสรรเสริญว่า ขณะนี้เรามีศีล ๘ หรือเรามีศีล ๕ หรือมีศีลเท่าไร เพราะเป็นเรื่องของการละ

รู้ใหม่ว่าขาดอะไร

ส. ที่เรานั่งอยู่ตรงนี้ ถ้าเราได้ทราบจุดประสงค์ว่า เรามาเพื่ออะไร จุดสำคัญที่สุด จุดเด่น เพื่ออะไร การที่เราจะสอน หรือไม่สอน หรือจะช่วยใคร หรือไม่ช่วยใคร เป็นเรื่องที่ไม่ใช่ขณะนี้เดี๋ยวนี้ แต่ว่าขณะนี้เดี๋ยวนี้ ประโยชน์ที่สุด คือ เข้าใจสิ่งที่ได้ฟังว่า ฟังเรื่องอะไร ฟังอะไร เพราะว่าทุกคนก็มีทุกอย่าง ตา หู จมูก ลิ้น

กาย ใจ ลม ยศ สรรเสริญ สุข ทุกข์ เสื่อมลาม เสื่อมยศ แต่ว่าสิ่งหนึ่งซึ่งไม่มี เราพอจะคิดออกไหมว่า เราไม่มีอะไร ธรรมเป็นเรื่องที่ถ้ามืด เราก็จะได้ความเข้าใจ เราเป็นผู้ที่ไตร่ตรอง

คิด คือ ไตร่ตรอง ไม่ใช่เพียงแค่ฟังใคร แล้วก็เชื่อเลย เป็นไปไม่ได้ เพราะถ้าเราฟังผิด เราก็เชื่อผิด ๆ แต่ไม่ว่าจะฟังใครก็ตาม เราไตร่ตรองแล้วก็เป็นตัวของเราเอง แต่ละคน คือ แต่ละหนึ่ง ในที่นี้จะไม่มีใครที่ซ้ำกันเลยในความคิด ซ้ำกันในประสบการณ์ ในเรื่องราวของชีวิตแต่ละคน แต่ถ้าเราไม่เคยศึกษาพระธรรมมาก่อนเลย แม้ว่าเราจะมีทุกอย่าง ทั้งสุข ทั้งทุกข์ ทั้งลาม ทั้งยศ ทั้งสรรเสริญ สุขก็ตามแต่ แต่สิ่งที่ไม่ใช่ คือ ปัญญา

บางคนคิดว่าตัวเองมีปัญญาแล้ว รู้แล้ว เข้าใจแล้ว เขาสามารถจะเรียนและทำอะไรได้สำเร็จหลายอย่าง แต่ถ้าเป็นปัญญาจริง ๆ หมายความว่า คนนั้นจะเกิดมีปัญญาเอง ยากแสนยาก และจะต้องเป็นปัญญาเพียงขั้นต้น นิด ๆ หน่อย ๆ

แต่ถ้าจะมีปัญญาแท้จริงและลึกซึ้ง และเป็นปัญญาที่สามารถเจริญต่อไปได้ ต้องเป็นผู้ที่ฟังพระธรรม

เพราะทุกคนเคยได้ยินคำว่า “พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” ชื่อนี้เป็นชื่อที่คนอื่นจะมีไม่ได้เลย นักปราชญ์ นักวิทยาศาสตร์ ก็คน ก็จะใช้ชื่อนี้ไม่ได้เลย สำหรับผู้เดียว คือ ผู้ที่ได้อบรมบารมีถึงขั้นที่สามารถรู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรม แล้วทรงประกอบด้วยพระญาณ คือ พระปัญญา หลากหลายที่จะทรงแสดงธรรม ที่จะให้คนอื่นเกิดปัญญาของตนเอง

เพราะฉะนั้นถึงใครจะมีอะไรสักเท่าไร แต่ถ้ายังไม่ได้ฟังธรรม ก็ยังไม่มีสิ่งหนึ่ง คือ ปัญญา

เพราะฉะนั้นปัญญาที่นี้ ไม่ใช่ปัญญาที่เราเข้าใจว่าเรามี หรือสติที่เราเคยได้ยิน และครูเคยบอกว่า เด็กคนนี้มีสติปัญญามาก ก็ยังไม่ใช่สติ ถ้ายังไม่ได้ศึกษาธรรมจริง ๆ เราจะเข้าใจผิด เราจะไม่รู้คำสอนของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้นประโยชน์ของการฟังธรรม ก็คือ เข้าใจสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง ตั้งแต่เริ่มต้น เพราะเหตุว่าทุกอย่างต้องมีการศึกษาตามลำดับเป็นพื้นฐาน เราจะพูดเรื่อง

อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ชั้นที่ ๕ ธาตุ เป็นเรื่องที่ยังไม่ถึง เพราะว่าปัญญาขั้นต้นยังไม่มี

เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมจะขาดการศึกษาให้เข้าใจจริง ๆ ตามลำดับไม่ได้ ขั้นต้น ก็คือ แม้แต่คำที่ได้ยินชินหูก่อนมาที่นี้ คือ การฟังธรรม คิดใหม่ว่า ธรรมคืออะไร แล้วเรารู้จักธรรมแล้วหรือยัง คือ ถ้าเป็นผู้ละเอียดจะไม่ผ่านแต่ละคำ เพื่อที่จะไต่ตรองว่า ความรู้ที่เราเข้าใจว่ารู้ หรือคิดว่ารู้ เป็นการรู้จริง ๆ หรือเปล่า หรือรู้เพียงชื่อว่า ธรรมเป็นคำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่พระองค์ทรงสอนเรื่องอะไร ต้องทรงสอนเรื่องธรรม แล้วธรรมคืออะไร เป็นสิ่งที่มีจริงแน่นอน แต่ถึงพูดอย่างนี้ เราก็กังไม่รู้ว่าอะไรอีก มีใครที่ใหม่ที่สุดพอจะตอบได้ใหม่ว่า ธรรม คือ อะไร คิดแล้วตอบเองก็ได้ ลองดู

ตอบ เป็นคนที่คิดว่า ถ้าทำดีแล้วได้ดี และคิดว่า ทุกวันนี้มีทุกอย่าง ร่ำรวย มีพ่อแม่ที่ดี มีสามีที่ดีมาก และตัวเองก็มีความสุข แล้วมีความสุขสบาย ก็มีความรู้สึก ว่า พอมาถึงจุดนี้ เราก็มีความสุขมากทุกวัน ๆ

ส. แต่ยังไม่รู้จักธรรมใช่ไหมคะ มีอะไรทั้งหมด ก็ยังไม่รู้จักธรรม ธรรม คือ สิ่งที่มีจริง ๆ สิ่งใดที่ทรงแสดง สิ่งนั้นไม่เปลี่ยน พระธรรมที่ทรงตรัสรู้ ไม่ใช่ไปนึกคิด ไต่ตรองมาหลาย ๆ ปี ก็เอามาทรงแสดง แต่ว่าจากการอบรมมากมายมหาศาลถึง ๔ อสงไขยแสนกัป เป็นเวลาที่ยาวนานมาก เพราะว่าตั้งแต่เกิดจนถึงขณะนี้ เราไม่สามารถจะนับขณะจิตได้เลยว่าเท่าไรแล้ว แล้วก็นับไม่ถ้วนและยังไม่ใช่เฉพาะชาตินี้ ชาติเดียว ชีวิตผ่านไปทีละ ๑ ขณะ โดยไม่รู้ตัว โดยไม่มีการนับ แต่ผู้ที่รู้จริง ๆ สามารถทรงแสดงขณะจิตทีละ ๑ ขณะว่า ขณะนั้นเป็นธรรมอะไร อย่างไร

เพราะฉะนั้นธรรม ก็คือ สิ่งที่มีจริง เกิดมาี่จริง แต่ไม่รู้ว่ที่เกิด เป็นธรรม ที่เกิด เพราะว่าทุกอย่างเป็นธรรม จากการตรัสรู้ ถ้าศึกษาธรรม จะไม่ยากตรงที่ว่า คำไหนที่เข้าใจแล้ว คำนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เป็นคำจริงไปตลอดทั้ง ๓ ปีกฏ ไม่ว่าจะเป็นพระวินยปฎก พระสุตตันตปฎก หรือพระอภิธรรมปฎก

ธรรม คือ สิ่งที่มีจริง นี่คืพื้นฐาน เรายังไม่ได้แจกแยกอะไรเลย แต่ให้เริ่มมีความเข้าใจถูกว่า ความหมายของธรรม หมายถึงความถึงสิ่งที่มีจริง ๆ ถ้ากล่าวคำนี้

แสดงว่า ที่พระองค์ทรงตรัสรู้ ตรัสรู้ความจริงของสิ่งที่มีจริง ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องหลอก ไม่ใช่เป็นเรื่องเล่น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่คิดเอา แต่เป็นเรื่องของสิ่งที่มีจริง ๆ และตรัสรู้ความจริงของสิ่งนั้น

เพราะฉะนั้นตั้งแต่เกิดมาจนถึงเดี๋ยวนี้ ทุกอย่างจริง เห็นจริง ได้ยินจริง ความรู้สึกเป็นทุกข์ ปวด เมื่อย เจ็บ จริง ความพอใจติดข้อง ความรัก ความซังจริง ทุกอย่างจริง เพราะฉะนั้นทุกอย่างที่มีจริงเป็นธรรม

นี่เป็นสิ่งที่แรกที่เราจะได้ทราบสำหรับคนที่ใหม่จริง ๆ ก็ควรจะตั้งต้นว่า ทุกอย่างที่มีจริง มีลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น อย่างความโกรธ เวลาเกิดขึ้น รู้เลย หยาบกระด้าง ขณะนั้นผิดจากธรรมดาปกติ วันที่ไม่โกรธ ก็เป็นคนดี สนุกสนานรื่นเริง แต่พอโกรธเกิดขึ้นมา หงุดหงิด ขุ่นเคือง หยาบกระด้าง และกายวาจาก็แข็งกร้าว อาจจะมีการประทุษร้าย นั่นคือลักษณะอาการของสภาพธรรมที่เป็นความโกรธ ไม่มีใครบังคับบัญชาธรรมได้เลย

ธรรมมีอีกความหมายหนึ่ง คือมีความหมายเดียวกับคำว่า “ธาตุ” หรือ “ธา - ตฺ” เวลาที่เราพูดถึงธาตุ ไม่มีใครเป็นเจ้าของเลย เป็นสิ่งที่มีจริง แต่ไม่มีเจ้าของ ธรรมเป็นสิ่งที่มีจริง แต่ไม่ใช่ของใคร ไม่มีใครสามารถจะบังคับบัญชาได้ ถ้าเป็นธรรมที่มีการเกิดขึ้น ก็ต้องมีเหตุปัจจัยที่จะทำให้ธรรมนั้น ๆ เกิด เช่น ความโกรธ ความขุ่นเคือง ความไม่พอใจ ถ้าเราเห็นสิ่งที่น่าพอใจ โทสะจะเกิดไม่ได้ ความโกรธจะเกิดไม่ได้ แต่ถ้าเราเห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจแม้เพียงเล็กน้อย อย่างฝุ่น เราก็ไม่ชอบ ไม่พอใจ ขณะนั้นจะบอกให้พอใจก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมที่เราเคยยึดถือว่าเป็นของเรา หรือเป็นตัวเรา โดยสภาพแท้จริงก็คือ เป็นธรรมแต่ละชนิด ซึ่งมีปัจจัยก็เกิดขึ้น ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะของธรรมนั้นได้

เพราะฉะนั้นธรรมทั้งหมดมีอีกชื่อหนึ่ง หรือขยายความให้กว้างขึ้นก็คือว่า เป็นปรมาตถธรรม มาจากคำ ๓ คำที่รวมกัน คือ ปรม + อรรถ + ธรรม

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมที่ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะได้เลย ปรม ใหญ่ยิ่งจริง ๆ คือ มีปัจจัยเกิด แล้วดับไปเลย ใครจะไปทนทำอะไรกับสภาพ

ธรรมนั้นได้ นี่คือลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งเราอาจจะเคยไปวัด แล้วเคยได้ยิน คนที่
แก้วัดหรือเข้าวัดตั้งแต่เด็ก ก็จะชินหูกับคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

อนิจจัง คือ ไม่เที่ยง ทุกขัง คือ เป็นทุกข์ อนัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา
ไม่ใช่ของเรา

ทุกข์ เมื่อยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นเรา

ส. เพราะฉะนั้นสภาพธรรมทั้งหลายที่เกิด ถ้าไม่รู้ตามความเป็นจริงจะไม่
รู้เลยว่า เป็นธรรมแต่ละอย่าง จะเป็นเราไปหมด เป็นเรา เป็นเขา เป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้
แต่จากการตรัสรู้และทรงแสดง ก็ได้ประกาศความจริงว่า เมื่อมีการยึดถือสภาพธรรม
ว่าเป็นเรา ต้องมีความทุกข์เกิดขึ้น เพราะว่าสิ่งใด ๆ ก็ตาม ไม่สามารถเป็นไปตาม
ความต้องการของเราได้ ทุกคนอยากสุข แต่ทุกคนก็ทุกข์

เพราะฉะนั้นถ้ามีการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นเรา จะมีความทุกข์สักแค่ไหน
สิ่งที่เคยเป็นเรา เปลี่ยนไป แก่ เจ็บ แล้วก็ตาย ซึ่งไม่มีใครพ้นไปได้

นี่ก็ทรงแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าคำเดียวจาก “ธรรม” ก็ต้องเข้าใจอรรถ ปรม กับ
อรรถ กับ ธรรม ถ้าธรรมนั้นไม่มีลักษณะเฉพาะของตน ๆ เราก็จะไม่มีอรรถ คือ คำที่
แสดงความหมายของสิ่งนั้น แต่เพราะเหตุว่าลักษณะของสภาพธรรมต่างกัน อย่าง
เสียงมีจริง ๆ เป็นธรรม ทุกอย่างที่มีจริงเป็นธรรม เกิดเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับ เหา
ของแข็งมากระทบกัน เกิดเสียง แล้วก็ดับ เป็นธรรม

เพราะฉะนั้นเมื่อทุกอย่างเกิดแล้วก็ดับเป็นธรรม เราก็ไม่ทิ้งความหมายนี้
ตลอดทั้ง ๓ ปีกฎ ถ้าใครถามเราว่า ธรรม คือ อะไร ต่อไปเราก็จะตอบได้ว่า ทุกอย่าง
ที่มีจริงเป็นธรรมทั้งหมด ทำไมว่าเป็นธรรม เพราะเหตุว่าไม่ใช่ของใคร ไม่มีใครเป็น
เจ้าของ สภาพธรรมใดเกิด ก็มีปัจจัยที่จะเกิด แล้วก็ดับ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา

ทุกอย่างที่มีจริง ๆ เราไม่ต้องเรียกชื่อก็ได้ อย่างความโกรธ ไม่ต้องเรียกชื่อ จะ
ใช้ภาษาบาลีว่า โทสะ หรือความโกรธ หรือภาษาอังกฤษ ภาษาญี่ปุ่น ภาษาจีน
ภาษาฝรั่งเศส จะใช้คำอะไร ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะของความโกรธนั้นได้

เพราะความโกรธต้องเป็นความโกรธ มีลักษณะโกรธเกิดขึ้น แล้วต้องขุ่นเคือง ต้อง
หยาบกระด้าง เป็นธรรม

ทุกอย่างที่มีจริง เสียงมีจริง บังคับไม่ให้เสียงเกิดก็ไม่ได้ เดี่ยวก็มีเสียง เมื่อมี
ปัจจัยที่เสียงจะเกิด แล้วเสียงก็ดับ ไม่ได้มีตลอดไป

ทุกอย่างเกิด แล้วหมดทันที นี่เป็นสิ่งที่ใหม่มากสำหรับคนที่ไม่เคยฟังธรรมเลย
เพราะเราคิดว่า ไม่เที่ยง ก็คือ เมื่อเกิด แล้วค่อย ๆ โต แล้วค่อย ๆ แก่ แล้วก็เจ็บ แล้ว
ก็ตาย แล้วก็มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตที่เปลี่ยนแปลง นั่นคือเราคิดว่าไม่เที่ยง แต่จาก
การตรัสรู้ ไม่เที่ยง เร็วกว่านั้นมาก

ทุกอย่างขณะนี้กำลังเกิดดับ ยากที่จะเชื่อ ยากที่จะรู้ได้ แต่ว่าไม่ใช่ไปเข้า
ห้องทดลอง หรือไปทำอะไรขึ้นมา แต่ต้องเป็นปัญญาที่อาศัยการฟังพระธรรมที่ทรง
แสดง ละเอียดกว่านี้ก็คือ แสดงว่าขณะนี้เกิดเป็นอะไร เป็นธรรมก็จริง แต่เป็น
ธรรมประเภทไหน ชนิดไหน เกิดเพราะเหตุปัจจัยอย่างไร ก็จะทำให้ค่อย ๆ เข้า
ใจความจริงได้ จนกระทั่งมีผู้ที่ได้อบรมเจริญปัญญา

ไม่ใช่แต่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว พระสาวกในอดีตที่เป็นพระ
อรหันต์บ้าง เป็นพระอนาคามีบุคคล คือ ผู้ที่ดับกิเลสแต่ยังไม่หมดสิ้นอย่างพระอรหันต์
เพียงชั้นพระอนาคามี หรือน้อยกว่านั้นคือพระสกทาคามี หรือน้อยกว่านั้นก็คือพระ
โสดาบัน สามารถรู้แจ้งสภาพธรรมตามความเป็นจริง ดับการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็น
ตัวตน ในครั้งนั้นมีมาก แต่ก่อนจะถึงเวลานั้น ก็คือ เวลานี้ เวลาที่เริ่มฟังธรรม แล้วก็
ค่อย ๆ เข้าใจธรรม จนกว่าจะเข้าใจเพิ่มขึ้น จนกว่าจะถึงขณะนั้น คือ อภิสมัย สมัยที่
ยิ่งใหญ่จริง ๆ คือ สามารถรู้ความจริงของสภาพธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ได้

เพราะฉะนั้นสำหรับคนที่ยังไม่ได้ศึกษาธรรมเลย ไม่รู้จักคำว่า “ธรรม” ไม่รู้จัก
ว่าธรรมเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็วมาก แต่ว่าเมื่อได้ศึกษาแล้ว ก็จะค่อย ๆ เห็นความ
จริง ความไม่เที่ยง ความไม่ใช่ตัวตน

อยากละตัวตนหรือเปล่า หรือมีไว้ก็ดี ตามความเป็นจริง คือ การฟังธรรมเรา
ต้องทราบว่า ฟังพระธรรมที่พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลส ผู้ดับกิเลสแล้วทรงแสดง กับผู้ที่
กำลังเริ่มฟังซึ่งยังมีกิเลสมาก ๆ ความคิดเห็นจะให้เห็นจริงจางอย่างผู้ที่รู้แจ้ง เป็นไป

ไม่ได้ แต่ว่าเมื่อยังมีกิเลส ก็ยังดีที่มีการการฟัง ให้รู้ว่ามีอะไรตรงไหนที่ไม่ดี เพราะว่ากิเลสไม่ใช่สิ่งที่ดีเลย เป็นสิ่งที่จะนำความทุกข์มาให้ มากหรือน้อย แล้วแต่ว่าเป็นกิเลสที่หนาแน่นแค่ไหน

เพราะฉะนั้นขณะนี้ ผู้ที่ได้ละการยึดถือตัวตนแล้ว เป็นผู้ที่ไม่เห็นถูกต้องว่า เพราะมีตัวนี้ สภาพนี้จึงแก่ จึงเจ็บ จึงตาย ถ้าไม่มีตา ก็ไม่มีโรคตา ไม่มีหู ก็ไม่มีโรคหู ไม่มีร่างกาย ก็ไม่ต้องมีโรคภัยใด ๆ ทั้งสิ้น สบายไหม

ไม่ต้องรับประทานอาหารด้วย ไม่ต้องอาบน้ำ ไม่ต้องทำอะไรตั้งหลายอย่าง แต่พอมีแล้ว ก็เป็นของเรา ก็ทะนุถนอมอย่างดีเยี่ยมจริง ๆ รักมาก ทะนุถนอม เข้าส่ายบ้ายคำ ทำทุกอย่างเพื่อรูปนี้ จนกว่าจะเกิดการเห็นว่า รูปนี้เป็นทุกข์อย่างไร ไม่เป็นไปตามใจอย่างไร ก็เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ แล้วแต่ที่จะติดข้องมากน้อยแค่ไหน

เราต้องพิจารณาว่า สิ่งที่ได้ฟัง แม้ว่าเราจะไม่เห็นจริงอย่างนั้น ยังไม่ประจักษ์อย่างนั้น แต่เป็นความจริงอย่างนั้นหรือเปล่า เพียงแค่ว่ามีตัวดีหรือไม่มีตัวดี ตอบตามความเป็นจริงเลยคะ ปัญญาระดับไหน ก็คือ ระดับนั้น กิเลสขณะไหน ก็คือขณะนั้น

บัญญัติเป็นธรรมหรือเปล่า

วิณา ทุกอย่างเป็นธรรม บัญญัติเป็นธรรมหรือเปลาคะ

ส. ทุกอย่างที่มีจริง ที่ปรากฏ ที่มีลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น ๆ อย่างเสียง มีจริง ๆ ทำไมว่ามีจริง ก็มีการได้ยินเสียง เสียงปรากฏให้รู้ว่าเป็นเสียงมีจริง ๆ ไม่ใช่ไปนั่งคิด นั่งหลอก ผันในสิ่งที่ไม่มี แต่ขณะนี้เสียงมี สิ่งที่มีจริง ที่มีลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น เป็นธรรม

วิณา บัญญัติก็มีโดยคิด แต่ไม่มีสภาพธรรม

ส. ค่ะ ตอนนี้อย่างยังไม่พูดถึง เพราะว่าที่เรายังไม่รู้จัก คือ ธรรม เราควรจะต้องรู้จักธรรมเสียก่อน แล้วสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม เรื่องราวที่คิดนึกต่าง ๆ ไม่มีลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น

อดิศักดิ์ คำว่า “บัญญัติ” เป็นธรรมหรือไม่ ถ้าเป็นธรรมโดยปรมาตมธรรม ไม่เป็น ก็อยากจะพูดเลยไปถึงธรรมที่ท่านอาจารย์พูดมาเมื่อสักครู่นี้ ธรรมหรือธาตุ คือความจริงเขาทรงไว้ซึ่งสภาพของตน เขาจะมีภาวะของตน ซึ่งตรงกับพระบาลีว่า สันโต ภาโว สภาโว เขาทรงไว้ซึ่งสภาพของตน สภาพของธรรมที่เขาทรงไว้ เขามีคุณลักษณะของเขาอย่างนั้น เขาทรงไว้ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่สิ่งของ ไม่ใช่อะไรทั้งนั้น นั่นคือ ความทรงไว้ ซึ่งก็เป็นความจริงทั้งหมดเลย

รูปนามมีอยู่ที่ตัว

สุ. ตั้งต้นด้วยคำว่า “ธรรม” ก็ยังไม่พอ เพียงแค่เริ่มรู้ว่า หมายความว่าถึงสิ่งที่มีจริง แต่ว่าธรรม ๔๕ พรรษาที่ทรงแสดง ในเรื่องของสิ่งที่มีจริงทั้งหมด เพราะฉะนั้นจะละเอียดสักแค่ไหน และก็ถึง ๓ ปิฎก ตามที่ทราบกันอยู่ คือ ปิฎกที่ ๑ คือ พระวินัยปิฎก ปิฎกที่ ๒ คือ พระสุตตันตปิฎก ปิฎกที่ ๓ คือ พระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก ก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตเป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีสาระอื่นเลย มีแม้แต่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว และทรงแสดงธรรมกับใครที่ไหน เช่น โปรดชฎิล หรืออนัตตลักขณสูตร ก็อยู่ในพระวินัยปิฎก เพราะว่าพระวินัย โดยศัพท์บาลี วินัย แปลว่า กำจัด การกำจัดกิเลส

กิเลสนี้มีมากเหลือเกิน กิเลสที่เกิดขึ้นแล้วมีทางออก คือ ทางกายหรือทางวาจา เพราะเหตุว่าถ้าอกุศลจิตเกิด ยังไม่มีการประพฤติทางกาย ทางวาจา ก็ไม่มีผู้อื่นจะสามารถรู้ได้ แต่ถ้าถึงกับมีกายที่เคลื่อนไหวไป หรือมีวาจาแสดงให้เห็นแล้วว่า ขณะนั้นจิตเป็นอะไร

ตั้งต้นด้วยคำว่า “ธรรม” แต่แจกธรรมออกเป็น ๒ ลักษณะที่ต่างกัน คือนามธรรมกับรูปธรรม

ก่อนที่จะไปถึงธรรมอื่น ซึ่งดีก็มี ไม่ดีก็มี ไม่ดีไม่ชั่วก็มี มีทุกอย่างในตัวของเราในโลก แต่เราไม่เคยรู้มาก่อนเลย ต่อเมื่อใดที่เริ่มศึกษา เมื่อนั้นก็จะเริ่มเข้าใจขึ้นว่า ธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดง ๔๕ พรรษา คือ ขณะนี้ และเมื่อมีความเข้าใจละเอียดขึ้น คือ

สามารถเห็นว่า เป็นธรรมจริง ๆ เพิ่มขึ้น การที่จะยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตนก็น้อยลง

ถ้าเพียงรู้จักคำว่า “ธรรม” แต่ยังไม่รู้จักว่า ธรรมมีอะไรบ้าง ก็ไม่พอ ก็จะได้ทราบว่า ธรรมมี ๒ อย่างที่ต่างกันโดยเด็ดขาด ก็คือสภาพธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นก็จริงแต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลยทั้งสิ้น ทางภาษาธรรมใช้คำว่า “รูปธรรม”

เพราะฉะนั้นเวลาที่ศึกษาธรรม ทั้งความหมายเดิมในภาษาไทย และให้เข้าใจความหมายในภาษาบาลีที่ทรงแสดงไว้ ถ้าได้ยินคำว่า “รูปธรรม” ก็หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่มีจริง ๆ เกิดขึ้น แต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้

เพราะฉะนั้นการฟังธรรม เราต้องไตร่ตรอง เสียงเป็นธรรม เป็นรูปธรรม เดิมเราเข้าใจว่า รูปนี้เราต้องมองเห็นด้วยตา ถ้าเราเปลี่ยนความคิดใหม่ จะมองเห็นหรือมองไม่เห็นก็ตาม สภาพธรรมใดก็ตามแม้มีจริง แต่สภาพธรรมนั้นไม่สามารถจะรู้อะไรได้ ไม่สุข ไม่ทุกข์ ไม่หิว ไม่เจ็บ ไม่ปวด ไม่คิด ไม่จำ ลักษณะนั้นมี แต่เป็นรูปธรรม เพราะว่าไม่ใช่สภาพรู้ ไม่สามารถจะรู้อะไรได้ พอจะยกตัวอย่างได้ไหม ผู้ฟังใหม่ที่สุดได้ฟังแค่นี้ พอจะยกตัวอย่างได้ไหมว่า อะไรบ้างเป็นรูปธรรม เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ๆ แต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย สิ่งที่มีจริง ไม่จำเป็นที่เราต้องมองเห็น

อย่างเสียงนี้ เรามองไม่เห็นก็มีจริง แต่เสียงไม่สามารถจะรู้ เสียงไม่เห็น เสียงไม่คิด เสียงไม่จำ เสียงไม่หิว เสียงไม่โกรธ เสียงไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย เพียงปรากฏเมื่อมีของแจ้งกระทบกัน สภาพธรรมอย่างหนึ่ง คือ เสียงก็เกิดขึ้น และปรากฏเมื่อคนนั้นมีโสติดสัท คือ มีหู จึงสามารถรู้ได้ว่า เสียงมี

เพราะฉะนั้นนอกจากรูป คือ เสียงแล้ว อะไรอีกที่เป็นรูป สิ่งที่มีจริงทั้งหมดเป็นธรรม และสิ่งที่มีจริงมี ๒ อย่าง คือ สภาพอย่างหนึ่งเป็นนามธรรม สภาพอีกอย่างหนึ่งเป็นรูปธรรม ก็ขอยกตัวอย่างรูปธรรมก่อนว่า หมายความว่าถึงสิ่งที่มีจริง ๆ ไม่ได้คิดฝัน มีลักษณะปรากฏให้รู้ว่ามีจริง ๆ แต่ไม่ใช่สภาพรู้ คือ ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลยทั้งสิ้น ไม่คิด ไม่จำ ไม่เห็น ไม่โกรธ ไม่รัก แต่ว่าเกิดขึ้น มีลักษณะเฉพาะ คือ เสียง ต้องเป็นสิ่งที่ปรากฏทางหูเท่านั้น ไม่ปรากฏทางตา เพราะมองไม่เห็นเสียง อะไรอีก นอกจากเสียงที่เป็นรูป

เพียงแค่ฟังแค่นี้แล้วคิด จะตอบได้ว่า อะไรอีกที่มีจริงแต่เป็นรูปธรรม ไม่ใช่นามธรรม เพราะเหตุว่าไม่สามารถจะรู้อะไรได้ ลองคิดว่า มีอะไรบ้าง แข็งมีจริง ๆ ไหม

ตอบ มีค่ะ

ส. เห็นแข็งได้ไหมคะ

ตอบ ไม่ได้ค่ะ

ส. แต่รู้แข็งได้ไหม เมื่อกระทบกับกายเท่านั้น ถ้าสิ่งใดก็ตามไม่กระทบกาย แม้เราจะจำว่า ร้อนอย่างไฟ อย่างเวลาไฟไหม้ เราารู้เลยว่า ไฟร้อน แต่ร้อนไม่ปรากฏที่กาย เพราะเหตุว่าไม่ได้กระทบกาย แต่เมื่อรูปนั้นกระทบกาย จะมีลักษณะของรูปที่ปรากฏ คือ เย็น ร้อน ขณะที่เย็น เราบอกได้ว่า ต้องกระทบกาย จับน้ำแข็ง ถ้าน้ำแข็งอยู่บนโต๊ะ ก็ไม่รู้สึกร้อนอย่างไร แต่พอกระทบกาย จะมีลักษณะที่เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหวปรากฏ นี่เป็นรูปทั้งหมดเลย เพราะเป็นสิ่งที่มีความจริง ๆ และไม่ใช่สภาพรู้ อะไรก็ตามที่ไม่ใช่สภาพรู้ เป็นรูปธรรม

มีอีกไหม นอกจากเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว เสี่ยง อะไรอีกที่เป็นรูป เป็นสิ่งที่มีความจริง

ตอบ ร้อน เย็น

ส. เย็นหรือร้อนก็รู้ได้ทางกาย อ่อนหรือแข็ง รู้ได้เมื่อกระทบกาย ตึงหรือไหวรู้ได้เมื่อกระทบกาย เสี่ยงรู้ได้เมื่อกระทบกับโสตปสาทหรือหู อะไรอีกที่เป็นรูป ที่ไม่สามารถจะรู้อะไรแต่มีความจริง ๆ ในวันหนึ่ง ๆ ธรรม คือ ชีวิตประจำวัน ทรงตรัสรู้ความจริงในชีวิตประจำวัน เพราะว่าถ้าขณะนี้ไม่จริง ขณะไหนจะจริง

ตอบ รักกับโกรธ

ส. เป็นความรู้สึก ไม่ใช่รูปธรรมค่ะ ความรู้สึกไม่ใช่รูปธรรม

นิภัทร ทางจมูกมีไหม ทางลิ้นมีไหม

ส. โกรธนี้เป็นความรู้สึก คนตายมีแต่รูป แต่ไม่โกรธ เพราะฉะนั้นความโกรธเป็นสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม

ตอบ เค็มกับหวาน

ส. ใช่ค่ะ ถูกต้อง เค็มกับหวาน แน่นอ่อนเป็นรูป รู้ได้ทางลิ้น ขนมหวาน ๆ อยู่บนโต๊ะไม่มีทางรู้ กระทบลิ้น สัมผัสลิ้นเมื่อไร จะมีสภาพนามธรรมที่ลิ้มรส คือ สามารถจะรู้ว่า รสหวานนั้นแค่นั้น หวานอย่างไร ต้องเป็นนามธรรมที่รู้

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เกิดจนตาย กิเลส กิเลสชาติ จะเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเทวดา เป็นพรหม ก็มีสภาพธรรม ๒ อย่างซึ่งต่างกัน คือ นามธรรม และรูปธรรม รูปธรรมไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย แต่นามธรรมสามารถรู้ได้ทุกอย่าง เห็นก็ได้ ว่าสิ่งที่กำลังปรากฏเป็นอย่างนี้ ๆ กำลังปรากฏ ได้ยินก็ได้ เสียงกำลังเป็นอย่างนี้ ๆ นะ เพราะมีสภาพที่กำลังได้ยิน หรือรู้เสียงที่กำลังปรากฏในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นก่อนอื่น เมื่อฟังคำว่า “ธรรม” ก็ต้องเข้าใจคำนี้จริง ๆ ได้ยินได้ฟังอะไร ขอให้เข้าใจจริง ๆ อย่าเปลี่ยนแปลง อย่าไปคิดว่า ก็เรามองไม่เห็น จะเป็นรูปได้อย่างไร นั่นคือ เราไม่เข้าใจความหมายว่า รูปเป็นสิ่งที่มีความจริง แต่ไม่ใช่สภาพรู้ คือ ไม่สามารถจะรู้อะไรได้

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าเราจะมองไม่เห็น อย่างหวาน เรามองไม่เห็น เค็มเราก็มองไม่เห็น ลองคิดถึงรสที่เรารับประทาน จะเป็นกล้วย มีเปลือกอยู่ข้างนอก ต้องปอกออกมา และรสที่อยู่ในเนื้อกล้วย จิตหรือสภาพรู้ยังสามารถลิ้มได้ว่า รสนั้นมีลักษณะอย่างไร รสทุเรียน จิตก็สามารถจะลิ้มได้ ขอให้มากระทบสัมผัสลิ้น จิตที่เป็นธาตุรู้หรือสภาพรู้ สามารถจะรู้สิ่งนั้นได้

เพราะฉะนั้น รูปธรรม หมายความว่าถึงสิ่งที่มีความจริง แต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย ส่วนนามธรรม ก็เป็นสิ่งที่มีความจริง ไม่มีรูปร่างใด ๆ ทั้งสิ้น ใครจะไปเอาตามอง พยายามแสวงหา เอาเครื่องมือวิทยาศาสตร์ไปจับ ให้รู้ลักษณะของนามธรรม เป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุว่า นามธรรมหรือนามธาตุเป็นสิ่งที่มีความจริงแน่นอน เป็นธาตุ แต่ธาตุชนิดนี้เกิดขึ้นแล้ว ต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นธาตุรู้ จะไม่รู้ไม่ได้ ถ้าไม่รู้ คือ รูปธาตุ แต่ถ้ารู้ คือ นามธาตุ แต่การรู้ที่นี้ ไม่ใช่รู้อย่างปัญญา

ธาตุรู้นี้เป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้แจ้งลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏให้รู้ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง แต่มากกว่า

นั่นก็ทั้งทางใจด้วย แต่เราจะพูดถึงเพียงให้เราสามารถเห็นความต่างของลักษณะที่เป็นนามธรรมกับลักษณะที่เป็นรูปธรรม

พอจะแยกได้ใช่ไหมว่า รส ไม่ใช่สภาพที่กำลังรู้รส รสไม่รู้อะไรเลย รสในขนม รสในผลไม้ รสก็คือรส ซึ่งไม่รู้อะไร แต่มีสภาพที่ลิ้มรส ทันทีที่กระทบลิ้น ขณะนั้นก็ เป็นธาตุชนิดหนึ่งเกิดขึ้นรู้รสนั้น แล้วก็ดับ ขณะที่เห็นไม่ได้ลิ้มรสอะไรเลย ขณะที่ได้ยิน ก็ไม่ได้ลิ้มรสอะไรเลย ขณะที่เห็น ก็คือรู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏให้เห็นทางตา โดยอาศัยตาขณะนี้ มีลักษณะอย่างนี้ ๆ คือ รู้แจ้งในลักษณะของสิ่งที่ปรากฏให้รู้ทางหนึ่ง ทางใด พอจะแยกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ได้ไหมคะ

นี่คือ ขั้นต้นที่สุด นี่คือพื้นฐาน ไม่ได้อยู่ในหนังสือเลย อ่อนหรือแข็งไม่ได้อยู่ในหนังสือ แต่อยู่ที่ตัว เวลาที่กระทบสัมผัส มีจริง ๆ

ศาสนาเจริญหรือเสื่อม อยู่ที่ความเข้าใจธรรมของชาวพุทธ

ส. ได้ฟังธรรมบ้างในวันนี้ และเข้าใจเรื่องนามธรรมและรูปธรรม พอใจที่จะฟังต่อ หรือว่าพอแล้ว

ผู้ตอบ ก็น่าสนใจค่ะ

ส. เพราะนี่เป็นจุดที่สำคัญ คนที่ไม่ได้สะสมมาจะรู้สึก ว่า เรื่องมาก ยุ่ง ก็ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทุกคนก็มี ถ้าเรารู้ว่า อะไรเป็นกุศล อกุศลเป็นอกุศล ก็ น่าจะพอ แต่ถึงจะรู้อย่างนั้น ก็ดับกิเลสไม่ได้เลย เราก็ยังคงเดิวกิเลส เดียวก็รัก เดียวก็ชัง ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า อกุศลไม่ดี ก็ยังมี ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า กุศลดี ก็ยังไม่ได้ทำ หรือไม่ได้ เกิดขึ้นบ่อย ๆ เพราะว่าเป็นอนัตตา

แต่ละคนมีอัธยาศัยที่สะสมมาต่าง ๆ กัน เราจะเห็นว่า บางคนเขาไม่ได้ฟัง ธรรม แต่เขาก็ไม่ค่อยโกรธ และเขาก็มีเมตตาตามการสะสม แต่คนที่ฟังธรรมแล้ว แต่ สะสมมาที่ยังโกรธ ก็โกรธ แต่รู้ว่า ขณะนั้นเป็นธรรม บุคคล ๒ บุคคลนี้ คนไหนจะ ดีกว่ากัน

ผู้ตอบ คนที่ไม่ได้ฟังธรรม แต่ไม่โกรธ

ส. หรือคะ แล้ววันหนึ่งก็ต้องโกรธ

ผู้ตอบ หรือคะ

ส. แน่นอนคะ เพราะยังไม่ได้ดับความโกรธ แต่คนที่รู้ว่าเป็นธรรม ค่อย ๆ อบรมเจริญปัญญา วันหลังก็จะดับความโกรธ ไม่เกิดอีกเลย

ถ้าโกรธ ซึ่งทุกคนก็ต้องโกรธ แล้วรู้จักว่าโกรธ คือ อะไร เป็นเราหรือเป็นสภาพธรรมหรือยัง แต่กลับไม่รู้เลย แล้วก็ยึดถือว่าเราโกรธ ถ้ายึดถือว่าเราโกรธ ไม่ใช่แค่วันเดียว หลายเดือน หลายปี หลายสิบปีก็ได้ ยังโกรธเรื่องเก่าอยู่ เพราะไม่รู้ว่าเป็นธรรมซึ่งเพียงเกิด แล้วก็ดับ

เพราะฉะนั้นแสดงให้เห็นว่า การฟังต้องมีการพิจารณาโดยแยบคาย แม้แต่ผู้ที่กำลังฟัง มีการสะสมอะไรมา มากน้อยแค่ไหน เห็นคุณประโยชน์ของการฟังจริง ๆ หรือเปล่าว่า นี่เพียงแค่นี้ แล้วยังมีอีกตั้งเยอะที่ทรงแสดง และมีประโยชน์มากมาย มหาศาลจริง ๆ เพราะว่าทรงบำเพ็ญพระบารมี เพื่ออนุเคราะห์ให้คนได้เกิดปัญญา ถึงขั้นระดับที่ดับกิเลสได้ ไม่ใช่เพียงแต่รู้จักกิเลสเฉย ๆ ว่ามี แต่ว่าไม่สนใจที่จะเข้าใจยิ่งขึ้น หรือไม่สนใจว่าหนทางอบรมที่จะให้รู้แจ้งสภาพธรรมตามความเป็นจริง จนถึงขั้นที่สามารถดับกิเลสได้นั้น คืออย่างไร

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้จริง ๆ บางคนก็ฟัง ไม่ใช่ไม่ฟัง พอได้ยินว่ามีธรรม ก็อยากฟัง แต่พอฟังแล้ว มากเกินไป ละเอียดเกินไป ยุ่งยากเกินไป ฟังก็เท่านั้น ไม่ฟังก็มีความสุขดีแล้ว เขาก็จะละเลยหรือทอดทิ้ง คือ ไม่เห็นประโยชน์ของพระธรรมซึ่งทรงแสดง ๔๕ พรรษา สำหรับคนในยุคนี้ไม่ต้องถึง ๔๕ พรรษา เขาอบรมการฟังจากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ มาแล้ว เพราะฉะนั้นไม่นานนัก เขาก็สามารถรู้ความจริงได้

แต่ ๔๕ พรรษาที่ทรงแสดง สำหรับพวกเราวันนี้ ที่จะต้องฟังโดยละเอียด โดยรอบคอบ โดยพิจารณาให้เป็นปัญญาจริง ๆ มิฉะนั้นก็จะเข้าใจผิดในคำสอนได้

และที่จริงถ้าเราจะมีเพียงแค่ศีลธรรม ไม่ต้องอาศัยพระธรรมของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ พ่อแม่ พี่น้อง ครูบาอาจารย์ เพื่อนฝูง ชีวิตตามความเป็นจริง

ที่เราอาจจะสังเกต และถือเอาสิ่งที่เหมาะ ที่ควร ที่ดี ที่งาม เป็นแบบอย่างที่จะประพฤติตาม โดยไม่ต้องศึกษาคำสอนก็ได้

เรามีโอกาสเกิดในยุคที่ยังมีคำสอนอยู่ ยังไม่อันตราย แต่คำสอนนี้ วันหนึ่งต้องหมด หายไปจากโลกนี้แน่นอน เพราะเหตุว่าไม่มีคนศึกษา ถ้าไม่ศึกษาจะรู้ได้อย่างไรว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อะไร ทรงแสดงพระธรรมละเอียดมากน้อยแค่ไหน

เพราะฉะนั้นจะว่าพระพุทธศาสนาเจริญหรือเสื่อม อยู่ที่ความรู้ของผู้ที่เป็นชาวพุทธ ถ้าผู้ที่เป็นชาวพุทธไม่ศึกษา แล้วจะบอกว่า พระพุทธศาสนาเจริญไม่ได้ เพราะศาสนา คือ คำสอนที่ทรงแสดงไว้ ไม่ใช่วัดวาอาราม หรือไม่ใช่พระไตรปิฎกที่เป็นเพียงตัวหนังสือสีดำ สีขาว แต่ต้องเป็นการศึกษาจริง ๆ เข้าใจจริง ๆ ว่า ทั้งหมดที่ทรงแสดง ทรงแสดงเรื่องสภาพธรรมที่มีจริงในชีวิตประจำวันของทุกคน

เพราะฉะนั้นก็ขึ้นอยู่กับเรา ฟังแล้ว จะมีศรัทธาเห็นประโยชน์ รู้ว่าเป็นสิ่งที่ควร จะศึกษา เพราะว่าแม้เพียงฟังแค่นี้ ปัญญายังรู้ว่าเป็นธรรม เป็นนามธรรม เป็นรูปธรรม ถ้าฟังมากกว่านี้ ศึกษามากกว่านี้ ก็จะเข้าใจธรรมมากกว่านี้ มีประโยชน์มากกว่านี้ หรือบางคนที่ไม่ได้สะสมมา ก็คิดว่าแค่นี้พอแล้ว รู้แค่นี้ก็พอ พอไหม ไม่พอดีค่ะ จะได้ฟังต่อไป

ต้องรู้ว่า บุญคืออะไร

นุช ขอรบกวนเรียนถามท่านอาจารย์แทนเพื่อน ๆ ซึ่งมักจะเข้าใจว่า เวลามาศังฆกรรม แล้วไปปฏิบัติ อย่างที่คุณจุ่มพูดเมื่อกี้ที่แล้วก็บอกว่าได้บุญ ได้กุศลนะ สะสมบารมีนะ แต่แค่มาฟังวันนี้ ก็คงจะพูดกันแค่นี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วได้บุญตรงไหน ได้กุศลตรงไหน จะละกิเลสได้ตรงไหน

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า บุญ คือ อะไร คือ ทุกอย่างต้องคืออะไรก่อน ที่เราจะพูดก้าวไกลไปมาก ต้องรู้ว่าเป็นอะไร แล้วถึงจะพูดได้

อย่างธรรม คือ อะไร เราต้องพูดก่อน แล้วเราถึงจะบอกได้ว่า ธรรมมี ๒ อย่าง คือนามธรรมและรูปธรรม แต่ถ้าไม่พูดให้เข้าใจว่า ธรรม คือ อะไร แล้วไปพูดเรื่อง

นามธรรมและรูปธรรมเลย พุดเรื่องจิต เจตสิก เรื่องธรรมอื่น ๆ ก็ไม่สามารถเข้าใจได้ แต่ถ้าเข้าใจตั้งแต่ต้นตามลำดับ คือ ธรรม คือ อะไร

เพราะฉะนั้นถ้าจะพุดถึงปัญหานี้ ก็ต้องตั้งต้นด้วยบุญคืออะไร ถ้ายังไม่รู้จักบุญ แล้วจะเอาอะไร อยากจะได้อะไร บุญอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ก็เป็นเรื่องไม่รู้ไปตลอด จะต้องมีความเข้าใจตั้งแต่ต้นที่ถูกต้อง ในเรื่องของธรรม

ถ้ายังไม่มี ความเข้าใจละเอียด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นเพียงผิวเผิน อย่างคำว่า “ปฏิบัติ” จะใช้คำว่าอะไร แปลว่าอะไร จะไม่ต้องไปที่ไหน อย่างไรก็แล้วแต่ ถ้าไม่เข้าใจจริง ๆ ก็คือ ขณะนั้นไม่ใช่ปัญญา คำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น คำสอนที่จะให้ผู้ฟังได้ไตร่ตรอง ได้พิจารณาจนเป็นปัญญา แม้เพียงเล็กน้อย แต่ก็เป็นปัญญา คือเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามลำดับ

เพราะฉะนั้น ถ้าเรายังไม่เข้าใจเรื่องธรรม เราก็ไม่เข้าใจทั้งหมดเลย แต่เมื่อเรา เข้าใจธรรมหน่อยหนึ่ง แล้วก็รู้ว่า ธรรมมี ๒ อย่าง คือ นามธรรมและรูปธรรม เรา สามารถพิจารณาสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังว่า ปัญญาของเราที่จะรู้จริง ๆ เข้าใจจริง ๆ เพิ่มขึ้น คือ อย่างไร

เพราะฉะนั้นก็จะถาม เพราะดิฉันเป็นคนที่ชอบถาม ถามให้คิด แล้วให้ตอบ ตามความคิดของตัวเอง บุญ เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม ใครก็ได้ที่อยากจะตอบ เรามี ๒ คำ จากคำว่า ธรรม เราก็มาแยกออกเป็นลักษณะที่ต่างกันของธรรม ต้อง เข้าใจ ๒ อย่างนี้กระจ่างชัด ไม่ปะปน ไม่ใช่คิดว่า ชื่ออย่างนี้ เข้าใจแล้ว ได้ยินว่า ความหมายคืออย่างนี้ เข้าใจแล้ว ไม่ใช่ค่ะ แต่ต้องเข้าใจจริง ๆ เพราะว่าเป็นสิ่งที่ต้อง เข้าใจจริง ๆ เพราะเป็นสิ่งที่ละเอียดมาก

เพราะฉะนั้นแม้แต่คำว่า “บุญ” เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม

ตอบ เข้าใจว่าเป็นนามธรรมค่ะ

ส. ถ้ารูปสวย ๆ เป็นบุญหรือเปล่าคะ

ตอบ ถ้าจะพุดในความหมายว่า เป็นสิ่งที่ เป็นบุญเก่ามาจากเดิมก็น่าจะได้

ส. ไม่ใช่ค่ะ คำถามว่า รูปสวย ๆ เป็นบุญหรือเปล่า

ตอบ ไม่ใช่ค่ะ

ส. เสียงเพราะ ๆ เป็นบุญหรือเปล่า

ตอบ ไม่ใช่ค่ะ

ส. เพราะฉะนั้นบุญไม่ใช่รูปธรรม รูปธรรมไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย ทำดีทำชั่วไม่ได้ คิดไม่ได้ อะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นเรื่องของรูปหรือวัตถุ จะไม่ใช่บุญ แต่บุญต้องหมายถึงความถึงสภาพของนามธรรม ซึ่งนามธรรมแยกไปอีกว่า มี ๒ อย่าง เมื่อก็เราเรียนเรื่องธรรม แล้วธรรมมี ๒ อย่าง คือ นามธรรมและรูปธรรม และเราทราบแล้วว่า รูปนี้มองเห็นหรือมองไม่เห็นก็ตาม ถ้าสิ่งนั้นเกิด แต่ไม่สามารถจะรู้อะไรได้ ก็เป็นรูปธรรมทั้งหมด ซึ่งเรายกตัวอย่าง เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หรือสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก็เพียงกระทบตาแล้วปรากฏ ให้เห็นลักษณะที่กำลังเป็นอย่างนี้ ในขณะที่ เป็นสิ่งที่มีจริง เพราะทุกคนกำลังเห็นสิ่งนี้ เพราะฉะนั้นสิ่งนี้มีจริง ก็เป็นแต่เพียงสภาพของธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นรูปธรรม

แต่นามธรรมมี ๒ อย่าง คือ จิตกับเจตสิก บางคนซึ่งยังไม่เคยได้ยินเลยหรือคิดว่าเข้าใจจะได้เข้าใจ เฉพาะคำว่า “จิต” จะอ่านหนังสือเล่มไหนก็ตาม จะเป็นจิตวิทยา นักปรัชญา หรืออะไรก็ตามแต่ ก็จะมีแต่คำว่า จิต เขาจะใช้คำว่า จิตได้สำนึก หรืออะไร ๆ ก็แล้วแต่ เยอะแยะ แต่ไม่มีคำว่า “เจตสิก” เพราะว่าคนนั้นไม่สามารถจะรู้ว่า นามธรรมหรือนามธาตุยังต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ จิต มีจริง ๆ ทุกคนรู้จัก แล้วทุกคนก็รู้จักลักษณะที่โกรธ ลักษณะที่ขง ลักษณะที่ขบ ลักษณะที่เมตตา ลักษณะที่กรุณา เพราะเป็นชีวิตประจำวันที่มีจริง ๆ ทุกคนมี แต่นั่นไม่ใช่จิต เป็นเจตสิก

เพราะฉะนั้นเจตสิก คือ อะไร เจตสิก ก็คือ นามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม เจตสิกเป็นนามธรรมที่ต้องเกิดกับจิต ไม่มีเจตสิกใดเลยที่แยกเกิดตามลำพัง โดยไม่เกิดกับจิต แล้วทุกครั้งที่จิตเกิด ต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย คำว่า “เจ - ตะ - ลี - กะ” ตามภาษาบาลี ต้องออกเสียงทุกตัว ขอให้เป็นคำใหม่วันนี้คำหนึ่ง คือ คำว่า “เจตสิก” หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม ที่เกิดกับจิต เกิดพร้อมจิต ดับพร้อมจิต ไม่แยกกันเลย และจิตเป็นสภาพรู้ หรือเป็นธาตุรู้ ซึ่งต่างกับรูปธรรม

เพราะฉะนั้นเวลาที่จิตเกิดขึ้น ไม่รู้ไม่ได้ ขณะนี้เห็นไหม เห็น คือ จิตเห็น ขณะนี้ได้ยินไหม ได้ยิน ได้ยินต้องเกิดขึ้น ถ้าไม่เกิด ก็ไม่มีการได้ยิน

เพราะฉะนั้นทุกอย่างที่มี ที่ปรากฏ เพราะเกิดขึ้น แล้วคนที่ไม่รู้ความจริงก็ไม่สามารถบอกได้ว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอะไร แต่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ว่า สภาพธรรมใดก็ตามจะเกิดขึ้นอย่างเดียวยตามลำพังไม่ได้ ต้องมีปัจจัย สภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย ปຽງแต่งให้เป็นต่าง ๆ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นจิตจะเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกจะเกิดโดยไม่มีจิตไม่ได้ เช่น ถ้าเราชอบดอกไม้สวย ๆ เพราะจิตเห็น จิตเป็นธาตุที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้สิ่งที่กำลังปรากฏให้รู้ คือ ทางตากำลังเห็น เป็นจิต แต่ชอบไม่ใช่จิตแล้ว เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิต ชอบอะไร ชอบสิ่งที่จิตเห็น จะเป็นดอกไม้ จะเป็นเสื้อผ้า จะเป็นอะไรก็ตามแต่

เพราะฉะนั้นความชอบ ความชัง ทั้งหมด ความดี ความชั่ว อย่างที่กล่าวถึงเมื่อนี้ว่า บาป บุญ ก็คือ เจตสิก ไม่ใช่จิต

คือ ถ้าเราจะพูดเรื่องบุญ เรื่องบาป เรื่องอะไร แต่ถ้าเราไม่พูดถึงเรื่องสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ซึ่งมีประเภทใหญ่ ๆ คือ ๑. เป็นธรรม ๒. ธรรม ก็คือนามธรรมและรูปธรรม แต่สำหรับนามธรรมยังแยกเป็น ๒ อย่าง คือ จิตกับเจตสิก

เรากำลังศึกษาธรรมที่อยู่ในอภิธรรมปิฎก คือ เป็นธรรมล้วน ๆ ไม่มีชื่อว่าเป็นท่านพระสารีบุตรหรือท่านพระโมคคัลลานะ ไม่มีชื่อสมมติเรียกธรรมนั้น แต่ตัวธรรมนั้นมีจริง

เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ธรรม แล้วก็ทรงบัญญัติคำให้เราเข้าใจว่า หมายความว่าถึงธรรมอะไร

เพราะฉะนั้นเวลานี้ ความรู้ของเราเพิ่มขึ้นว่า ธรรมที่มีจริง ๆ เป็นปรมัตถธรรม ซึ่งใคร ๆ ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะของธรรมนั้นได้เลย ปรมัตถธรรมซึ่งเกิดอยู่เป็นปกติในชีวิตประจำวันก็มี ๓ คือ รูปธรรมเกิดเพราะปัจจัยปຽງแต่ง แล้วก็ดับ แล้วก็ไม่รู้อะไรเลย แต่สำหรับขณะที่กำลังรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด กำลังชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น เป็นนามธรรมทั้งหมด เป็นสภาพธรรมที่เกิด แต่ว่าต่างกัน คือ จิต เป็นสภาพที่เพียงเป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้ ในการเห็น ในการได้ยิน ในการคิดนึกก็แล้วแต่ คือ มีสิ่งที่ปรากฏให้จิตรู้ จิตก็รู้ จิตมีหน้าที่รู้อย่างเดียว คือ รู้ว่าสิ่งนั้นมีลักษณะอย่างไร เสียง

ขณะนี้ที่กำลังปรากฏ กำลังได้ยินเสียง กำลังได้ยินเสียงนั้นมีลักษณะอย่างไร นั่นเป็นหน้าที่ของจิต แต่ว่านอกจากนั้นทั้งหมด คือ เจตสิก

ซึ่งถ้าจะเพิ่มเติม โดยคิดว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ไม่น่าจะเบื่อ เพราะว่าเป็นจริงในชีวิตประจำวันของเรา ก็จะได้ทราบว่า เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ชนิด เป็นเจตสิกที่เป็นกลาง ๆ จะเกิดกับจิตที่ดีก็ได้ เกิดกับจิตที่ไม่ดีก็ได้ ส่วนเจตสิกอีกพวกหนึ่ง เป็นเจตสิกไม่ดี เมื่อเกิดขึ้นขณะใด จิตขณะนั้นจะดีไม่ได้เลย จะต้องไม่ดีประการหนึ่งประการใด คือ เป็นโลภะ หรือเป็นโทสะ หรือเป็นโมหะ เป็นอิสสา เป็นมานะ เป็นความสำคัญตน ซึ่งเป็นฝ่ายอกุศลทั้งหมด ส่วนทางฝ่ายกุศลก็มี ที่เป็นโสภณเจตสิก เราใช้คำว่า “โสภณ”

หมายความว่าเจตสิกที่ดีงาม จะเกิดกับจิตที่เป็นกุศล หรือจิตที่ดีงามทั้งหมด

แค่นี้ก็คงจะไม่ยากเกินไป และน่าสนใจที่จะเข้าใจตัวเองว่า แท้ที่จริงแล้วก็คือ ธรรม หลงคิดว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นของเรา แต่ความจริง ก็คือ ธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก และรูป ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยในวันหนึ่ง ๆ จนกว่าปัญญาของเราจะเห็นจริงว่า เป็นธรรมจริง ๆ ธรรมแต่ละอย่าง ไม่มีใครบังคับบัญชาได้ เกิดแล้วดับทุกขณะ ไม่ใช่ไปเกิดตอนเกิด แล้วไปหมดตอนตาย แต่แม้ในขณะนี้เอง สภาพธรรมที่เกิดก็ดับ แล้วก็ดับ ปัจจัยทำให้เกิดอีก แล้วก็ดับ แล้วก็เกิดอีก แล้วก็ดับ สืบต่อตั้งแต่เกิดจนถึงเดี๋ยวนี้

ย้อนไปได้ จากขณะนี้ถึงขณะเมื่อก่อน ถึงขณะเมื่อเข้านี้ ถึงขณะเมื่อคืนนี้ ก็คือ จิตเกิดดับสืบต่อ เป็นจิตนานาประเภท ไม่ใช่จิตเดียวกัน เหมือนกับแสงเทียน เวลาที่เราจุดเทียน มีแสงเทียนเกิดขึ้นจากไส้เทียน ไม่ใช่อันเดียวกัน ไส้ไหนที่ทำให้เกิด ความสว่างนั้น ไฟอันนั้น ก็คือ อันนั้น แล้วก็ดับ แล้วก็ดับ แล้วก็มีไส้ต่อไป ที่ทำให้เกิดความสว่างต่อไปทีละ ๑ ขณะ จนกว่าจะหมดไส้ หรือหมดเหตุปัจจัย หรือถ้าจะอุปมาเหมือนตะเกียงที่หมดน้ำมัน หมดไส้ ก็ไม่มีการเกิดอีก แต่ก็ต้องทราบว่า ธรรมนั้นละเอียดยิ่งกว่านี้อีก จำแนกออกเป็นมากมายหลายอย่าง จิตมีถึง ๘๙ ชนิดโดยประเภทใหญ่ ๆ และเจตสิก ๕๒ ประเภท

ส่วนรูปทั้งหมดมี ๒๘ แล้วแยกละเอียดออกไปอีก เป็นสภาวะรูป อสภาวะรูป

หน้าที่ของจิต

สุริย์ ธรรม คือ สิ่งที่มีจริง แยกออกเป็น ๒ คือ นามธรรมและรูปธรรม นามธรรม ก็คือลักษณะที่รู้ เป็นนามธรรม รูปธรรม ก็คือไม่รู้ เรียนถามว่า จิตและเจตสิกเป็นนามธรรม การรู้ของจิตและการรู้ของเจตสิก ต่างกันอย่างไรคะ

สุ. ต้องทราบลักษณะของจิตเสียก่อน ใช้คำว่า มนะ มโนก็ได้ หทยก็ได้ เป็นมโนทริย์ คือ เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏให้รู้ ถ้าจะเพิ่มอย่างที่คุณสุริย์พูดมา คือ คำว่า“อารมณ์”

ภาษาบาลีจะออกเสียงว่า “อา-รัม-มะ-นะ” หมายความว่าถึงสิ่งที่จิตกำลังรู้ เพราะว่าเมื่อมีธาตุรู้ หรือสภาพรู้ จะไม่มีสิ่งที่ถูกรู้ไม่ได้

เพราะฉะนั้นเมื่อมีจิตเกิดขึ้นรู้ ต้องมีสิ่งที่ถูกรู้ นี่คือ ความหมายของธรรม ไม่ใช่ ความหมายในภาษาไทยซึ่งเราเคยใช้มาก่อน ถ้าความหมายตรง ๆ ก็คือว่า เป็นสิ่งที่จิตกำลังรู้ เช่น ขณะนี้เสียงกำลังปรากฏ เสียงเป็นอารมณ์ หรืออารมณ์ของจิตได้ยิน คือ จิตรู้อะไร สิ่งนั้นเป็นอารมณ์ของจิตนั้น

แต่ในภาษาไทยเราบอกว่า วันนี้อารมณ์ดี หมายความว่าถึงปลายเหตุ เราต้องเห็นสิ่งที่ดี ๆ ได้ยินเสียงดี ๆ ได้กลิ่นดี ๆ ลิ้มรสดี ๆ กระทบสัมผัสสิ่งดี ๆ ไม่โกรธสลาย ขณะนั้นเราก็กว่ เราอารมณ์ดี เพราะว่าไม่มีอะไรที่ทำให้ชุ่นเคืองใจ แต่นั่นปลายเหตุ ต้นเหตุจริง ๆ คือ สิ่งที่จิตกำลังรู้

เพราะฉะนั้นการศึกษารธรรม ต้องทึ่งความหมายเก่าที่เราเคยเข้าใจ แล้วก็พยายามเข้าใจความหมายจริง ๆ ของคำนั้น เช่น เมื่อจิตเป็นสภาพรู้ ต้องมีสิ่งที่ถูกรู้ จำกัดความตายตัวเลย ถ้าจิตรู้สิ่งใด สิ่งนั้นเป็นอารมณ์ของจิต นิพพานมีจริง ทุกคนได้ยิน ไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้ว่านิพพานเป็นอย่างไร แต่ได้ยิน ขณะที่เสียงมี ปรากฏมีคำว่า “นิพพาน” คำนั้น จิตกำลังคิด คิดถึงคำ จากเสียงที่ได้ยิน

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมจะแยกละเอียดยิ่งกว่าเสี้ยววินาที การเกิดดับของจิต เร็วจนกระทั่งไม่ปรากฏ จนกระทั่งเหมือนกับไม่ดับเลย ขณะนี้เหมือนสิ่งที่ปรากฏทางตาก็กปรากฏตลอดเวลา แท้ที่จริงขณะที่ได้ยินเสียง จิตได้ยินขณะนั้นไม่เห็นอะไร

เพียงแต่กำลังมีเสียงเป็นอารมณ์ เพราะเหตุว่าสภาพธรรมเกิดดับเร็วมาก แต่ว่าสืบต่อจนกระทั่งปรากฏเหมือนกันว่า ทั้งเห็น ทั้งได้ยินพร้อมกัน แต่สำหรับคนหนึ่ง ๆ จะมีจิตเกิดซ้อนกัน ๒ ขณะ ๓ ขณะ ๔ ขณะไม่ได้เลย เพราะว่าถ้ากล่าวถึงโดยนัยของธาตุ คือ ความเป็นสภาพของจิต จิตเป็นธาตุชนิดหนึ่ง เป็นธาตุรู้ มีเหตุปัจจัยก็เกิด เกิดแล้วก็รู้ ธาตุชนิดนี้เป็นปัจจัย ใช้คำว่า “ปัจจัย” หมายความว่า เป็นสิ่งที่เมื่อจิตนี้ดับลงแล้ว จะทำให้จิตขณะต่อไปเกิดขึ้น ไม่หยุดเลย ในสังสารวัฏ

เราเกิดมานานเท่าไรไม่ทราบ เพราะว่าจิตเกิดดับสืบต่อมา จากขณะหนึ่ง ไปอีกขณะหนึ่ง โดยไม่รู้ตัวเลย ทีละ ๑ ขณะไปเรื่อย ๆ นับไม่ถ้วนเลย เพราะไม่สามารถที่จะรู้ว่า ขณะนี้กี่ขณะแล้ว

เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่า คนหนึ่งต้องมีจิตเพียง ๑ ขณะ เพราะจิตเป็นอนันตรปัจจัยในตัวของจิตเอง คือ ทันทีที่จิตนี้ดับ ก็จะเป็นปัจจัยให้จิตขณะต่อไปเกิดขึ้น แต่ถ้าจิตนี้ยังไม่ดับ จิตอื่นจะเกิดไม่ได้

เพราะฉะนั้นปัจจัยในจิต ๑ ขณะ มีหลายอย่าง ที่ทรงแสดงโดยชื่อภาษาบาลี ถ้าทุกคนจะได้ยินชื่อคำว่า อนันตร อนันตร แปลว่า ไม่มีระหว่างกัน

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การเกิดดับสืบต่อของจิตโดยไม่มีระหว่างกัน คือ อนันตร จิตไม่หยุดเกิด เพราะว่าทันทีที่จิตขณะหนึ่งดับ จิตที่ดับไป เป็นอนันตรปัจจัย ทำให้จิตขณะต่อไปเกิด

เพราะฉะนั้นเราก็เพิ่มความรู้ความเข้าใจในภาษา ในความหมาย ในลักษณะของจิตว่า จิตเป็นเพียงธรรมที่เกิดแล้ว ต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นอารมณ์ แต่ไม่จำ ไม่รู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ไม่ได้รัก ไม่ได้ชัง เพราะว่าจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ทำหน้าที่ คือ รู้สิ่งที่กำลังปรากฏ เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้

ส่วนความรัก ความชัง ความโกรธ ความริษยา ความเมตตา อะไรอื่น เป็นลักษณะของเจตสิกแต่ละชนิด ซึ่งเกิดกับจิต พร้อมกับจิต และก็รู้อารมณ์เดียวกับจิต ไม่ว่าจิตเห็นอะไร จำสิ่งนั้น หน้าที่ของเจตสิกหนึ่งอย่าง คือที่เราสามารถจะจำได้ว่า ขณะนี้มีอะไรเป็นจิต เป็นนามธรรม เพราะรูปไม่รู้อะไร ขณะที่จำนั้น ก็คือ เจตสิกไม่ใช่จิต แล้วก็เป็นนามธรรม

แม้แต่การเข้าใจคำว่า จิตหรือเจตสิก ขอให้เข้าใจจริง ๆ อย่าเพิ่งผ่านไป และต่อไปเวลาที่พูดถึงเรื่องบุญ เราจะรู้ได้เลยว่า หมายความว่าถึงจิต หรือหมายความว่าถึงเจตสิก ต้องละเอียดที่จะเข้าใจในความไม่ใช่ตัวตน หรือไม่เป็นตัวตน

สุริย์ อาจารย์หมายความว่า จิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์อย่างเดียว ส่วนเจตสิกล่ะคะ เขาก็เป็นนามธรรม

สุ. แต่ละอย่างจะทำหน้าที่ของตน

นุช จิตเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้

สุ. เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏให้รู้ เช่น ขณะนี้กำลังเห็น เป็นจิตที่เห็น เพราะเขาสามารถที่จะรู้สิ่งที่ปรากฏ ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ถ้าเห็นเพชรกับเห็นแก้ว จิตเป็นสภาพที่เห็นแจ้งลักษณะ รู้ว่าสิ่งไหนเป็นเพชร สิ่งไหนเป็นแก้ว แต่จิตไม่ได้จำ จิตเพียงแต่เห็น

เพราะฉะนั้นความจำ เป็นเจตสิกอีกชนิดหนึ่ง ภาษาบาลีใช้คำว่า สัมมญา เจตสิก แต่ภาษาไทยเรา สัมมญา ก็คือ อาจจะเป็นการตกลงด้วยกันว่า ฉันจะทำอย่างนี้ ฉันจะทำอย่างนั้น แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่ สัมมญาเป็นสภาพจำ เป็นเจตสิก ซึ่งต้องจำทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไม่มีสัมมญาเจตสิกที่เกิดขึ้นแล้วไม่จำไม่ได้ เพราะเหตุว่าหน้าที่ของเจตสิกชนิดนี้ก็คือว่า มีหน้าที่จำสภาพธรรมทุกอย่าง มีลักษณะเฉพาะของสภาพธรรมนั้น ๆ แล้วก็ มีกิจหน้าที่ของสภาพธรรมนั้น ๆ ด้วย

อย่างที่เราบอกว่า เราทำงาน ความจริงจิตเจตสิกทำ ถ้าไม่มีจิต ไม่มีเจตสิก ไม่มีรูป เราไม่มี แต่เพราะไม่รู้ความจริงว่า ที่เราทำงาน คือ จิตเจตสิกทำ แล้วก็ทำหน้าที่เฉพาะของจิตเจตสิกนั้น ๆ ด้วย เช่น จิตจะไปทำหน้าที่ของเจตสิกไม่ได้เลย จิตจะไปโกรธ จิตจะไปเมตตาไม่ได้

จิตเป็นสภาพที่สามารถรู้ลักษณะเฉพาะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ขณะที่เห็น รู้สิ่งที่ปรากฏว่า สิ่งที่ปรากฏขณะนี้ เป็นอย่างนี้ มีลักษณะอย่างนี้ ขณะที่เสียงปรากฏ จิตก็รู้เฉพาะเสียงว่า เสียงนั้นมีลักษณะอย่างนั้น รู้เฉพาะลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ แต่ว่าเจตสิกอื่น ๆ ก็ทำหน้าที่เฉพาะของเจตสิกนั้น ๆ ไม่ก้าวร่ายกัน ปัญญาไม่ได้ทำหน้าที่

ของสติ ปัญญาเป็นเจตสิก เป็นปัญญาเจตสิก เป็นสภาพที่เห็นถูก รู้ถูก เข้าใจถูกในสิ่งที่ปรากฏ แต่สติไม่ใช่ปัญญา

เพราะฉะนั้นเวลาที่เราใช้คำภาษาไทยหลวม ๆ สติปัญญา เราก็รวมไปแล้ว ไม่ได้แยกเลยว่า สติต่างกับปัญญา สติไม่ใช่ปัญญา

เพราะฉะนั้นการศึกษาศาธรรมจะทำให้เราเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างกระจ่างชัด ถูกต้อง โดยที่เข้าใจยิ่งขึ้นว่า สภาพนั้น ๆ เป็นอนัตตา

นุช แล้วที่เรามาเรียนธรรม เราเรียนเพื่อรู้จักแค่นี้เท่านั้นหรือคะ

ส. ความเห็นถูกกับความเห็นผิด จะเลือกอย่างไร ความไม่รู้กับความรู้อะไรจะเลือกอย่างไร เกิดมาแล้วตลอดชาติ ไม่รู้เลยว่าเป็นธรรม ก็ไม่รู้ไปทั้งชาติ ชาติต่อไปก็ไม่มีอีก เมื่อไม่ได้ฟัง ก็มีความเป็นเรา มีความเป็นตัวตน แต่เราอยู่ที่ไหน จิตเห็นเกิด แล้วก็หมดไป เวลาหลับสนิท ไม่มีจิตเห็น จิตได้ยินเกิด แล้วก็หมดไป เวลาหลับสนิท ก็ไม่มีจิตได้ยิน

สิ่งที่เราเห็นวันนี้ ได้ยินวันนี้ เป็นเรา จริง ๆ แล้วอยู่ที่ไหน ทุกอย่างเกิด แล้วดับไปหมด สิ่งที่เราเห็นทางตา ถ้าเกิดตาบอด สิ่งนั้นก็ไม่มีปรากฏ จะว่าเป็นของเราได้ไหม เสียงที่กำลังได้ยิน เกิดขึ้นเพราะมีการกระทบกัน ทำให้เสียงเกิด เสียงของใคร ใครเป็นเจ้าของ เกิดแล้ว ก็ดับไปแล้ว ทุกอย่างเพียงเกิด แล้วดับไป เป็นของใคร ถ้ายังคิดว่าเป็นของเรา ถูกหรือผิด

นุช ผิดค่ะ

ส. ฉลาดหรือไม่ฉลาด ในเมื่อไม่มีแล้ว ก็ยังว่าเป็นของเรา ไม่มีเลย ทุกขณะเกิด แล้วดับไปหมดเลย แต่โดยความไม่รู้ เพราะเหตุว่ามีสภาพธรรมอื่นเกิดสืบต่อ ให้เห็น ให้หลง ให้คิดว่า เป็นเราต่อไปอีก จนกว่าจะตาย แต่ตายแล้วก็ยังต้องเกิดต่อไปอีก และก็ไม่รู้ต่อไปอีก

เพราะฉะนั้นอยู่ที่ว่า คนนั้นสะสมมาที่จะเห็นประโยชน์ของการที่จะมีความรู้ถูก เห็นถูก หรือว่าจะเพลิดเพลนไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส ที่จะทำให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องพลัดพราก ซึ่งก็ต้องพลัดพราก แม้แต่สิ่งที่เรายึดถือว่าเป็นเรา

ของเรา สิ่งที่อยู่ข้างนอกนั้นก็ไม่เป็นไร แต่ที่ยึดถือว่าเป็นเราทั้งตัว ก็ต้องหมดไปเมื่อตาย จะไม่กลับมาเป็นคนนี้อีกเลยโดยสิ้นเชิง จะเป็นคนนี้อีกไม่ได้

เพราะฉะนั้นจะเป็นคนนี้ เฉพาะตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยกรรมหนึ่งที่ได้กระทำแล้ว ทำให้เป็นคนนี้ แต่จากคนนี้อย่างไร ก็จะต้องเกิด โดยกรรมหนึ่ง ซึ่งก็ไม่ว่า กรรมใดจะให้ผล

เมื่อรู้แล้ว จะกลับไปไม่รู้ได้ไหม

บง พุถึงขณะที่สติปัฏฐานเกิดแต่ละครั้ง ปัญญาต้องเกิดร่วมด้วย แต่ละครั้งนั้น ปัญญาก็ไม่เท่ากัน อาจจะมีบางครั้งมาก บางครั้งน้อย ก็เป็นอย่างนี้สลับกันไปได้ ใช่ไหมคะ

ส. ปัญญาที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น เพิ่มขึ้น แล้วจะลดลงไปไหม

บง นี่คือนิเวศนภาพรณาจารย์ เพราะบางครั้งเหมือนกับว่า ไม่รู้เหมือนที่เคยรู้ อะไรทำนองนั้น

ส. แต่สิ่งที่รู้แล้ว จะกลับไปไม่รู้ได้ไหม

บง ก็คงจะไม่ได้ แต่หมายความว่า ขณะที่เกิด อาจจะไม่เกิดเหมือนกับที่เคยรู้แล้ว

ส. แต่อันนั้นหายไปได้ไหม อันที่เคยเกิดแล้ว

บง ไม่หายค่ะ สะสม ทีนี้ถ้าพูดเลยไปสักหน่อย ถึงขั้นวิปัสสนาญาณ การรู้ลักษณะของการเกิดดับ แสดงว่าความต่างกัน คือ สติปัฏฐานเกิดรู้อย่างหนึ่งอย่างใด รู้อย่าง นามอย่าง แต่ถ้าเป็นลักษณะของวิปัสสนาญาณแล้ว ก็ต้องแสดงว่า ทั้งรูปก็เกิดไปแล้ว แล้วนามเกิด ทั้ง ๒ อย่างอาจจะเป็นอย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งต่างกับสติปัฏฐาน ซึ่งจะเกิด ก็เกิดขึ้นทีละครั้ง เข้าใจถูกหรือเปล่าคะ

ส. สติปัฏฐานเกิดต่อกันก็ได้ ไม่จำเป็นต้องทีละครั้ง

บง ต่อกัน แล้วก็สลับกันก็ได้

ส. แล้วแต่ค่ะ เป็นเรื่องของอนัตตาทั้งหมด

บง ถ้าอย่างนั้นสติปัฏฐานเกิดต่อ ในกรณีที่สติปัฏฐานเกิดและก็สลับกับ ขณะที่สติปัฏฐานไม่ได้เกิด ทีนี้พอขณะที่สติปัฏฐานเกิด และขณะที่สติปัฏฐานไม่เกิด ก็ไปรู้ลักษณะที่เคยเกิดมาแล้ว ก็สลับกันอย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน

ส. สติปัฏฐานเกิด สภาพธรรมที่ปรากฏดับ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แล้วสติปัฏฐานก็เกิดใหม่ แล้วก็มีารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แล้วดับ ก็หมดไป

บง เพราะฉะนั้นสติปัฏฐานเกิดต่อเนื่องกันก็ได้ หรือว่าเกิดแล้วก็ไม่เกิด สลับกันอย่างนี้

ส. คือ การที่เราจะเป็นผู้ที่มีมั่นคงในความเป็นอนัตตา คือ ไม่ต้องไปมีกฎเกณฑ์อะไร

บง เพราะเป็นอนัตตาอยู่แล้ว

ส. ใช่ คำถามเรื่องอัตตาจะไม่เข้ามาเลย ถ้ามีความมั่นคงเรื่องอนัตตา แต่ คำถามเรื่องอัตตาจะเข้ามาเรื่อย ๆ ถ้าไม่มั่นคงในความเป็นอนัตตา ถ้าเราจะถามเพื่อหากฎเกณฑ์ให้บอกมาว่า ให้ทำหรือไม่ให้ทำ นั่นเป็นอัตตาหรืออนัตตา

บง อีกเรื่องหนึ่งเวลาสนทนาธรรมกันในเรื่องอย่างนี้ แล้วถ้าใครพูดว่า “กำหนดรู้” ดิฉันคิดว่ายังเข้าใจผิดมากใช่ไหมคะ

ส. คำพูดต้องให้กระจ่าง “กำหนด” คืออะไร ถ้าเราไม่กระจ่าง เราก็พูดตามเขาไป เขาให้เรากำหนด เราก็กำหนด แล้วเราก็ไปบอกคนอื่นให้กำหนด ก็กำหนดกันไปหมด แต่ไม่รู้ว่าเป็น กำหนด คือ อะไร

สันติ พี่บงเกิดบ่อยไหมที่ว่า สติปัฏฐานเกิดบ่อย แล้วก็รู้มาก คราวหลังก็มาน้อย แล้วคราวหลังก็อาจจะรู้มากอีก เป็นอย่างนี้บ่อยไหมครับ

ส. คำถามทั้งหมดเหมือนกับต้องการให้รู้มาก แล้วก็เร็ว ๆ ด้วย แต่จริง ๆ เป็นเรื่องอบรม จะเข้าใจความหมายของภาวนาตั้งแต่ขั้นการฟัง ฟัง เรายังต้องฟังมากแค่ไหน คิดดู ไม่ให้เกิด ก็ไม่ได้ อยากให้เกิด ก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้นไม่ใช่เรื่องอยาก และไม่ใช่เรื่องกันไม่ให้เกิด แต่เป็นเรื่องที่ขณะนี้เป็นเครื่องทดสอบปัญญา ทุก ๆ ครั้งไม่ว่าเราจะอ่านมามาก ฟังมามาก สติระลึกบ้าง ไม่ระลึกบ้าง สภาพธรรมเป็นเครื่องสอบตลอดเวลาว่า สามารถเข้าใจลักษณะแท้จริง

ของสภาพธรรมที่ฟัง ที่ศึกษา ที่สตรระลึกได้แค่ไหน ก็เป็นผู้ตรง เช่น ในขณะที่กำลังเห็น ทุกคนมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่า สิ่งปรากฏทางตามีจริงแน่นอน กำลังปรากฏเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่ง ไม่เรียกชื่อก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเรียกเลยก็ได้ แต่มีจริง ๆ และสิ่งนั้นก็คือ สิ่งที่ยังสามารถปรากฏ เมื่อกระทบจักขุปสาท แล้วทำไมจะไม่มีคนมีวัตถุสิ่งต่าง ๆ ในสิ่งที่ปรากฏ แต่เมื่อมีความรู้สึกหรือความเข้าใจในสมมติบัญญัติว่า สิ่งนั้นเป็นอะไร ก็เพราะความทรงจำ

เพราะฉะนั้น ถ้าขณะนั้นที่สภาพธรรมกำลังปรากฏ แล้วก็ค่อย ๆ เข้าใจขึ้นจริง ๆ ว่า ลักษณะนี้ก็เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏเท่านั้น ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของการละลาย ไม่ว่าจะเห็นเมื่อไร ก็รู้ว่าเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏจริง ๆ คือ ต้องตรงกับปริยัติ และต้องเป็นการอบรมด้วยสติที่ระลึก ไม่ใช่เรื่องราว แต่ว่ากำลังเข้าใจถูกต้องว่า สิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ก็เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งคนตาบอดไม่เห็น ใครจะตาบอดเดี๋ยวนี้ สิ่งนั้นไม่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น ก็เป็นเพียงสิ่งนั้น จะเป็นคน เป็นสัตว์ ก็ต่อเมื่อทรงจำไว้ในสี่สังขันธ์ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน จึงต้องรู้จักลักษณะของสังขขันธ์ ทั้ง ๕ ขันธ์ หมดเลย จะไม่ขาดขันธ์หนึ่งขันธ์ใดเลย มิฉะนั้นก็จะคลายความเป็นสัตว์ บุคคล ในสิ่งที่ปรากฏได้อย่างไร ในเมื่อไม่รู้ว่าเป็นเพราะความทรงจำ ซึ่งเป็นขณะที่รู้ว่าอะไร หรือเพียงแต่การจะคิด เราจะคิดเรื่องอะไรก็ตาม จะคิดคำว่า “พาราณสี” ถ้าไม่มีความจำเสีย เราจะไม่เกิดความคิดอย่างนี้ได้ไหม

เพราะฉะนั้นทุกอย่าง ก็มีสัญญาเจตสิกเป็นส่วนประกอบที่ใหญ่มาก ที่จะทำให้เป็นเรื่องเป็นราวทุกอย่าง เพราะความทรงจำที่ยึดมั่นว่า สิ่งนั้นมีจริง ๆ แต่ความจริงไม่ใช่ สิ่งมีจริง คือ สภาพธรรม ที่มีปัจจัยเกิดแล้วดับอยู่ทุกขณะ แม้ในขณะนี้เองที่กำลังพูดเรื่องสัญญา สัญญากับจิตขณะก่อนก็ดับ เพราะจริง ๆ แล้ว ต้องมีการตรึก คือ คิดถึงคำ แล้วเสียงก็เปล่งออกไปอย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องมีใครไปทำว่า นี่ก่อนนะ แล้วเดี๋ยวจะเปิดปาก อ้าปากให้ลิ้นกระทบฟัน ที่จะให้เสียงปรากฏ แต่ทั้งหมดเป็นเรื่องของสภาพธรรมทั้งนั้น ที่จิตเป็นปัจจัยให้รูปชนิดใดเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นแม้ในขณะนั้นที่รู้ ก็รู้ว่า เพียงนึก ตรึก เสียงออกมาแล้ว เร็วมาก ก็จะมีการเข้าใจในเรื่องของนามธรรมและรูปธรรมเพิ่มขึ้น ซึ่งก็จะทำให้ละ แม้แต่ว่า ความคิด ก็คือ ความจำ ความทรงจำขณะนั้นมีอยู่ แล้ววิตกเจตสิกก็ไม่ใช่ความจำ แต่เป็นความคิด คือ ตรึกถึงเรื่องที่จำได้ ก็จะเข้าใจสภาพธรรม ตัวธรรมจริง ๆ

เราไปเรียนลักษณะที่จิตทุกะของวิตกเจตสิกบ้าง ของสัญญาเจตสิกบ้าง แต่เวลาที่กำลังเห็น สัญญาเจตสิกหรือเปล่าที่จำ ค่อย ๆ เข้าใจในเรื่องของการที่จะรู้ บัญญัติ รู้คำ รู้ความหมายว่า เป็นเรื่องของสัญญา

เพราะฉะนั้นสัญญาก็จำสิ่งที่มีจริง ๆ ด้วย แล้วก็จำเรื่องราวบัญญัติต่าง ๆ ด้วย แต่ชีวิตก็หมุนไปเร็วมาก ถ้าไม่มีพระธรรมที่ทรงแสดงละเอียดยับ ก็ไม่มีทางที่จะละความเป็นตัวตนได้ เพราะว่ามันเร็วเกินกว่าที่จะไปเห็นความจริงของแม้แต่ขั้นที่ ๕ ซึ่งเกิดดับ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น และก็ดับอย่างรวดเร็ว

ประโยชน์แท้จริง ก็คือ เรียน แล้วก็เข้าใจสภาพธรรมที่ปรากฏ ซึ่งขณะใดที่สภาพนี้กำลังปรากฏ แล้วค่อย ๆ เข้าใจ นั่นคือ สติปัฏฐาน

ใช้คำเพื่อให้รู้ว่า ขณะนั้นต่างกับขณะที่ไม่เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ แต่ขณะนี้มีสภาพธรรมปรากฏ แล้วค่อย ๆ เข้าใจ แม้แต่ทางตาที่ธรรมตา ๆ ไม่ใช่ไปทำอื่นเลย แต่การระลึกของเราเริ่มจะมีบ้างว่า ขณะนี้ก็เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ ถ้าพระอาทิตย์ตก โลกมืด ขณะนี้มีจักขุปสาท แต่เห็นมืด ไม่ใช่เห็นสิ่งที่ปรากฏ

ซึ่งเราก็จะเข้าใจปัจจัยเพิ่มขึ้นว่า แสงสว่างก็เป็นปัจจัยที่จะทำให้มีความทรงจำในสี่สัณฐานที่ปรากฏ

ธรรมทั้งหมดที่เรียนจะกระจ่าง เมื่ออบรมเจริญสติปัฏฐานด้วย

ยังไม่ถึงตัวธรรม

ผู้ถาม เมื่อที่ท่านอาจารย์พูดถึงความมั่นคงในความเป็นอนัตตา อาจารย์บอกว่า คำถามถ้าเกี่ยวกับความเป็นตัวตนแล้ว คนนั้นก็ยังไม่มีความมั่นคงในความเป็นอนัตตา ความมั่นคงกับความไม่มั่นคงจะรู้ได้ ก็เพราะจากการมีสติ ใช่ไหมครับ

ส. ถ้ามีการฟัง และมีการพิจารณาว่า ทุกอย่างเป็นอนัตตา เราจะเริ่มเข้าใจความเป็นอนัตตาขึ้น เวลาเราเรียนเรื่องจิต เจตสิก รูป ปรมัตถธรรมทั้งหมด ความเข้าใจว่าเป็นอนัตตาของเราไม่ได้ลึก แต่เมื่อเรียนอะไร ก็เห็นความเป็นอนัตตานั่นกว้างขึ้น ลึกขึ้น ตรงขึ้น อย่างเรียนเรื่องจิต ก็รู้เลย เป็นธาตุรู้ ซึ่งใครก็ดับไม่ได้ถ้าไม่มีปัญญา อย่างตัวอย่างของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านรู้ว่าทุกอย่างมีปัจจัยเกิดขึ้น แต่ท่านแสวงหาทางที่จะดับปัจจัย เพื่อจะไม่ให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้น แล้วเราไม่ได้สนใจเรื่องที่จะดับ แต่เราสนใจจะมีปัญญา จะอย่างนั้น จะอย่างนี้

เพราะฉะนั้นการฟังธรรม ฟังให้เข้าใจจริง ๆ แม้ว่าเป็นชีวิตของพระโพธิสัตว์ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำไมความคิด วิตกของพระองค์ ต่างกับคนอื่น เพราะการสะสมที่จะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความคิดของท่านก็จะไม่เหมือนกับของคนอื่น คือ คิดเรื่องที่จะดับ ไม่ใช่เรื่องที่จะเกิด

สันติ สำหรับผู้ที่ฟังจนกระทั่งมีความมั่นคงว่า ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ก็ไม่ได้หมายความว่า ความเป็นตัวตนของเขาจะไม่เกิดขึ้น ใช่ไหมครับ

ส. เขาก็จะไม่มีความต้องการมหาศาล ทำอย่างไร บอกมา กฎเกณฑ์เป็นอย่างไร อย่างนี้ไหม อย่างนั้นไหม ถ้าเป็นเรื่องปริกษาหรือ นั่นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ถ้าเป็นเรื่องว่า จะทำอย่างนี้เพื่ออย่างนั้น ไม่ถูกต้อง

ผู้ถาม เราก็นึกถึงเป็นขณะ ๆ ของสภาพธรรม อันนี้เป็นอกุศลวิบาก อันนี้เป็นกุศลวิบาก แล้วที่เกิดขึ้น บางอย่างก็เป็นสภาพกุศล ซึ่งเป็นสภาพรู้ ก็ทำให้เรามีความเข้าใจอะไรมากขึ้น

ส. ตอนที่เราว่าเป็นกุศล เป็นอกุศลนั้น เป็นชื่อ หรือเป็นเรื่อง หรือเป็นความคิด เพราะว่าถ้าเราคิดว่าขณะนั้นเป็นกุศล หรือสภาพนั้นก็เป็นกุศล ก็คือว่าเรากำลังใส่ใจในความเป็นกุศลหรืออกุศล แต่ยังไม่รู้ในความเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม เพราะฉะนั้นปัญญาของเราจะค่อย ๆ ละเอียดขึ้น

ผู้ถาม ซึ่งการรู้ในขั้นนั้น ผมก็คิดว่า เป็นประโยชน์ขั้นหนึ่ง แต่ก็ยังไม่ถึงตัวธรรม แต่ที่ฟังท่านอาจารย์มากขึ้น ๆ ก็ลึกไปกว่านั้นว่า สภาพที่เป็นกุศลหรืออกุศล หรือจะเป็นกุศลวิบาก อกุศลวิบากก็ตาม ก็คือ สภาพที่รู้ตัวเอง คือ ตัวนามธรรมครับ

ยิ่งเข้าใจ ยิ่งเห็นความเป็นอนัตตา

บ. อย่างที่เขาบอกว่า เรียนธรรมเพื่อให้เข้าใจธรรม แต่ธรรมก็มีหลายอย่าง แล้วเราจะเข้าใจอย่างไร เพราะมีเยอะแยะไปหมด พูดว่า “ให้เข้าใจว่าเป็นธรรม” ดูเหมือนกว้างไปหมด

ส. เวลาที่เราจะรู้จักอะไรจริง ๆ เราจะรู้จักทีละอย่าง หรือหลายอย่าง เพราะฉะนั้นถ้าสัมผัสสติไม่เกิด ไม่ระลึกลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งก็เป็นแต่ละอย่าง วิเสสลักษณะอยู่แล้ว ก็ไม่มีทางที่จะรู้ว่า เป็นธรรมจริง ๆ เราก็มีความคิดอย่างแบบ การศึกษาว่า มันเป็นธรรมไปหมด อย่างที่เขาบอกว่า เป็นอนัตตาทั้งหมด แต่ถ้าถามว่า อะไรเป็นอนัตตา เขาก็จะยืนยันว่า ทุกอย่าง แต่เขาไม่บอกว่า ขณะที่สัมผัสสติเกิดระลึก จะมีความเข้าใจในสภาพนั้นว่า เป็นธรรมมากแค่ไหน หรือยังไม่มีเลย

บ. คำว่า “สัมผัสสติ” ทั่วไปก็เรียกสัมผัสสติ ใช่มั้ยคะ เพราะบางครั้งก็เรียกสติเฉย ๆ

ส. ถ้าพูดถึงสติเจตสิก ก็เป็นโสภณเจตสิก แต่ที่นี้เวลาใช้คำว่า “สัมผัสสติ” ก็หมายความว่า เกิดที่ไหน ถ้าเกิดกับมรรคมืด ๘ แล้วแน่นอน เป็นสัมมาทิฏฐิ และสำหรับสมถภาวนา ก็ต้องเป็นสัมมาเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นถ้าจะกล่าวโดยชื่อ ก็ใช้คำว่า สติ เกิดกับกุศลจิตทุกประเภทได้ แต่เวลาที่เป็นสัมมาสติ สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาพจนี ต้องหมายความว่าถึงที่เป็นมรรคมงคล ๘ หรือในการอบรมเจริญสมถภาวนา

เรื่องชื่อไม่สำคัญ แต่หมายความว่าระดับของสติที่เพิ่มขึ้น อย่างสัญญา ความจำ พอเห็นปุบเราก็จำได้ว่า เป็นโตะ เป็นเก้อ ไม่ต้องมีวิริยะพิเศษต่างหาก ร่วมกับการศึกษาพิจารณาให้มากขึ้นเลย แต่เวลาฟัง เราต้องมีการไตร่ตรอง ขณะนั้น ก็จะต้องมีสัญญาเกิดพร้อมกับวิริยะที่ไตร่ตรอง แล้วเข้าใจเพิ่มขึ้นอีก กับตอนที่สัญญาเกิดพร้อมกับวิริยะตามปกติที่ไม่มีการฟัง ไม่มีการไตร่ตรอง วิริยะ ๒ อันนี้ ต่างกันแล้ว

เพราะฉะนั้นก็ต้องมีคำ หรือมีอะไร ที่แสดงโดยกว้างขวางให้รู้ว่า แม้เป็นวิริยะ เจตสิก แต่กิจการงานหน้าที่ของวิริยะนั้น ๆ ต่างกัน โดยใช้ชื่อต่างกัน ให้รู้ว่า หมายความว่าอย่างไร อย่างสัมปชัญญะ จะต้องหมายความว่าถึงขณะที่เป็นวิริยะเจตสิกที่เกิดขึ้นด้วยมรรคมงคลอื่น ๆ เพราะว่าทำกิจ ๔ อย่าง

โดยมากในขณะที่เรากำลังฟัง มีเสียง แล้วมีคิดด้วย เพราะฉะนั้นยาก เหลือเกินที่เราจะหนีความคิด แต่การรู้ลักษณะของสภาพธรรมมีอีกระดับหนึ่ง ซึ่งหลังจากที่ฟังเข้าใจแล้ว เราจะรู้ว่า ขณะนั้นเวลาที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรม เรื่องวิถิจิตต่าง ๆ ไม่ต้องคิดเลย เพราะว่าขณะที่กำลังมีเสียงปรากฏ คนที่ชอบหรือยัง ติดเรื่องการคิด เขาจะคิดว่า เสียงมากระทบ “มา” เลยนะคะ มาอย่างนี้ ๆ แล้วก็กระทบกับโสตปสาท แล้วก็มิจิตได้ยิน แต่ว่าตามความจริง นั่นก็คือ คิดอีก

เพราะฉะนั้นการที่เราจะรู้ลักษณะของสภาพธรรม เราต้องทราบจริง ๆ ว่า เราหยุดคิดไม่ได้ คิดก็เป็นของจริง และก็เป็นธรรม ซึ่งปัญญาสามารถเข้าใจได้ว่า ในขณะที่ไม่ใช่เรา เพราะฉะนั้นขณะนั้นก็เป็นลักษณะของความคิดอย่างหนึ่ง คือ คิดเรื่องธรรม ก็เป็นคิดเหมือนกัน เพราะก่อนนี้เราคิดเรื่องอื่น ซึ่งไม่ใช่เรื่องธรรม แต่พอเราเรียนเรื่องจิต เจตสิก เรื่องวิถิจิต เราก็มาคิดเรื่องธรรม

ปัญญาทำให้เราเข้าใจว่า ขณะนั้นเป็นการไตร่ตรอง เป็นความคิดที่จะเข้าใจ ธรรม แต่ตัวธรรมกำลังคิด ถ้าเราเพียงแต่ฟัง ไม่มีการไตร่ตรองเลย ปัญญาไม่เกิด

เพราะฉะนั้นเวลาที่มีการฟังแล้ว ทุกคนจะต้องมีการไตร่ตรองด้วย เพราะว่าคนพูดอาจจะพูดประโยคเดียว แต่การไตร่ตรองของเรามากกว่า ๑ ประโยค ไม่ใช่พูดคำนั้นซ้ำอยู่ในใจ แล้วก็จะคิดว่าเข้าใจได้ แต่ต้องมีการไตร่ตรองจริง ๆ พิจารณาจากที่เราได้เคยฟังมาแล้ว แล้วก็ฟัง แล้วก็ไตร่ตรอง จนกระทั่งเป็นความเข้าใจจริง ๆ ของเราเอง

นั่นก็เป็นเรื่องปัญญา ซึ่งเกิดจากการคิด มีปัญญาซึ่งเกิดจากการฟัง แล้วเข้าใจ และมีปัญญาที่แม้ฟังแล้ว เราก็ยังคิดไตร่ตรอง สะสมมาที่จะเข้าใจสภาพธรรมด้วยการคิดถูกอีกอย่างหนึ่ง แต่ทั้ง ๒ อย่างนั้น ไม่ใช่การรู้ลักษณะของสภาพธรรม ต้องเป็นอีกระดับหนึ่ง ซึ่งทั่วโลกสนใจมาก อยากถึง อยากทำ อยากปฏิบัติ แต่ไม่รู้หนทางจริง ๆ ว่า หนทางจริง ๆ ที่จะถึงได้ ไม่ใช่ด้วยความอยาก หรือไม่ใช่ด้วยการไม่รู้อะไรเลย ทำสิ่งที่ถูกบอกให้ทำ แล้วก็หวังว่าปัญญาจะเกิด โดยที่ไม่รู้ว่า ถ้าเป็นปัญญาจริง ๆ ปัญญาสามารถรู้สภาพธรรม ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เพราะว่าเป็นของจริง แล้วก็เกิดด้วย ดับด้วย

เพราะฉะนั้นการที่จะประจักษ์ลักษณะจริง ๆ ของสภาพธรรม ต้องเป็นไปตามลำดับขั้น เพราะว่าสภาพธรรมกำลังเกิดดับ ต้องอบรมเจริญปัญญา ที่จะไม่ใช่เราที่กำลังรู้ลักษณะของสภาพธรรม แต่เป็นขณะที่สภาพธรรมปรากฏกับปัญญาที่มั่นคง ที่รู้ชื่อนามธรรมมีลักษณะอย่างนี้ และรูปธรรมมีลักษณะอย่างนั้น และไม่ใช่รอหรือหวังแต่ว่าทุกอย่าง แม้แต่วิปัสสนาญาณก็เป็นอนัตตา

เพราะฉะนั้นเราจะถึงวิปัสสนาญาณด้วยความต้องการหรือด้วยความหวังไม่ได้เลย ใครที่ไปนั่ง แล้วคิดว่า ตอนนี้อยู่แล้ว นามธรรมเป็นอย่างนี้ รูปธรรมเป็นอย่างนี้ค่อย ๆ รู้ขึ้น หวังว่าสักครู่หนึ่งหรืออีกวันหนึ่ง นามรูปปริจเฉทญาณจะเกิด เป็นไปไม่ได้เลย เพราะนั่นเป็นตัวตน

แต่เวลาที่วิปัสสนาญาณ หรือสภาพธรรมใดจะปรากฏ ยิ่งแสดงความเป็นอนัตตา ยิ่งเป็นวิปัสสนาญาณ ยิ่งเป็นอนัตตา ที่ว่าเลือกไม่ได้ว่าจะรู้ปุ๊บอะไร จะรู้นามอะไร เลือกไม่ได้ที่จะเกิดขณะไหน ขณะนี้ หรือขณะโน้น หรือขณะไหนก็ได้ แล้วแต่ความสมบูรณ์ของปัญญา

เพราะฉะนั้นก็เป็นเรื่องละ ถ้าลืมเรื่องนี้ จะไม่ถึงเลย เพราะเรื่องของปัญญา เป็นเรื่องละทั้งหมด เรื่องของโลภะเป็นเรื่องของการติดทั้งหมด โลภะไม่เว้นเลยสัก อย่างเดียว สิ่งที่เราภาวนาทางตาขณะนี้ดูธรรมดา แต่โลภะก็ติดแล้ว โดยไม่รู้ตัว

เพราะฉะนั้นโลภะเป็นเรื่องติด แต่ปัญญาเป็นเรื่องละ

เพราะฉะนั้นทรงชี้โทษ ให้เห็นสิ่งที่เราชอบมาก ๆ ตลอดชีวิต คือ โลภะ ว่าโลภะที่จะต้องละก่อน คือ โลภะที่เกิดร่วมกับความเห็นผิด ที่ยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นเรา เพราะอะไร เพราะไม่มีอะไรที่เป็นเรา เพราะฉะนั้นก็เป็นความเห็นผิด ซึ่งต้องอาศัยการฟัง เข้าใจ และอบรม จนกว่าจะประจักษ์แจ้ง ต้องเป็นปัญญาจริง ๆ

เพราะฉะนั้นก็ต้องรู้ความต่างของปัญญาขั้นฟัง ปัญญาขั้นพิจารณา และ ปัญญาพร้อมสติที่เกิด

เพราะกิจนี้เป็นภาวนากิจ

บง ขณะทีบอกว่าได้ยิน เสียงนั้นมีอยู่ด้วย แต่ขณะที่นึกคิดถึงเรื่องราว เสียงนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่ แต่เราก็กังคดถึงเสียงไซ้ใหม่คะ

ส. คิดถึงอะไรได้หมดคะ

บง หมายถึงคิดถึงสีหรืออะไรต่าง ๆ หรือคะ

ส. เคยเห็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของมูลนิธิใหม่คะ

บง เคยคะ

ส. คิดได้ไหม

บง คิดได้คะ ขณะนั้นต้องเป็นเพียงสี ถ้าคิดถึงพระบรมสารีริกธาตุ

ส. คิดถึงอะไรก็ได้ทั้งนั้นด้วยความทรงจำ ในเมื่อไม่ใช่เห็นจริง ๆ

บง คงจะไม่คิดถึงเสียง ถ้าเห็นพระบรมสารีริกธาตุ

ส. คุณบงเคยได้ยินเสียงอะไรไหมคะ

บง ได้ยินคะ

ส. คิดถึงเสียงนั้นได้ไหม

บง ได้ค่ะ คือ ที่บงอยากจะเปรียบเทียบ เพราะขณะที่บอกว่าเป็นสภาพที่คิดนึก แต่เดิมเคยเข้าใจอยู่ว่า นึกคิดเป็นเรื่องราว แต่เรื่องราวนั้นก็มาจากเสียง

สุ. ถ้าไม่มีความทรงจำในเสียง จะคิดเป็นคำๆ ได้ไหมคะ

บง ไม่ได้ค่ะ

สุ. เพราะฉะนั้นเวลาที่คิดเรื่อง เราไม่เคยรู้เลยว่า ขณะนั้นเป็นความทรงจำเสียง พร้อมความหมายของเสียงด้วย

บง จะมีอยู่ในลักษณะที่ว่า ขณะที่ได้ยินเสียง เสียงปรากฏ แต่ก็สลบด้วยความนึกคิด เพราะฉะนั้นถ้าสติไม่ได้เกิดจริง ๆ แล้ว จะแยกแยะตรงนี้ไม่ออกเลยว่า ขณะที่คิด เสียงปรากฏอยู่หรือเปล่า

สุ. ค่ะ เพราะฉะนั้นกิจนี้ เป็นภาวนากิจ ที่ต้องอบรมจริง ๆ โดยรู้ว่า สติต้องระลึกรู้ และมีความเห็นถูกต้องว่า ขณะนั้นเป็นนามธรรมอะไร เป็นรูปธรรมอะไร

บง ตรงนี้ที่ดิฉันคิดว่าจะยาก ระลึกให้ถูกต้องตรง ยากค่ะ

สุ. ค่อย ๆ อบรมไป ทุกคนต้องค่อย ๆ อบรมไป ตอนเป็นเด็ก ครูหรือพ่อแม่ก็จับมือเราเขียนหนังสือ เรายังเขียนเองไม่ได้ นี่ก็เหมือนกัน ค่อย ๆ อบรมไป ค่อย ๆ หัดไป ทำดีเพื่อละความไม่ดีให้หมด

โอ ท่านอาจารย์หมายถึงว่า ทุกขณะให้มีสติหรือคะ

สุ. ให้ไม่ได้ค่ะ แต่เข้าใจถูกต้องว่า สติสามารถเกิดระลึกรู้ได้

โอ โดยการหมั่นพิจารณาหรือคะ

สุ. ก็แล้วแต่ มีปัจจัยที่สัมมาสติจะเกิดเมื่อไร ก็เกิด คุณโอบังคับให้ไม่ได้ ยินได้ไหมคะ ขณะที่ได้ยินกำลังเกิด

โอ บังคับไม่ได้ค่ะ

สุ. แล้วก็แม้ไม่มีเสียงมากระทบ คุณโอจะให้ได้ยินได้ไหม

โอ ไม่ได้ค่ะ

สุ. ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยให้สติเกิดระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม แล้วคุณโอไปพยายามอย่างไรที่จะให้สติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมได้ไหม

โอ ไม่ได้ค่ะ

ส. เพราะฉะนั้นทุกอย่าง ก็ตามเหตุตามปัจจัย ไม่ใช่เรา แค่นี้ก็สบายแล้ว

เป็นเรื่องเฉพาะตัวที่ต้องค่อยๆ อบรม

ผู้ถาม คงเหมือนกับที่บอกว่า กุศลดี อกุศลไม่ดี พออกุศลเกิดด้วยความเป็นตัวตน ก็ไม่อยากให้อกุศลเกิด ก็เหมือนกับเราบังคับ พอพูดถึงสติปัฏฐานว่า สติปัฏฐานเป็นหนทางเดียวที่จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ ทุกคนก็เลยอยากให้อกุศลเกิด ก็เลยถามอาจารย์ทุกทีว่า อันนี้ใช้หรือเปล่า ทำอย่างไรถึงจะเกิด ก็เหมือนกัน เพราะถ้าเราไม่คิดว่า สติปัฏฐานเป็นสิ่งที่ดี เพียงแต่รู้ว่า สติปัฏฐานก็คือสภาพธรรมอันหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยปรุงแต่ง อันนี้ก็จะทำให้เราลดคลายความเป็นตัวตนมากขึ้น ก็จะสบายขึ้นอย่างที่อาจารย์บอก

ส. ไม่ต้องไปต้องการสติปัฏฐาน ในเมื่อสติปัฏฐานไม่ได้เกิดเพราะต้องการ แต่ขณะที่กำลังฟัง กำลังสะสมปัจจัย ที่จะให้สติปัฏฐานเกิด ถ้าไม่มีความเข้าใจมากขึ้น เพิ่มขึ้น ละเอียดขึ้น ลึกขึ้น สติปัฏฐานก็ไม่เกิด

เพราะฉะนั้นไม่ได้ไปต้องการ แต่ขณะนี้กำลังเป็นเหตุที่จะให้สติปัฏฐานเกิด

อ. ท่านอาจารย์หมายถึงสร้างเหตุไปเรื่อย ๆ

ส. ก็เวลานี้ค่ะ ไม่มีตัวเราที่จะสร้างด้วย คือ ถ้าเข้าใจจริง ๆ ว่า ไม่มีเรา ไม่ว่าจะเป็นหันซ้ายมองขวา หยิบนั้น ทำนี้ ทุกอย่าง ก็คือ สภาพธรรมทั้งหมด ขณะที่คิดก็คือ สภาพธรรม นามธรรม ขณะที่โลภ ขณะที่โกรธ ก็คือ สภาพธรรมอย่างหนึ่ง ทุกอย่างหมดในชีวิต

อ. อย่างเรามาสนทนาธรรมกันบ่อย ๆ จะเรียกได้ไหมคะว่า เรามาสร้างเหตุให้ดี เพื่อผล

ส. ไม่มีตัวเราที่จะสร้าง แค่นี้ก็สบายแล้ว คือ ถ้าเรามาเข้าใจธรรม แล้วเป็นตัวเราที่จะสร้าง ก็เท่ากับลบที่เราเข้าใจว่า ธรรมเป็นอนัตตา โดยเรามีเราที่สร้างเหตุอีก ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยว ถ้าเข้าใจแล้วว่า ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา ขณะทุก

ขณะ ก็คือ อนัตตา เป็นจิต เป็นเจตสิก รูป ก็ไม่ต้องมีเราไปทำอะไรอีก หรือไปทำอะไรเพื่อเราอีก

ผู้ถาม ถ้าเราศึกษาแล้ว เราไม่ได้พิจารณาไตร่ตรอง เพื่อให้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง คือ รู้ถึงตัวธรรมที่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้ ประโยชน์ที่ได้ก็ไม่มี จะเป็นการศึกษาเรื่องราวเท่านั้นเองว่า จิตมีกี่ดวง เจตสิกมีกี่ดวง

ส. ถ้าปัญญาไม่พอ ก็ละเอียดยังไม่ได้ ย่อมไหมที่จะจากทุกคน พร้อมหรือยัง เห็นไหมคะ นี่แสดงว่า ปัญญาไม่พอ ต้องเป็นปัญญาที่ถึงระดับ ที่จะไม่มีการคิดจากคนอื่น ก็ยังมีตัวเราอยู่ แต่เนี่ย แม้เราก็ไม่มี ไม่มีอะไรเลย นอกจากสภาพธรรม

ผู้ถาม รู้สึกว่าปัญญาที่เข้าใจขั้นนี้ ก็ประเสริฐเหลือเกิน แม้เพียงแค่คิดแล้วคล้อยตามไป ก็รู้สึกเบาแล้วครับ

ส. แต่ถ้าเป็นปัญญาที่ไม่ถึงระดับขั้น น่ารำคาญนะคะ น่ากลัว น่าใจหาย เวลาที่พ่อแม่จากไป เราก็ใจหาย เพื่อนฝูงจากไป เราก็ใจหาย นี่หมด ไม่มีอะไรเหลือเลย ไม่มีเลย ความจริงคือ ไม่มีเลย ซึ่งจะต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า ไม่มีใครสักคน

เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนา บางทีคนอื่นรับไม่ได้ เพราะเขายังมีความเป็นตัวตนที่ต้องการ โลกะยังยึดเหนี่ยวเขาไว้ ไม่ยอมที่จะไปง่าย ๆ

ที่เราคิดว่าเราโกรธคนอื่นวันหนึ่ง ๆ น้อยกว่าที่เราเกิดโทสะกับตัวเราเอง เพราะว่าคนอื่นนี้น้อย เราอาจจะไม่ชอบคนโน้นคนนี้นิดหน่อย แต่ตัวเอง วันนี้ผมเป็นอย่างไร เล็บเป็นอย่างไร ถ้วยจานเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นเราจะมีอารมณ์เกี่ยวกับตัวของเราเองมากกว่าคนอื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่เราควรจะต้องรู้ด้วย

ผู้ถาม ถ้าเกิดขึ้นเดี๋ยวนี้

ส. ง่ายที่จะบอกว่าเป็นนามธรรม เพราะพูดถึงสัญญาก็เป็นนามธรรม พูดถึงปัญญาก็เป็นนามธรรม นี่มันง่าย แต่แล้วมันก็เกิด ก็ไม่รู้ในความเป็นนามธรรมว่า เป็นอย่างไรที่ว่าเป็นนามธรรม

เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้ลักษณะที่เป็นนามธรรม เพราะเหตุว่าเป็นธาตุรู้หรือสภาพรู้ ลักษณะนั้น ๆ ต่างจากรูป ไม่อย่างนั้นปัญญาก็ไม่ต้องเจริญอะไร ก็แค่สติ แล้วก็อยู่ตรงนั้น ก็ไม่รู้อะไรเพิ่มขึ้น

ผู้ถาม เพราะนามธรรมก็เป็นสภาพรู้ รูปธรรมก็ไม่ใช่สภาพรู้

ส. อันนั้นก็ง่ายอีก คือ ถ้าพูดอย่างนั้น

ผู้ถาม คือต้องรู้จริง ๆ ว่า ที่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้

ส. ก็ไม่ใช่ชื่อ เป็นลักษณะที่ธาตุชนิดนี้เป็นอย่างนี้ คือ ธาตุรู้ คือ ลักษณะนี้ที่เป็น ธาตุรู้

ผู้ถาม สมมติว่าเป็นปัญญาแล้วที่เกิดขึ้นมากับสติ ก็ไม่ต้องใส่ชื่อเข้าไปเลย คือว่ารู้แล้ว

ส. แต่ไม่ใช่ชื่อ ก็ยังง่ายอยู่ ไม่ต้องใส่ชื่อยิ่งสบาย มีแต่สภาพธรรมที่มีลักษณะนั้น แต่ปัญญารู้แจ้งจากอาการค่อย ๆ รู้ลักษณะ แล้วก็รู้ความเป็นธาตุคืออย่างนี้ ความไม่ใช่ตัวตน และลักษณะที่เป็นธาตุรู้ ไม่ใช่อย่างที่เราพูดง่าย ๆ ว่า เป็นธาตุรู้ แต่สภาพรู้หรือธาตุรู้ คือ รู้เท่านั้นจริง ๆ ในขณะที่กำลังปรากฏ

นี่เป็นเหตุที่สติต้องระลึกรู้ แล้วก็ศึกษา คือ ค่อย ๆ เข้าใจลักษณะนั้น เป็นเรื่องซึ่งแสดงไม่ได้ จะมาทำท่าทางให้รู้อย่างนั้นอย่างนี้ ให้เดินอย่างนั้น ให้ทำอย่างนี้ แล้วไปรู้สภาพรู้ก็ไม่ได้ แต่เนื่องจากฟังแล้ว สติเกิด และถึงจะรู้ว่า เวลาที่สติเกิด ความรู้ในลักษณะที่เป็นนามธรรมจะมีได้อย่างไร ไม่ใช่มีโดยจำมาว่า เป็นนามธรรม เป็นเรื่องเฉพาะตัวที่จะต้องค่อย ๆ อบรม

อริยชาเป็นปัจจัยให้ทำบุญทำบาป

ผู้ถาม เวลาที่เราศึกษาธรรม ไม่ว่าจะเป็นขั้นไหน จะเป็นอายตนะ จะเป็นธาตุ ๑๘ หรือจะเป็นปฏิจลสมุปปาท จุดประสงค์ของการศึกษา ก็คือ ศึกษาเพื่อให้รู้สภาพธรรมที่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้ ตามความเป็นจริง

ส. ถ้าไม่รู้ลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมเดี๋ยวนี้ ปฏิจลสมุปปาทก็ไม่มีความหมายอะไรเลย แต่ถ้ารู้ว่า ลักษณะนี้เป็นนามธรรม ลักษณะนี้เป็นรูปธรรม ความเป็นปฏิจลสมุปปาทจะค่อย ๆ ปรากฏ เมื่อรู้ลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมก่อน

คือ ธรรม ก็มีนามธรรมกับรูปธรรม แต่ส่วนคำขยายต่าง ๆ ที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตา เช่น เป็นอายตนะบ้าง เป็นธาตุบ้าง เป็นปัจจุสมุปปาตบ้าง ก็มาจากความรู้ ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง แต่ต้องตั้งต้นที่ปัญญา ที่รู้ลักษณะที่เป็นนามธรรม ที่เป็นรูปธรรม ในลักษณะที่สติกำลังระลึก

อันนี้ยาก เพราะอะไร เพราะต้องถึงความสมบูรณ์ที่เป็นนามรูปปัจจุเจตญาณ ไม่อย่างนั้นนามรูปปัจจุเจตญาณก็ไม่มี ความหมายอะไรเลย มันอยู่ตรงไหน ที่ไหนก็ไม่รู้ แต่ขณะที่สัมผัสสติเกิดระลึก ตรงที่ปัญญาจะค่อย ๆ เกิด ค่อย ๆ เข้าใจ ลักษณะของสภาพนั้น ซึ่งไม่ใช่เร็ว ไม่มีใครสามารถรู้ว่า เมื่อไร แต่หมายความว่าต้องเป็นปัญญาของคนนั่นเอง ซึ่งเพิ่มความเข้าใจในลักษณะนั้นขึ้น จากการที่สติเกิด ๆ และสติเกิด จะมากจะน้อยอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ให้รู้ว่า ปัญญา เป็น ปัญญาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ขั้นที่เกิดจากการฟัง แต่เป็นขั้นที่กำลังใส่ใจ ศึกษา พิจารณา เข้าใจในสภาพนั้นว่า สภาพนั้นไม่มีรูปร่างใด ๆ เลยทั้งสิ้น ไม่เจือปนด้วยรูปใด ๆ

ลองเอารูปทั้งหมดออกจากโลกนี้ สีเอาออกให้หมด สิ่งที่ปรากฏทางตาเอาออก เสียงเอาออก กลิ่นเอาออก รสเอาออก เย็นร้อนอ่อนแข็งเอาออก เหลืออะไร ยังมีธาตุรู้ หรือสภาพรู้ล้วน ๆ ซึ่งไม่ใช่พวกนี้เลย และการประจักษ์ คือ ขณะนั้นต้องไม่มีอย่างอื่น ต้องเป็นธาตุรู้เท่านั้นที่กำลังปรากฏให้รู้ ว่า นี่คือ ลักษณะของสภาพรู้หรือธาตุรู้ จึงจะกล่าวได้ว่า ไม่เจือปนกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่มีอะไร ๆ เจือปนอยู่ตรงนั้นเลย

ถ้าเราจะย้อนกลับ การกระทำทั้งหมดของคนในโลกนี้ที่ไม่มีปัญญา ไม่รู้หนทางที่จะออกจากสังสารวัฏฏ์ เขาก็จะทำบุญบ้าง ทำบาปบ้าง ซึ่งเป็นเจตนาที่เป็นตัวกรรม เป็นอกิสังขาร เพราะว่าเราศึกษาเรื่องของสังขารธรรม สภาพธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ทั้งหมดเป็นสังขารธรรม ศึกษาเรื่องของสังขารชั้นว่า สังขารชั้น ได้แก่เจตสิก ๕๐ แต่พอมาถึงอกิสังขาร เราก็ยกมาเฉพาะส่วนที่เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดผลคือ วิญญาณหรือวิบากของสิ่งนั้น ก็คือ กรรมนั่นเอง

คือ เจตนาที่ถึงความเป็นกรรมบถ ก็จะเป็นอกิสังขาร ซึ่งมีปัญญาอกิสังขาร ปฐกแต่งให้เกิดเป็นบุญ ที่เป็นกามาวจรกับรูปาวจร อปุกุณญาอกิสังขาร ก็คือขณะที่เป็น

อกุศล ขณะนั้นก็เป็เจตนาที่ปรุงแต่งทำให้เกิดกรรมที่เป็นอกุศล อเนญชาภิสังขาร ก็
ได้แก่อุปมาน ๔

เพราะฉะนั้นเวลาที่ศึกษา ไม่ว่าจะศึกษาอะไร ต้องทราบว่ ได้แก่ปรมัตถ์อะไร
ไม่อย่างนั้นเราก็จะเผลอ แล้วเราก็จะพุดถึงได้ แต่เราไม่รู้ตัวจริง ๆ ว่า ได้แก่ปรมัตถ์อะไร

เพราะฉะนั้น อวิชา เป็นปัจจัยให้เกิดการกระทำที่เป็นทั้งปุญญาภิสังขาร
อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร เหมือนกับพื้นดิน เป็นที่อาศัยเกิดขึ้นของพืชที่ทั้ง
ดีและไม่ดี ไม่ใช่ว่าจะอาศัยแต่เฉพาะพืชที่ไม่ดีเกิด พืชที่ดีเกิดก็ต้องอาศัย

เพราะฉะนั้นกรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัย ที่จะให้เกิดผล คือ ปฏิสนธิจิตและ
วิญญาณทั้งหลายที่เป็นผล ต้องมีอวิชาเป็นเหตุ ถ้าดับอวิชาแล้ว อภิสังขารก็ไม่มี
ผลของอภิสังขาร คือ ปฏิสนธิจิตและวิบากจิต ก็มีไม่ได้

ทางตรง หรือ ทางติด

ผู้ถาม ที่อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ
แล้วต่อ ๆ ไป โดยนัยของขณิกะ ใช่ไหมครับ

ส. ขึ้นอยู่กับว่า เรากล่าวถึงปัจจัยอะไร เพราะว่าถ้าพุดถึงปัจจุสมุปปาต
จะขาดปัจจัยไม่ได้เลย ไม่ได้แสดงโดด ๆ ว่า อวิชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร แต่ต้องแสดง
ว่า โดยเป็นปัจจัยอะไร สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณโดยปัจจัยอะไร จะแทรกไว้หมด
เลย เพราะฉะนั้นถ้าเรียน ก็ต้องเรียนจริง ๆ

ผู้ถาม ฟังดูรู้สึกว่ ปฏิจุสมุปปาตน่าเรียนรู้ ก็เลยตื่นเต้นอยากรู้เรียน

ส. แต่ความจริงขณะนั้น เราสังเกตความอยากหรือเปล่า หรือความสำคัญ
ตน ที่เราจะรู้เรื่องที่ยาก เพราะว่าจริง ๆ แล้ว โลภะกับมานะเป็นสิ่งที่เห็นยากมาก
และเราจะไม่รู้เลยว่า เมื่อไร แม้แต่เพียงการที่อยากรู้ปัจจุสมุปปาต ซึ่งเป็นสิ่งที่
ลึกซึ้งมาก ขณะนั้นเป็นความต้องการ แต่ถ้าเราทราบว่ ถ้าเราเข้าใจธรรมแล้ว ธรรม
ทุกอันเป็นปัจจุสมุปปาต เพียงแต่ว่า เราไม่ใช่ชื่อเท่านั้นเอง แต่เวลาที่เรารเรียนธรรม
เราก็ต้องรู้ว่ สภาพธรรมทั้งหมดที่จะเกิดได้ ต้องมีปัจจัย ถ้าไม่มีปัจจัย ก็เกิดไม่ได้

เพราะฉะนั้นนี่เป็นปฏิจสุมุปาทหรือเปล่า อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นการศึกษาธรรม ศึกษาเพื่อละคลาย ถ้าเราเกิดมีความตื่นเต้น อยากรู้ อยากเข้าใจ ผิดเล็ก ๆ อีกแล้ว เราารู้เลยว่า เรากำลังไปทางตรง หรือไปทางที่จะติด แต่ถ้าเราศึกษาธรรมโดยไม่สนใจคำ ปฏิจสุมุปาท แต่เข้าใจจริง ๆ ว่า จิตก็เป็นปฏิจสุมุปาท ต้องอาศัยเจตสิกเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องธรรมดาที่ว่า เวลาที่ศึกษาธรรม เราจะศึกษาอื่นก่อน ทั้งหมดในพระไตรปิฎก(คัมภีร์พระอภิธรรม) แล้วคัมภีร์ปฏิฐานเป็นคัมภีร์สุดท้าย เพราะแสดงว่า เราเข้าใจสภาพธรรมหมด แล้วก็มารู้ถึงความเป็นปัจจัยของสภาพธรรม นั้น ๆ ซึ่งเราก็ค่อยรู้มา เล็ก ๆ น้อย ๆ

อย่างจิตกับเจตสิกต้องเกิดร่วมกัน เพราะฉะนั้นก็แยกจากกันไม่ได้เลย เป็นนามธรรมเหมือนกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน

เพราะฉะนั้นก็ต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันแน่ แต่เรายังไม่รู้ชื่อเท่านั้นเองว่า ปัจจัยนี้ชื่ออะไร แต่ภายหลัง ถ้าเราเรียนไปพร้อมกันตั้งแต่ต้น ก็คือ สัมปยุตตปัจจัย มันก็ไม่ได้ตื่นเต้น ไม่ใช่มีสิ่งที่เราจะต้องเข้าใจอีกต่างหาก แต่เราเข้าใจเลยตั้งแต่ต้น มันไม่มีปัญหา

เพราะฉะนั้นการเรียนเพื่อละ โดยการที่เรารู้ แล้วค่อย ๆ รู้ขึ้น ๆ ก็จะมาสู่ปฏิจสุมุปาท โดยที่ที่เราเข้าใจได้ทั้งหมดทุกอัน เช่น อวิชชา เรารู้ว่า ถ้าพูดถึงปัจจัยหรือลักษณะของปัจจัยก็มี ที่ว่าเป็นสาธารณเหตุ

ถ้าพูดถึงคำว่า “เหตุ” จะมี คำว่า เหตุเหตุ หมายความว่าเหตุเจตสิกเท่านั้นที่เป็นเหตุได้ เจตสิกอื่นเป็นเหตุไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นถ้าพูดถึงเหตุเหตุ ได้แก่ เจตสิก ๖ ดวง ถ้าพูดถึงเหตุปัจจัย นี่คือคำที่คนไทยชิน อะไร ๆ ก็แล้วแต่เหตุปัจจัย แล้วแต่เหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นเหตุปัจจัยที่นี้ หมายความว่าปัจจัย ๒๔ ไม่ได้จำกัดเฉพาะเหตุปัจจัยปัจจัยเดียว

และถ้าพูดถึงอุดมเหตุ จะได้แก่กรรม เพราะเหตุว่ากรรมได้กระทำสำเร็จลงไป แล้ว เพราะฉะนั้นก็เป็นเหตุที่สมบูรณ์ที่จะทำให้ผลเกิดขึ้น ไม่เหมือนกับอกุศลชนิด ๆ หน่อย ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างเห็นดอกไม้สวย อย่างนี้ก็ไม่ทำให้เกิดผลอะไร นอกจาก

เป็นปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นปกตูปนิสสยปัจจัย สภาพธรรมซึ่งเกิดร่วมกัน หรืออาศัยกันและกัน ในขณะที่เกิดร่วมกันเป็นปัจจุบันกาล ในขณะที่เกิดแล้ว ดับไปแล้ว ก็ทำให้ผลเกิดขึ้น อันนั้นก็ปัจจัยโดยอดีต

นี่ก็คือ สิ่งซึ่งเป็นปกติที่เรารู้ ถึงได้กล่าวว่า การศึกษาธรรมไม่ใช่เพื่อติด เพื่อต้องการ แต่เพื่อรู้ เพื่อเข้าใจถูก และเพื่อละ

เพราะฉะนั้นจะสังเกตตัวเราได้ว่า เวลาที่เราฟังธรรม เราอยากรู้หรือเปล่า ถ้าเราอยากรู้ กับต้องการที่จะศึกษาเหตุผลให้เข้าใจ ความหมายผิดกันแล้ว แล้วความตื่นต้นของเรามีไหม เพียงได้ยินคำว่า ปฏิจจสมุปบาท ถ้าตื่นต้นก็ผิดอีก เพราะทุกอย่างจะแผงมาในรูปต่าง ๆ ที่จะทำให้เราหลงผิด เข้าใจผิด แท้ที่จริงแล้วก็คือ ความติดข้อง แต่ไม่ใช่การละ

เพราะฉะนั้นถ้าเป็นเรื่องละเอียดจริง ๆ ก็คือ ฟังเรื่องสภาพธรรมที่กำลังมีเดี๋ยวนี้ให้เข้าใจ และความเข้าใจก็จะเพิ่มขึ้นพร้อมกับการละคลายความไม่รู้ เพราะว่าความไม่รู้ต้องมีในขณะที่ไม่เข้าใจ ในขณะที่สภาพธรรมมีและกำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้นถ้าเราพูดถึงอวิชชา ทุกคนก็รู้ ถ้าไม่มีอวิชชาเลย ก็จะไม่มีการเกิดอีก แต่ที่เกิดและต้องเกิดอีกบ่อย ๆ ก็เพราะเหตุว่า มีอวิชชา ไม่รู้ความจริงของสภาพธรรม เพราะไม่รู้ว่า อะไรเป็นเหตุที่จะให้เกิดผล แต่ถ้ารู้เหตุ แม้ในขั้นการฟัง และในขั้นที่สติปัญญาเกิด จนกระทั่งการรู้แจ้งอริยสัจธรรม ก็จะมีเหตุที่จะดับการเกิด ไม่ให้เกิดอีกเลย

ก็เป็นเรื่องของ การละ แต่ต้องเป็นคนที่ละเอียด และระวัง แล้วก็รอบคอบ ที่จะต้องรู้ว่า ขณะไหนมีโลภะ เพราะว่าโลภะเป็นสมุทัย เป็นความติดข้อง ถ้าเป็นความติดข้อง ต้องมีความอยาก ต้องมีความต้องการ ต้องมีการสร้างสรรค์ทุกอย่างให้เกิดขึ้นตามความต้องการนั้น ๆ

เพราะฉะนั้นที่จะเห็นว่า โลภะเป็นสมุทัย ก็ไม่ง่าย เพียงแต่เราเห็นโลภะอย่างหายาบ ๆ และรู้ว่าเป็นความติดข้องที่ต้องการมาก ๆ แต่เล็ก ๆ นี่เราไม่เห็น แม้ขณะที่ต้องการจะรู้ปฏิจจสมุปบาท

นี่ก็เป็นหนทางที่ต้องละเอียด แล้วก็ต้องละ แล้วก็ต้องเข้าใจสภาพธรรมจริง ๆ

อะไรดับ สังขารวัฏฏ์จึงดับ

ส. อย่างที่พูดถึงจิต เป็นปฏิจสุมุปาทหรือเปล่าคะ

ผู้ถาม ก็เป็นตอนที่เป็นวิญญาน

ส. ค่ะ สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน เพราะฉะนั้นเวลานี้ ถ้าเราคิดถึงสภาพชีวิตจริง ๆ ตั้งแต่เริ่มขณะแรก คือ ปฏิสนธิจิต เป็นปฏิจสุมุปาทไหม เป็น เกิดจากอะไร ปฏิสนธิจิตเกิดจากอะไร

ผู้ถาม กรรม

ส. ค่ะ เกิดจากกรรม แต่ว่ากรรมที่เป็นอดีต ใช้คำว่า “สังขาร” เพราะฉะนั้น อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

เพราะฉะนั้นเวลาที่ปฏิสนธิจิตเกิด ก็ต้องหมายความว่า เกิดเพราะกรรม คือ สังขารในอดีต ประดุจแต่ให้ปฏิสนธิจิตเกิด แล้วสังขารในอดีตก็ต้องมี เพราะความไม่รู้ คือ อวิชชา เพราะว่าอวิชชาเป็นพื้น ที่ใช้คำว่า “สาธารณเหตุ”

มี เหตุ เหตุ เหตุปัจจัย แล้วก็อุดมเหตุ แล้วก็สาธารณเหตุ คือ อวิชชา

นี่ทำให้เราสามารถเข้าใจความจริงได้ โดยที่ไม่ต้องไปจำ หรือยังต้องจำ หรือยังต้องท่อง ที่จริงถ้าฟังเข้าใจจริง ๆ แล้ว นี่แทบจะมี จะฟังแทบอีกก็ได้ แต่เวลาที่ฟัง ย้ำไปอีก ๒ – ๓ ครั้ง ทำให้เราค่อย ๆ เข้าใจขึ้นว่า มีเหตุก็อย่าง

ขณะที่ปฏิสนธิจิต มีเหตุเกิดร่วมด้วยหรือเปล่า

ตอบ มนุษย์มีค่ะ แต่ถ้าเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ไม่มี

ส. อันนี้เป็นเรื่องที่บางที่เรามักจะเผลอ บางที่เราฟังแล้ว เข้าใจแล้ว แต่พอถาม เราจะลืมตอนนั้นบ้าง ตอนนี่บ้าง แต่ถ้าเราคิดนิดหนึ่ง เราก็อาจจะนึกออกว่า สำหรับมนุษย์ ปฏิสนธิจิตที่ไม่มีเหตุก็มี อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาน

ถ้าพูดถึงปัจจุบัน ปฏิสนธิจิตก็ต้องหมายความว่าถึงสังขาร คือ กรรมในอดีตเป็นเหตุปัจจัย ซึ่งก็ต้องมีอวิชชาเป็นเหตุให้เกิด

เพราะฉะนั้นอวิชชาในขณะนี้ จะเป็นปัจจัยให้เกิดอะไร และสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดอะไร แต่ช่วงที่เป็นมนุษย์ เราจะไม่ข้าม เราจะแสดงละเอียดตั้งแต่ปฏิสนธิจิต สภาพธรรมไม่ได้เกิดได้อย่างเดียว ต้องอาศัยกันและกันเกิดขึ้น อันนี้เข้าใจใช่ไหมไม่ว่านามธรรมหรือรูปธรรมที่จะเกิดอย่างเดียวกัน ถ้าพึ่งไม่ได้เลย จิตก็ต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย รูปแต่ละรูปก็ต้องมีรูปอื่น เช่น มหาภูตรูป ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน และอุपाทนายรูป ก็อาศัยมหาภูตรูปเกิด

เพราะฉะนั้นเวลาที่โกรธ มีอะไรเกิดร่วมด้วย โทสเจตสิกเกิด มีอะไรเกิดร่วมด้วย มีโมหะเกิดร่วมด้วย และเวลาที่กำลังเรียน กำลังฟังธรรม ขณะนี้กำลังฟังธรรมเป็นกุศลใช่ไหม มีอวิชชาไหม

เพราะฉะนั้นเป็นปกตูปนิสสยปัจจัย ตราบใดที่ยังไม่ดับ เป็นอนุสัยด้วยหมายความว่า เพราะมีอยู่ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดการกระทำหรือเจตนาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล

เพราะฉะนั้นจะต้องดับอะไร สังสารวัฏฏ์ถึงจะไม่มีเลย ต้องดับอวิชชา

เพราะฉะนั้นถึงจะเป็นกุศลอื่น มากมายมหาศาล แต่ยังมีอวิชชาอยู่ ก็ยังต้องเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร แล้วสังขารก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

เป็นนักรำเรื่องราว หรือเข้าใจ

โอ เพราะความไม่รู้ ก็เลยไปทำกรรมดีกับกรรมไม่ดี ใช่ไหมคะ พอทำกรรมดี ก็เลยต้องไปรับผล

ส. เพราะฉะนั้นอุปมาเหมือนพื้นดิน เป็นที่ปลูกทั้งพืชผัสมะและพืชหวาน ทั้งกุศลและอกุศล เพราะว่ามีโมหะหรืออวิชชาเป็นพื้น แต่ว่าขณะที่เกิดกับอกุศล เป็นสหชาติปัจจัย เกิดพร้อมกัน เป็นสัมปยุตตปัจจัย เพราะเป็นนามธรรมด้วยกัน แต่เวลาที่ปัจจัยให้เกิดกุศล เป็นสหชาติปัจจัยไม่ได้ เป็นสัมปยุตตปัจจัยไม่ได้ แต่เป็นปกตูปนิสสยปัจจัยได้

เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท จึงต้องมีความเข้าใจเรื่องปัจจัยตรงนั้นด้วย เพราะว่าเราจะไม่พุดลอย ๆ อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขารเฉย ๆ แต่เป็นอย่างไร ปัจจัยอะไร ก็จะสามารถเข้าใจได้ว่า เป็นแน่นอน แต่ไม่ใช่เกิดพร้อมกัน เกิดพร้อมกันไม่ได้ จะพร้อมกันได้เมื่อเป็นอกุศล เพราะฉะนั้นก็เป็นสหชาติปัจจัย สัมปยุตตปัจจัย สำหรับอกุศลจิต แต่ไม่เป็นสหชาติปัจจัย ไม่เป็นสัมปยุตตปัจจัยแก่กุศลจิต

สำหรับสติปัฏฐาน เป็นทางที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมจริง ๆ ไม่ใช่เพียงตัวหนังสือ แต่ถ้าเราไม่มีความรู้เรื่องธรรมเลย สติปัฏฐานก็เกิดไม่ได้แน่นอน ที่นี้ถ้าเรามีความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐานแล้ว แต่เราไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ การเรียนธรรมของเราก็ไม่มีประโยชน์ เพราะว่าไม่รู้จักตัวจริง ๆ ในเมื่อตัวจริง ๆ มีอยู่ตลอดเวลา แล้วเราไม่เคยรู้

แต่เวลาที่เราศึกษา แล้วเรารู้ ก็เผชิญหน้ากับสิ่งที่มีจริง ๆ ด้วยความเข้าใจขึ้นตามที่เรารเรียน ควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะว่าไม่อย่างนั้น ถ้าเรารเรียนมาก ๆ เยอะ ๆ สมมติว่าเราตายเดี๋ยวนี้ หรือเย็นนี้ หรือพุงนี้ เราจะไม่รู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะว่าเราอาจจะไปสนใจเป็นนักจำเรื่องราว

ถ้าเราไม่เคยได้ยินธรรมมาก่อนเลย แล้วพอเราได้ยินธรรม เราก็รู้ว่า เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด ที่เราสามารถเข้าใจสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้าได้ ซึ่งคนอื่นไม่สามารถให้ความรู้ความเข้าใจอย่างนี้ได้เลย นอกจากพระธรรมที่ทรงตรัสรู้ ทรงแสดงในพระไตรปิฎก

ถ้าเรารู้อย่างนี้ ชีวิตของเรา เราก็ไม่ทิ้งธรรมเลย เพราะว่ามีอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่รู้ แต่ไม่ใช่เพื่อสอบ ไม่ใช่เพื่อรู้มากกว่าคนอื่น ไม่ใช่เพื่อเก่ง ไม่ใช่เพื่อคำชม ไม่ใช่เพื่อสรรเสริญ ไม่ใช่เพื่ออะไรทั้งหมด แต่เพื่อเข้าใจสิ่งที่มีจริง ๆ ให้ถูกต้องว่า ใครจะมาบอกเรา ถ้าเราไม่มีโอกาสพบพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย แล้วก็ชาติที่เราจะได้พบ แล้วจะได้พบต่อไปอีกก็ชาติ

เพราะฉะนั้นถ้าเทียบกับทุกอย่าง ก็มีค่าที่สุด แต่ไม่ใช่เพื่อให้เราไปจำ หรือว่าไปท่อง หรือว่าไปเรียนเพื่อจะสอบ เพราะฉะนั้นอันนี้หมดปัญหา คือ เราก็ไม่ทำอย่างนั้นกัน เราไม่มีการสอบ และไปท่อง จนกระทั่งต้องตอบตามนั้น ถ้าตอบได้หมด เขา

ให้ ๑๐๐% แต่ถ้าตกไปสักคำสองคำ เขาก็ลดเปอร์เซ็นต์ไป แต่คนที่ทำอย่างนั้นเขาไม่เข้าใจเลยเวลาที่ไปสัมผัสเขา

เพราะฉะนั้นการเรียนคือว่า เมื่อเราได้ยินได้ฟังคำอะไร เราอย่าเฝิน แล้วเราอย่าคิดว่า เราเข้าใจแล้ว เพราะว่ามันเป็นเพียงเรื่องราว แต่ถ้าเราสามารถรู้จริง ๆ ว่าทุกคำที่เราได้ยิน คือ คำอธิบายให้เข้าใจสภาพธรรมที่มีจริง ๆ เดียวนี้ มากขึ้น ลึกขึ้น จนกระทั่งเราสามารถถึงสภาพธรรมนั้นด้วยสติสัมปชัญญะที่รู้ลักษณะของสภาพธรรมนั้นว่า เป็นธรรมจริง ๆ แต่ละอย่าง ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น

อันนี้เราจะได้ประโยชน์จากการศึกษา เพราะฉะนั้นการศึกษาของเรา ถ้าเป็นไปในลักษณะนี้ ก็จะไม่มีความไม่รู้ แล้วก็ละโลกะ ความติดข้อง ซึ่งเราก็ไม่จำเป็นต้องไปพอใจในความรู้ หรือความคิดว่าเข้าใจแล้ว เพราะจริง ๆ แล้ว ถ้ายังไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรม ก็คือ ยังไม่เข้าใจ เข้าใจแต่ชื่อ หรือว่าเรื่อง แล้วก็ตอบได้ จำนวนของเจตสิกเกิดกับจิตเท่าไร แต่ว่าไม่ใช่ขณะที่รู้จริง ๆ ว่า เป็นธรรมเดี๋ยวนี้

เพราะฉะนั้นความสามารถของเราที่จะเข้าถึงพระไตรปิฎก เราเข้าถึงส่วนไหน ขณะที่เราฟัง เราเข้าใจเรื่องราว แต่ว่าตัวจริง ๆ ของธรรมมากมายถึง ๓ ปิฎก อย่างในพระสูตร ก็แสดงถึงความวิจิตรของการสะสมของจิตประเภทต่าง ๆ ซึ่งพระอภิธรรมแสดงไว้ ๘๙ หรือ ๑๒๑ แต่ว่าความวิจิตร ความละเอียด จนกระทั่งประมวลไปให้เหลือเพียงโลกมูลจิต ๘ แต่ความหลากหลายของโลกมูลจิต ๘ อยู่ในพระสูตรหมดเลย ในชีวิตของแต่ละคน ในชาดกบ้าง ในเรื่องในสมัยพุทธกาลบ้าง

เพราะฉะนั้นถ้าเราจะเข้าใจแม้แต่ในพระสูตร ก็คือ ชีวิตของเราเดี๋ยวนี้ แล้วเราจะไม่เคยอยู่ในพระสูตรบ้างหรือ มีใครในที่นี้ไม่เคยอยู่ในพระสูตรบ้าง ก็อาจจะมี แต่เราไม่รู้ เหตุการณ์ผ่านมาแล้ว จนกระทั่งมาถึงเดี๋ยวนี้ เราถึงสามารถที่จะรู้ได้ว่า ที่เราสะสมมา คือ ความจริงเดี๋ยวนี้

ถ้าศึกษาธรรมจริง ๆ ก็คือ เข้าใจสิ่งที่ได้ฟัง ลึก ละเอียด ถูกต้อง ถี่ถ้วน เพื่อที่จะละความเป็นเรา แต่สิ่งใดก็ตามที่เกินความสามารถของเรา ซึ่งก็ต้องถามว่า มีไหมในพระไตรปิฎก สิ่งที่เกิดขึ้นความสามารถของเรา ก็ต้องมี

เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่เกินความสามารถของเรา เรายังไม่ไปถึงตรงนั้น เราอยู่ตรง
นี้ กว่าจะไปถึงตรงนั้นได้ เราจะถึงได้อย่างไร ไม่ใช่ให้เราละเลย แต่ขณะที่ฟัง ขณะที่
ศึกษา ก็คือ ให้เข้าใจจริง ๆ ในสิ่งที่ได้เรียน ให้ฟัง ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองและ
เข้าใจด้วย ไม่อย่างนั้นแล้ว ก็จะได้ประโยชน์ อย่างบางคนที่ไม่ฟังการสอนเรื่อง
ปัจจัย เขาไม่เข้าใจจริง ๆ แต่เขาฟัง มีศรัทธาที่จะฟังมากเลย แต่ก็ไม่เข้าใจ แล้วเขาก็
บอกว่าถ้าไปฟังอย่างนั้น ก็ดีกว่าไม่ฟัง หมายความว่าดีกว่าไปฟังอย่างอื่น ไปนั่งเล่น
หรือไปอะไร ๆ

ดิฉันก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นก็หมายความว่า ที่เขาทำ คือ สะสมความไม่เข้าใจ
โดยที่เขาไม่รู้เลย ถ้าเขาจะฟัง แล้วก็พิจารณาจนกระทั่งค่อย ๆ เข้าใจขึ้น นั่นเป็น
ประโยชน์ แต่ถ้าเขาจะฟังไป แล้วเขาก็ไม่เข้าใจ แล้วเขาก็ไปฟัง แล้วเขาก็ไม่เข้าใจ
เขาก็สะสมความไม่เข้าใจ ก็เสียโอกาส เสียประโยชน์

แต่แทนที่จะเป็นความไม่เข้าใจ ฟัง แล้วค่อย ๆ เข้าใจ เท่าที่สามารถจะเข้าใจได้
ซึ่งแต่ละคนก็จะมีความสามารถจำกัด ไม่ใช่ว่าจะมีความสามารถเท่า ๆ กัน อย่างพระ
อรหันต์ท่านก็มีเขตทัคคะในทางต่าง ๆ บางท่านก็มีปฏิสัมภิทา บางท่านก็มีอภิญญา
วิชา ระลึกชาติได้ บางท่านก็จักขุทิพย์ ท่านก็ยังต่างกันไป

เพราะฉะนั้นยุคนี้เราเป็นใคร เราก็รู้จักตัวของเราตามความเป็นจริงว่า เรา
ศึกษาธรรมแล้ว ประโยชน์สูงสุดของเรา คือ เข้าใจสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ อันนี้เป็น
สิ่งที่สำคัญที่สุด ไม่เหมือนทัพพี ไม่รู้จักรสแกง ก็ตักแกงทุกวัน แต่ไม่สามารถจะลิ้มรส
ของแกงได้ เราก็คงจะไม่เป็นอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้ารู้บ่อย แต่เข้าใจมาก และก็ลึก แล้วก็เห็นความเป็นอนัตตา
อันนั้นจะถูกต้อง แต่ถ้ารู้มาก เข้าใจน้อย ก็ไม่มีประโยชน์ เพราะว่ารู้เท่าไรแต่ไม่เข้าใจ
ก็ต้องลืม

ประโยชน์สูงสุด คือ ถ้าได้ฟังพระธรรม ในชาติไหนก็ตาม สามารถเข้าใจได้ว่า
คือ ธรรมขณะนี้ นั่นคือ การสะสมที่ถูกต้อง เพราะเหตุที่เราศึกษาทั้งหมด ก็เพื่อจะ
เข้าใจสภาพธรรมขณะนี้

ตัวตนที่แฝงอยู่

ส. เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ฟังพระธรรมจากพระโอษฐ์ เราเห็นจากพระไตรปิฎก ไม่มากนักเลย แต่สภาพธรรมกำลังปรากฏ แล้วเวลาที่ตรัสถามคนนั้น คนนั้นก็บอกตามความเป็นจริง จักขุวิญญูญาณ เห็น เพียงไหม สามารถตอบได้ด้วยปัญญาของตนเอง เพราะว่าเขาสะสมมาที่จะเข้าใจ และสภาพธรรมก็ปรากฏ จนกระทั่งสามารถตอบได้

นี่เป็นเหตุที่บางคนก็คิดว่า ทำไมในพระสูตรฟังไม่มาก แล้วก็บรรลุธรรมผล ก็แน่นอน สภาพธรรมมีอยู่ แล้วก็สั้นมาก น้อยมาก เร็วมาก เพราะฉะนั้นกว่าปัญญาจะรู้จริง ๆ ว่า ขณะนั้นเป็นสภาพธรรม แล้วความเป็นตัวเรา อย่างสักกายทิฏฐิที่เราพูดถึงวันนั้น ๒๐ พอถึงเวลาจริง ๆ เขาก็จะปรากฏได้ว่า ชอนอยู่ตรงไหน ร้นอยู่ตรงไหน แฝงอยู่ตรงไหน และปัญญาเท่านั้นที่สามารถเอาสักกายทิฏฐิออกได้ ไม่อย่างนั้นก็ไม่มีทางเลย เพราะว่าถ้าผิวนิดเดียว อย่างดูรูปนั้ ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย เพราะเหตุว่าตัวตนกำลังดู ก็อยู่ในสักกายทิฏฐิ ๒๐ แล้วยังมีรูปทั้งหมด ซึ่งขณะนั้นเป็นความต้องการ เป็นความทรงจำว่า เป็นเรา แต่จริง ๆ เป็นสภาพธรรม ไม่ใช่ใครเลย และไม่มีที่อยู่

เพราะฉะนั้นก็เป็นเห็นนามในรูป อย่างที่เขาบอก เราฟังดู ก็จะเป็นไปได้ยังงี้ เห็นนามในรูป มีใช้ไหม สักกายทิฏฐิ ๒๐ จิต เจตสิก อยู่ในนี้ แต่ตามความจริง แม้อย่างนั้นก็ต้องละ เพราะอะไร เพราะถ้าเป็นอย่างนั้น ก็ยังเที่ยง หมายความว่ายังเป็น ที่อยู่ที่อาศัย อยู่ตรงนั้น แต่การที่จะละจริง ๆ แม้แต่สภาพธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้หรือธาตุรู้ ซึ่งถ้าขณะที่กำลังเข้าใจลักษณะของนามธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ตรงนั้นจะไม่มีที่ เพราะเหตุว่าความเป็นเรา ยังหาที่ให้นามธรรม เพราะว่าความเป็นเราลึกมาก เอาแล้วตรงไหน ก็ต้องอยู่ที่ตัว ตรงหนึ่งตรงใด นี่ก็คือนามอยู่ในรูป กว่าที่จะเห็นความจริงว่า กว่าที่จะค่อย ๆ ละทั้งหมดได้ ความรู้จริง ๆ ต้องเกิด

นี่คือสิ่งที่เราจะต้องสะสม เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียน ที่เราคิดว่าเราเข้าใจมาก น้อยมากเมื่อเทียบกับขณะที่สัมมาสติไม่ได้เกิด ไม่ได้ระลึกลักษณะของสภาพธรรม แล้วยังจะต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า ความติดข้องต้องการมากมายมหาศาลอยู่

ตรงไหน และจะค่อย ๆ ละคลายลงไปได้ ก็ต่อเมื่อปัญญาสามารถจะเข้าใจลักษณะของนามธรรมว่าเป็นนามธรรม รูปธรรมว่าเป็นรูปธรรม

เพราะฉะนั้นสัจพตปราคมาสมจะมีอยู่ตลอดเวลา เช่น หาที่ให้นามธรรมอยู่ อย่างเช่น โสภะเกิดที่ททยวัตถุ ก็ต้องมีที่อยู่ว่าอยู่ตรงนี้ แต่ความจริงถ้าเป็นอย่างนั้น คิดว่าททยวัตถุเที่ยง เพราะเหตุว่าเมื่อททยวัตถุไม่ได้ปรากฏ เกิดแล้วดับแล้ว แล้วขณะนั้นสัมมาสติไม่ได้ระลึกลักษณะของททยวัตถุ ซึ่งเป็นรูปแล้วจะไปรู้รูปได้อย่างไร เพียงแค่รู้ชนิดเดียวก็ดับแล้ว

เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องที่ต้องค่อย ๆ ฟังอย่างละเอียด แล้วก็ต้องรู้ประโยชน์จริง ๆ ว่า เราศึกษาเพื่อที่จะเข้าใจสภาพธรรมที่กำลังมี แต่เวลาที่สัมมาสติเกิด ถ้าเรามีความเห็นผิดหลงเหลืออยู่ อย่างสักกายทิฏฐิ ๒๐ เราก็ต้องหาว่า จิตจะต้องเกิดตรงนั้น ซึ่งความจริงรูปนั้นเกิดแล้วดับแล้ว เพราะว่าขณะที่สัมมาสติระลึกลักษณะของนามธรรม รูปธรรมไม่ได้มีให้ระลึกตรงนั้นเลย มิฉะนั้นเราจะปนหรือสับสนลักษณะของนามธรรม ต้องไปหาที่ให้นามธรรมตลอดเวลา ด้วยความเป็นเรา ความเป็นเราตรงนี้ ที่จะต้องค่อย ๆ ละ

สันติ ตรงนี้ผมคิดว่า ปริยัติจะแยกจากปฏิบัติตรงนี้

สุ. คือ เราจะต้องเข้าใจว่า นั่นคือปริยัติ แต่สัมมาสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมทีละอย่าง อันนี้เราลืมไม่ได้เลย ถ้าเราละลี้กลักษณะของนามธรรม แต่ยังไม่เอาความคิดของเรา มีรูปธรรมแฝงหรือเจืออยู่ ก็เหมือนกับว่า เรามีความเข้าใจว่า นามธรรมอยู่ในรูปธรรมบ้าง ซึ่งเราบอกว่า วัน ๆ เราไม่เคยคิดเลย แต่จริง ๆ เวลาฟังธรรมแล้วเรารู้ว่า เวลาที่สติเกิดจะรู้ลักษณะของสภาพธรรมทีละอย่าง ถ้าเรายังคงเป็นอย่างนั้นอยู่ นามกับรูปก็แยกจากกันไม่ได้ เพราะจะมีความแอบแฝงที่ต้องการให้มีรูปอยู่ตรงนั้น ทั้ง ๆ ที่กำลังจะรู้ลักษณะของนาม

เพราะฉะนั้นเวลาที่สัมมาสติเกิด มันจะมีเยื่อใยของการที่จะรู้ตรงนั้น หรือรู้ตรงนี้ เพราะความรู้ว่า มันอยู่ตรงนั้น มันอยู่ตรงนี้ ความที่ยังมีตัวตนอยู่ จะทำให้มีสัจพตปราคมาสมซึ่งแฝงอยู่ ถ้าขณะนั้นไม่มีปัญญาที่จะรู้ เราก็ไม่ได้ละตรงนั้น แล้วเราก็จะสงสัยว่า นามธรรมเป็นอย่างไร บางคนก็จะคิดว่ามันอยู่ตรงไหน เพราะว่าจะอยู่

นอกตัว นี้อยู่ไม่ได้ แต่เวลาใช้คำว่า “อยู่ในตัว” อย่างคนที่เห็นผิด เขายังไม่ได้ประจักษ์ การเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม

เพราะฉะนั้นสำหรับเขา ตรงนั้นต้องมีรูปอยู่ในความรู้สึกของเขา เมื่อสติเกิดก็จะต้องมีการศึกษาลักษณะของสภาพธรรม ค่อย ๆ เข้าใจขึ้นในลักษณะของนามธรรม และรูปธรรม

เพราะฉะนั้นเวลาที่มีเยื่อใย ความเป็นตัวตนอยู่ตรงไหน คนนั้นก็รู้ว่า ตรงนั้นยังมีความเป็นเราอยู่ จนกระทั่งที่จจะรู้จริง ๆ ที่จะไม่มีความเหลือเลย ลักษณะของสภาพนามธรรมหรือรูปธรรมแท้ ๆ คือ การไม่มีสังกายทิฏฐิ ๑ ใน ๒๐

ความจริงเป็นอย่างไรรู้ ก็ต้องเป็นอย่างนั้น

ผู้ถาม อย่างบางคน เห็นพระพุทธเจ้าแล้วไม่ชอบ ก็เป็นวิปlass

ส. ขณะที่อกุศลเกิด ขณะนั้นชื่อว่าต้องวิปlassแน่นอน ไม่อย่างนั้นจะเป็นอกุศลได้อย่างไร แต่เวลาที่สติเกิด เราเห็นความเป็นตัวตนแล้ว เพราะฉะนั้นก็เป็นปัญญาที่ค่อย ๆ รู้จริง ๆ ตรงนั้นแหละที่ต้องค่อย ๆ รู้ จนทั่ว

นี่เป็นเหตุที่ต้องข้ามมาก แล้วก็เป็นกับ ๆ แล้วกับหนึ่งนานเท่าไรก็ไม่รู้ แต่ไม่ใช่เรื่องทอดถอย แล้วให้เราไปคิดว่า เราอีกก็กับ ไม่สำคัญเลย สำคัญที่ขณะนี้เรามีความรู้ความเข้าใจจริง ๆ ในทางที่จะประพฤติปฏิบัติ แล้วเวลาที่สติเกิด ก็เป็นผู้ที่รู้จักตัวเองอีกว่า ขณะนั้นปัญญารู้แค่ไหน เป็นผู้ที่ตรงตลอดทาง ใครจะมาทำอย่างไร ว่าอย่างไร ก็ไม่ใช่เรื่องที่ เราจะพลอยยินดียินร้ายไป เพราะเขาไม่รู้ แต่มีสภาพธรรม ความจริงเป็นอย่างไรรู้ ก็ต้องเป็นอย่างนั้น

ความจริงปรากฏเมื่อสติปัฏฐานเกิด

สันติ แต่ท่านอาจารย์แสดงว่า ความเป็นตัวตนนั้นไม่ได้เป็นทุกขณะ แต่สำหรับกุศลจิต วิบากจิต ไม่มีการยึดถือความเป็นตัวตน โทสะ โมหะ ก็ไม่มีการ

ยึดถือความเป็นตัวตน ถ้าอย่างนั้นที่บอกว่าเป็นตัวตนตลอดนี้ หมายถึงโลภะเกิดตลอดหรือครับ

ส. ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น คือ การฟังกับการศึกษา เราทราบแล้วว่าตลอดไม่ได้ เหมือนอย่างเห็นขณะนี้ เราบอกว่าเห็นตลอด เราพูดได้ สำหรับคนที่ศึกษาก็คือว่า เว้นขณะไหน เว้นขณะที่หูได้ยิน เว้นขณะทางมโนทวารที่คิดนึก

เพราะฉะนั้นผู้ที่มีความเข้าใจแล้ว ก็เว้นกันไปเอง เพราะฉะนั้นความมีตัวตน เรารู้แล้วว่า ต้องเกิดขณะที่เป็นโลภมูลจิต แต่ปกติชีวิตประจำวัน เราก็มีโลภทวิฏฐิตวิปปยุตต์ เราไม่มีโลภทวิฏฐิตสัมปยุตต์ แต่พอเวลาที่สติปัฏฐานเกิด เราจะมี การเห็นทวิฏฐิต คือ ความเห็นผิด ซึ่งต้องละ ไม่อย่างนั้น เราจะไปละเมื่อไร

เพราะฉะนั้นเวลาที่สติปัฏฐานไม่เกิด เราก็มีโลภทวิฏฐิตวิปปยุตต์ ไม่มีความเห็นผิดเกิดร่วมด้วย เรามีโลภทวิฏฐิตวิปปยุตต์ เห็นดอกไม้ เห็นส้มโอ เห็นโทรทัศน์ พวกนี้ คือ โลภมูลจิตทวิฏฐิตวิปปยุตต์

แต่เวลาที่สติปัฏฐานเกิด พอใช้คำนี้ จะเห็น หมายความว่าต้องมีความเห็นผิด เริ่มปรากฏให้รู้ว่า เรามีตมไหน แค่นั้น ไม่อย่างนั้นเราจะไม่ได้

สันติ แต่ปกติที่สติปัฏฐานไม่เกิด ทวิฏฐิตสัมปยุตต์จะมีไหมครับ

ส. แล้วแต่ เกิดเมื่อไรก็เมื่อนั้น ไม่เกิดก็ไม่เกิด เพราะว่าสภาพธรรมเป็นจริงอย่างนั้น เวลานั้นเขาไม่มีปัจจัยที่จะให้เห็น เพราะเขาไม่เกิด แต่เวลาที่สติปัฏฐานเกิด เริ่มมีความเข้าใจ ขณะที่สติกับขณะที่หลงลืมสติ

เพราะฉะนั้นขณะต่อไปจะสงสัย จะต้องการรู้ โลภะมาแล้ว ซึ่งขณะนั้นไม่ใช่สติปัฏฐานที่ระลึก เพราะฉะนั้นความรู้ไม่ได้เกิดเพราะความอยากรู้ หรือเพราะสงสัย สภาพธรรมทุกอย่างที่มีจริง ๆ เวลาสติปัฏฐานไม่เกิด เขาจะข้ามไปหมดเลย อย่างเมื่อกี้ ปรมัตถธรรมอะไรก็ไม่รู้ บัญญัติก็เกือบจะไม่รู้ เพราะว่ามันผ่านไปหมด แต่เวลาที่สติปัฏฐานเกิด ทุกอย่างก็ปรากฏ สติระลึก จึงรู้ลักษณะนั้น

เพราะฉะนั้นถ้าขณะนั้น มีปัจจัยที่ความเห็นผิดจะมี จะเกิดขึ้น ให้รู้ว่า เป็นการยึดถือสภาพธรรมตรงนั้น ขณะนั้นก็จะเห็นว่า มีการยึดถือ แต่ถ้าความเห็นผิดไม่เกิด แต่ความรู้ไม่มี โดยขั้นปริยัติก็รู้ได้ว่า เวลาที่ความรู้ไม่เกิด ก็คือ ยังมีความเป็นตัวตน

แม้ขณะนั้นทิวฏฐิไม่เกิด แต่จากการศึกษาทราบว่า เมื่อปัญญายังไม่ถึงระดับที่จะดับ
ความเห็นผิด ก็มีปัจจัยที่ความเห็นผิดจะเกิด

สันติ ขณะที่สติปัฏฐานเกิด การที่จะรู้ว่า การยึดถือความเป็นตัวตนมีใน
ขณะนั้น จะเป็นการรู้โดยความเข้าใจที่ติดตามมา หรือเป็นการรู้ลักษณะในขณะนั้นเลย
หรือถ้ารู้ลักษณะของนามธรรมที่เป็นโทษะ ขณะนั้นไม่มีความเห็นผิดเกิดร่วมด้วย

สุ. สังขญาณ ๓ รอบ เพราะฉะนั้นเวลาที่สติปัฏฐานเกิด จึงรู้ว่า เมื่อ
หลงลืมสติต่างกัน เพราะฉะนั้นก็รู้เลยว่า ชีวิตที่หลงลืมสติ ไม่ใช่การรู้ลักษณะของ
สภาพธรรม

เพราะฉะนั้นปัญญาทุกขั้นก็จะตามไป ไม่ว่าขณะใดที่สติเกิด แล้วก็หลงลืมสติ
เพราะเขาจะมีความรู้จากการฟัง เกื้อกูลได้ในขณะนั้น

สันติ การที่จะรู้ความต่างกันของการมีสติกับหลงลืมสติ ก็คือ สติต้องเกิด แต่
การที่จะรู้ว่า ขณะใดมีการยึดถือความเป็นตัวตน หมายความว่าขณะนั้นจะต้องเห็น
การไม่มีตัวตน

สุ. ๒ อย่าง คือ ๑ เมื่อทิวฏฐิเกิด สัมมาสติระลึกลักษณะของสัมมาทิวฏฐิ
นั่นคือ เห็นตัวจริงขั้นปฏิบัติ แต่เวลาที่สัมมาสติเกิด มีลักษณะของสภาพธรรมปรากฏ
แล้วดับ ความรู้ความเข้าใจปริยัติ ก็รู้ว่า ขณะที่หลงลืมสติต่างกับขณะที่มีสติ อันนี้คือ
สังขญาณที่จะตามเกื้อกูลไปตลอด เพราะว่ามี ๓ รอบของอริยสัจ ๔ สังขญาณ
กิจญาณ กตญาณ

ปริยัติที่ว่ายาก แต่เราจะรู้เลยว่า ปฏิบัติยอมยากกว่าแน่นอน เพราะว่าเป็น
เรื่องละเอียด อย่างปริยัติ เรายังอยากเรียน เพราะอยากรู้ แล้วหยิบหนังสือมาอ่านได้
แต่ปฏิบัติเป็นเรื่องละเอียด

เพราะฉะนั้นเรื่องอยากจะรู้กับเรื่องละเอียด อันไหนจะยากกว่ากัน แต่ลองคิดถึง
ประโยชน์มหาศาล สิ่งที่มีทั้งหมด โลกะ ไม่ว่าจะอย่างมากมาย รุนแรง อย่างกลาง
อย่างละเอียดสักเท่าไร สามารถดับได้ ไม่เกิดอีกเลยจากการอบรม

เพราะฉะนั้นเราก็เริ่มเห็นประโยชน์ที่เราก็ไม่เร่ร่อนว่า ไม่พัก ไม่เพียร จะเมื่อไร ก็เมื่อนั้น เพราะว่าหนทางนี้ไม่ใช่หนทางที่ใครจะไปเร่งได้ แต่เป็นหนทางที่ต้องอบรม จนกว่าปัญญาจะสมบูรณ์

สติปัฏฐานไม่เลือกอารมณ์

แฉ้ว ขณะที่มิโลภะ ที่อยากจะรู้ อยากจะเรียน อยากจะอะไรต่ออะไรต่าง ๆ ก็เป็นสภาพธรรมที่สามารถระลึกได้ พิจารณาได้

สุ. ทุกอย่างค่ะ แล้วต้องรู้ด้วย ถ้าไม่รู้ ก็ไม่ละ คือ การที่จะไปเว้นโน้น เว้นนี้ เลือกสติปัฏฐานนั้น เลือกสติปัฏฐานนี้ นั่นไม่เอา นี่ไม่เอา ไม่ใช่การอบรมเจริญปัญญา เป็นตัวตนตลอด

ความเข้าใจมีหลายระดับ

บง การที่จะเห็นสัมมาทิฐิ คือ สมมติว่าขณะที่ดิ้นไหว้ต้นกล้วย

สุ. สัมมาหรือมิจจาคะ

บง มิจจาคะ ทิฐิ ก็ไหว้ต้นกล้วย เพราะขณะนั้นรู้สึก ตรงนี้มันผิดแล้ว ตรงนั้นเราจะเห็นอะไรคะ เห็นมิจจาคะ ทิฐิ ใช่ไหมคะ

สุ. เข้าใจใหม่ว่า ขณะนั้นเป็นมิจจาคะ ทิฐิ

บง เข้าใจค่ะ

สุ. เข้าใจก็ไม่ใช่ ความเข้าใจถูกมีหลายระดับ

บง ความเข้าใจถูกก็เป็นสัมมาทิฐิแล้ว

สุ. ระดับไหน

บง สติเกิดกับหลงลืมสติ ตรงนี้รู้สึกจะเป็นแบบเริ่มต้นที่สติเกิดระลึก แต่ถ้าเราพิจารณาดูแล้ว เราเห็นว่า หลงลืมสติเกิดขึ้น ขณะนั้นที่จริงแล้วเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูป

- ส. เวลาหลงลืมสติ คุณบงรู้อะไรคะ
- บ. ไม่ทราบ แต่ขณะที่รู้ว่า หลงลืมสติ แสดงว่าต้องมีสติเกิดรู้
- ส. ขณะที่สติเกิดรู้ว่า สติเกิด ถ้าไม่ใช่ ขณะนั้นก็คือ หลงลืม
- บ. ถ้าลึกไปอีกนิด ก็คือ ยังไม่รู้เลยว่า รูปธรรมหรือนามธรรม
- ส. ค่อย ๆ อบรม นี่คือการที่ เป็นอริสติกสิกขา อริจิตสิกขา อริปัญญาสิกขา
- บ. เพราะฉะนั้นก็จะพูดได้ว่า การที่ท่านอาจารย์กล่าวอยู่บ่อย ๆ ว่า จะต้องรู้สภาพระหว่างมีสติเกิดกับหลงลืมสติ รู้สึกจะเป็นเบื้องต้น แล้วหลังจากนั้นถึงจะรู้ลักษณะของรูปบ้าง นามบ้าง
- ส. ที่สติดระลึก

เป็นเรื่องของธาตุทั้งหมด

นินา ดิฉันคิดว่า อยากจะฟังเรื่องสภาพรู้มากกว่า เพราะว่าอ่านหนังสือเข้าใจได้ แต่ยังไม่เข้าใจเรื่องการปฏิบัติ

ส. จริง ๆ แล้ว ทุกคนไม่มีอำนาจอะไรเลย แต่เป็นเรื่องของธาตุทั้งหมด แต่ธาตุในโลกนี้ อย่างใหญ่ ๆ ก็มี รูปธาตุกับนามธาตุ อันนี้เราก็ต้องค่อย ๆ พิจารณาด้วย ไม่มีใครสักคนในห้องนี้ แต่ธาตุมี ธรรมมี เพราะฉะนั้นเราศึกษาเพื่อที่จะให้เข้าใจความจริงของ ๒ ธาตุนี้

รูปธาตุก็ปรากฏทางตา ขณะนี้มีสิ่งที่ปรากฏ ทางหูก็มีเสียง ทางจมูกก็มีกลิ่น ทางลิ้นก็มีรส ทางกายก็มีสิ่งที่กระทบสัมผัส นี่เป็นรูปธาตุ และนามธาตุ ทั้งความหมายของรูปธาตุพวกนี้ไปเลย เรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เย็นร้อน อ่อนแข็ง ดึงไหว แต่เป็นธาตุชนิดหนึ่งที่มีจริง ๆ ในขณะนี้ เกิดขึ้นเมื่อมีเหตุปัจจัย แล้วต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด เราลืมว่า เคยเป็นเรา ไปที่ไหนมาเมื่อไหร่ รับประทานอะไรเมื่อไหร่ แต่เดี๋ยวนี้มีธาตุชนิดนี้เป็นนามธาตุ คือ เราไม่ต้องไปย้อนถึงตอนอื่นเลย เอาเดี๋ยวนี้ขณะนี้ มีธาตุรู้ หรือสภาพรู้ ในขณะที่กำลังเห็น หรือกำลังคิดนึก คือ ถ้าจะเข้าใจ

ความหมายของนามธาตุ ก็คือ ธาตุที่รู้ คิด จำก็ได้อีก หลายอย่าง ทั้งหมดเป็นธาตุ ทั้งจิต ทั้งเจตสิก เป็นธาตุ

พอจะเข้าใจใหม่ว่า เป็นธาตุ หมายความว่า ไม่มีเจ้าของ แต่เกิด แล้วก็ทำหน้าที่ของธาตุนั้น ๆ เช่น ในขณะนี้ธาตุชนิดหนึ่ง เกิดแล้วเห็น เวลาได้ยินเสียงก็มีธาตุอีกชนิดหนึ่ง เกิดแล้วได้ยิน เวลาลิ้มรส ก็นำอัสจรรย์ รสก็อยู่ในสิ่งที่อ่อน แข็ง เย็น ร้อน ธาตุชนิดนี้ยังสามารถลิ้มรสที่อยู่ในนั้นได้ ทั้ง ๆ ที่รสก็มองไม่เห็นอะไรเลย แต่ความสามารถของธาตุชนิดนี้ เห็นไม่ได้ ได้ยินไม่ได้ เพียงแต่เป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นลิ้มรส ทางกายก็เป็นธาตุซึ่งสามารถจะรู้สิ่งที่เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ถ้าทั่วทั้งตัวไม่มีกายปสาท ไม่มีทางเลยที่ธาตุเย็นจะปรากฏ ร้อนจะปรากฏ ตึงไหวจะปรากฏ ไม่มีเลย ถ้าไม่มีกายปสาท

เพราะฉะนั้นธาตุแต่ละอย่างก็เกิดเมื่อมีปัจจัย ไม่ใช่ไปรอคอยไว้ที่ไหนเลย แต่มีการสืบทอด อย่างเวลาที่เราเห็นไฟในป่า ก่อนนั้นไม่มีไฟ เราจะบอกว่า มีปัจจัยให้ไฟเกิดไหม ในเมื่อไฟยังไม่เกิด แต่เวลาที่ไฟเกิด ก็ต้องมีปัจจัยตรงนั้น ที่จะให้ไฟนั้นเกิดขึ้น ฉันท จักขุปสาท และปัจจัยที่จะให้เกิดจักขุวิญญาณ ก็ต้องเกิดเมื่อมีปัจจัย

เพราะฉะนั้นในพระไตรปิฎกเวลาแสดงเรื่องของธาตุ ๑๘ จะแสดงวิญญาณธาตุ ๗ วิญญาณธาตุ ๗ เรารู้แล้ว เห็น แสดงว่าเป็นความต่างของธาตุว่า ไม่ใช่ได้ยิน

เพราะฉะนั้นทรงแสดงโดยนานาประการที่จะให้เห็นความเกิดและดับอย่างรวดเร็ว และสืบทอดของธาตุทั้งหลาย ซึ่งถ้าเราพิจารณาจริง ๆ ก็เป็นอย่างนั้น ลองฟังอีกครั้งหนึ่ง ตอนที่ปฏิสนธิจิตเกิด เป็นนามธาตุ แต่ไม่มีใครรู้ เพราะว่าโลกนี้ไม่ปรากฏเลย มีอารมณ์เหมือนจิตก่อนจุติจิตของชาติก่อน เวลาที่ปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว อนันตรปัจจัยของจิตและเจตสิก ทำให้จิตเจตสิกขณะต่อไปเกิดเป็นภวังค์ โดยสมันตรปัจจัยด้วย หมายความว่า ทันทีที่ปฏิสนธิจิตเกิด ดับแล้ว จะเห็นทันทีไม่ได้ ต้องเป็นไปตามลำดับ

และตอนที่เรานอนหลับสนิท ซึ่งทุกคนผ่านมาแล้ว หลับจริง ๆ ไม่มีอะไรปรากฏเลย แล้วมีเสียงปรากฏ คิดดูว่าปรากฏได้อย่างไร แค่นี้ คิดถึงความน่าอัศจรรย์ไหม ถ้าเราไม่คิด ก็เป็นชีวิตเราธรรมดา ตื่นมาไม่รู้สึกละอย่างหนึ่ง ก็เห็นบ้าง ได้ยินบ้าง แต่

ถ้าคิดถึงธาตุชนิดนั้นจะปรากฏ คือ เสียงจะปรากฏได้ ต้องมีอายตนะแล้วที่นั่น ต้องมีการกระทบ มีการประชุม ต้องมีโสตปสาท ต้องมีเสียง และต้องมีจิตซึ่งเกิดก่อน แล้วก็มี การกระทบ จนกว่าจะถึงวาระที่เสียงปรากฏกับจิตได้ยิน

นี่ก็เป็นความน่าอัศจรรย์ เป็นการที่เราจะค่อย ๆ เข้าใจว่า ไม่มีใครไปบังคับสักขณะเดียวในชีวิต เมื่อเกิดขึ้นเป็นปฏิสนธิจิตแล้ว ต้องเป็นปวัตติ คือ เป็นไป หยุด ไม่ได้เลย เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป สืบต่อแต่ละชีวิตก็ต่างกันไปตามการสะสม ซึ่งปฏิสนธิจิตก็ประมวลมาซึ่งกรรม ที่จะให้ผลในชาติ นั้น ตามกำลังของกรรมนั้น ๆ ซึ่งยังมีอีกเยอะในนามธาตุ ซึ่งไม่มีรูปร่างเลย แต่เก็บสะสมทุกอย่าง กรรมในแสนโกฏิกัปก็ยังเป็นกัมมปัจจัยที่จะทำให้พระผู้มีพระภาคทรงประจักษ์

เพราะฉะนั้นกรรมของเรา หรือเจตนา ความตั้งใจ ความตั้งใจ แม้ในขณะนี้ที่เป็นกุศลกรรม ไม่มีตัวเรา ที่นี้ถ้าเราฟังไม่ละเอียด ก็คิดว่าเรากำลังได้บุญเยอะเลย กำลังฟังธรรม แล้วก็เข้าใจธรรมด้วย แต่ตามความจริง ไม่มีใครได้ เป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้น แล้วก็ดับ เวลาที่มีความตั้งใจ ตั้งใจ กระทำกรรมนั้นสำเร็จลงไปแล้ว ดับไปแล้ว สืบต่อสะสม เป็นกัมมปัจจัย

คำว่า “ปัจจัย” หมายความว่า มีความสามารถที่จะทำให้ผลเกิดขึ้น โดยเจตนา ซึ่งเป็นกรรม ที่สำเร็จไปแล้วนั่นเอง ก็สะสมสืบต่อ พร้อมทั้งเมื่อถึงกาลสมควรเมื่อไร วิบากจิตก็เกิดขึ้น เป็นผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ แต่ถ้าไม่มีกรรมนั้นเป็นปัจจัย วิบากจิต คือ ขณะนี้ เกิดไม่ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ หรือ ภาวังคจิต

เพราะฉะนั้นเวลาที่สติปัฏฐานเกิด ผู้นั้นจะรู้จัก เข้าใจเรื่องของกรรม กัมมสกตาทิฏฐาน ไม่มีอะไรเลยที่ใครจะทำได้ เขาสามารถที่จะรู้ว่า ขณะที่สติระลึก ลักษณะของเห็น ก็ค่อย ๆ เข้าใจในธาตุชนิดนั้น ซึ่งเป็นนามธาตุ ซึ่งมีจริง ๆ แล้วก็ดับไป แล้วถ้าสติเขาเกิด รู้ถึงความพอใจไม่พอใจที่เกิดหลังจากที่เห็นแล้ว เขาเห็นความต่างเลย รู้ว่านี่ไม่ใช่ผลของกรรม แต่เป็นเหตุปัจจัย ถ้าคนนั้นสามารถจะรู้หรือเข้าใจ

ก็จะรู้ว่า มีโลภะเกิดแล้ว มีอวิชชาเกิดแล้ว ถ้าขณะนั้นเป็นอกุศล หรือว่ามีโทสะเกิดแล้ว มีอวิชชาเกิดแล้ว ที่เป็นเห-ตูปัจจัย แต่อันนี้เป็นเรื่องที่ค่อย ๆ รู้ไปตามลำดับ

คือ ลำดับแรก ต้องรู้ในลักษณะที่เป็นนามธาตุกับรูปธาตุให้มีความมั่นคงจริง ๆ ไม่ต้องคำนึงถึงกัฏฐาร แต่ที่เราฟังแล้ว เข้าใจแล้ว ก็คิดว่าเข้าใจด้วย ก็จะรู้ตามความเป็นจริงว่า เวลาที่สติสัมปชัญญะเกิด ความคิดว่าเข้าใจแล้ว อยู่ตรงนั้นหรือเปล่า หรือต้องเริ่มสะสมอบรมที่จะให้เป็นความเข้าใจอีกระดับหนึ่ง คือ มีตัวสภาพธรรมกำลังปรากฏ ยืนยันให้มีความเห็นที่ถูกต้อง ในลักษณะซึ่งเป็นนามธาตุและรูปธาตุซึ่งต่างกัน

เพราะฉะนั้นเมื่อมีความมั่นคงจริง ๆ ในปัญญาที่มีสภาพธรรมปรากฏให้รู้และเข้าใจ ถึงกาลที่นามรูปปริจเฉทญาณจะเกิด ไม่มีใครยับยั้งได้เลย เพราะฉะนั้นถ้าใครจะมีความอยาก ความต้องการ ต้องไปที่โน่น ต้องอยู่คนเดียว ต้องอยู่ที่นั่นนาน ๆ แล้วก็รอนามรูปปริจเฉทญาณ รอไปเท่าไรก็ไม่เกิด เพราะว่าโลภะอยู่ตรงนั้น เราก็จะเข้าใจความหมายของ “เครื่องเนินช้า” โลภะ มานะ ทิฏฐิ

คือ ทุกอย่างที่มีในพระไตรปิฎก ไม่ว่าส่วนไหน ถ้ามีปัญญาที่สามารถจะรู้ จะเข้าใจลักษณะของสภาพธรรม ปัญญาจะเกิดขึ้นตามลำดับ และสามารถจะรู้ความจริงว่า พระธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดงไว้แล้ว เป็นความจริงทุกอย่าง เพราะว่าตัวของปัญญาและสติในขณะนั้นสามารถที่จะเข้าถึงความเป็นจริงของสภาพธรรมในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นการเรียน การรู้อย่างนี้ จะไม่เป็นโมฆะ จะไม่เป็นทัพพีที่ไม่รู้รสแกง เพราะว่ามีความสามารถปรากฏกับปัญญา แต่ต้องเป็นเรื่องของการอบรม แล้วก็ เป็นเรื่องของการละ

เพราะฉะนั้นปัญญามีหน้าที่อย่างเดียว คือ รู้ แล้วละความไม่รู้ เมื่อรู้จักโลภะก็ ละความติดข้องตรงนั้น ที่ไหนที่มีปัญญา ที่นั่นจะไม่มีโลภะ แต่ที่ไหนที่ไม่มีปัญญา ที่นั่นก็มีโลภะได้

พันฝ่าด้วยปัญญาของแต่ละคน

ผู้ถาม ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า ครั้งแรกต้องมีความมั่นคงในความเป็นรูปธาตุกับนามธาตุก่อน

ส. ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ เหมือนอย่างที่คุณนี้ถามเมื่อกี้ก็พอสติปัญญาเกิด มีลักษณะของสภาพธรรมและกัมมสัจจะ และเป็นความหวั่นไหว แล้วก็ เป็นความคิดนึก นั้นแสดงว่าไม่มีความมั่นคงที่จะรู้ลักษณะของนามธรรม ถ้ามีความมั่นคงที่จะรู้ลักษณะของนามธรรม ก็หมายความว่า สติเกิดสืบต่อ แล้วก็รู้ว่าขณะนั้นก็คือ นามธรรมแต่ละอย่าง

แต่กว่าจะถึงระดับนั้นได้ คนนั้นก็จะได้ด้วยตัวเองว่า สติเกิดหน่อยหนึ่ง แล้วก็ดับไป ทีนี้ก็เรื่องของตัวตน จะทำอะไร จะอยากอีก จะทำอีก จะเป็นสมาธิหรืออะไรก็ได้แล้วแต่ ซึ่งไม่ใช่ขณะที่เป็นหนทางเดียวที่ทรงแสดงไว้ว่า คือ สติปัญญา ก็เป็นเรื่องของแต่ละคนที่ต้องใช้คำว่า พันฝ่าจริง ๆ ด้วยปัญญาที่อบรม แล้วก็รู้ว่าขณะไหนเป็นปัญญา ระดับไหน

กรรมทำให้เอง

ผู้ถาม คนที่ تابอดมาแต่กำเนิด ก็แปลว่าเขามีกรรมมาก

ส. แน่นอนที่สุด ผลของกรรม กรรมทำให้เราเกิด โดยที่เราไม่ได้ตั้งใจจะ มาเกิดกับพ่อแม่นี้ ตระกูลนี้ วงศาคนาญาติอย่างนี้ ชื่อนี้ หรืออะไรก็ตามแต่ กรรมทำให้เกิด ไม่ใช่ใครเลย โดยที่บนสวรรค์ก็เกิดได้ ในนรกก็เกิดได้ ในภูมิมนุษย์ก็เกิดได้ ประเทศนี้ก็เกิดได้ ตระกูลนั้นก็เกิดได้ ยากจนก็เกิดได้ เศรษฐีก็เกิดได้ นี่คือ เรื่องของกรรม และยังไม่ให้ตายด้วย พอเกิดปุ๊บจะต้องมีชีวิตต่อไป จิตจะต้องเกิดดับสืบต่อดำรงภพชาติตามกรรม จนกว่าจะตาย

เพราะฉะนั้น ภาษาไทยเราใช้คำเหมาะมาก พอคนตายเขาจะใช้ว่า “ถึงแก่กรรม” หมายความว่ากรรมนั้นทำให้เขาสิ้นสุดสภาพความเป็นบุคคลนี้ เด็กบางคน ๕ ขวบตาย บางคน ๔ ขวบตาย ๒ ขวบตาย นี่เป็นอะไร

ตอบ หมดกรรมครับ

ส. เห็นไหมคะ เลือกไม่ได้เลย แต่ละคนนั่งอยู่ที่นี้ ใครจะมีวิบากทางกาย ทางไหน ถึงแก่กรรม แปลว่า จบ ที่นี้ในระหว่างที่ยังไม่ถึงแก่กรรม กรรมยังไม่ทำให้เปลี่ยนความเป็นบุคคลนี้ ยังคงเป็นบุคคลนี้ต่อไป จนกว่าจะหมดกรรมที่ทำให้เป็นบุคคลนี้ อย่างที่เขาตายปั๊บ เขาเกิดปั๊บ เราอ่านหนังสือพิมพ์ เด็กตาย เขาเกิดทันที แต่เกิดที่ไหนไม่ทราบ เหมือนเรามาเกิดในชาตินี้ เราไม่ทราบว่าชาติก่อน เราไปตายตรงไหน ตายด้วยโรคอะไร และก็มีพ่อแม่ที่ยังร้องให้คิดถึงเราอยู่ หรือมีลูกหลาน ยังคงคร่ำครวญหาเรา เรียกว่า จบชาติหนึ่ง ก็คือ เปลี่ยนสภาพความเป็นบุคคลนี้โดยสิ้นเชิง

เพราะฉะนั้นเราจะทำอะไรกับชาตินี้ ซึ่งมันสั้น ๆ แล้วเราเป็นคนนี้ แต่ต่อไปข้างหน้า เราจะเป็นคนไหนก็ไม่รู้ จะเกิดเป็นปลาในทะเล หรือว่าเป็นเป็ด เป็นอะไรก็ได้ แต่ แล้วก็อาจจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมก็ได้

เพราะฉะนั้นถ้าเรายังคงมีโอกาสที่จะได้ฟังธรรม ได้สนใจ ที่จะเข้าใจความจริง ซึ่งเป็นสัจธรรม และเราก็ไม่รู้ว่า ชีวิตเราสั้น เราจะได้ฟังอีกนานสักเท่าไร แล้วจะเข้าใจอีกมากมายสักเท่าไร

เราก็ต้องเห็นประโยชน์ของพระรัตนตรัย คือ พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงแสดงตลอด ๔๕ พรรษา เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรื่องของสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ทุกขณะ

แล้วเราอยู่ที่ไหน ๑

ทรงพล ที่ผมตอบอาจารย์ว่า รูป ผมเข้าใจว่าอาจารย์พูดถึงรูป ๒๘ ผมถึงตอบว่า เสี่ยงเป็นรูป

ส. เพราะฉะนั้นต้องฟังคำถาม เพื่อที่เราจะได้ทราบว่า ธรรมดารูป เขาไม่ใช่สภาพที่รู้อะไรเลยทั้งสิ้น จึงใช้คำว่า “รูป” หรือ “รูปะ” ในภาษาบาลี ซึ่งสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ในโลกนี้ หรือในจักรวาลนี้ แยกออกเป็น ๒ อย่างโดยเด็ดขาด แยกจากกันเลย ไม่เกี่ยวข้องกันเลย ไม่รับรู้กันเลย คือ รูปที่ไม่รู้อะไรทั้งสิ้น เพราะไม่รู้เลย แต่

จิตเป็นสภาพที่รู้ไปหมดทุกอย่าง ตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ว่าเป็นคุณทรงพล เล็ก ๆ ๑ ขวบ ๒ ขวบ จนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ แท้ที่จริง ก็คือ จิตทุกขณะที่เกิดเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็รูปนี้ เกิดมาพร้อมกับคุณทรงพลจริง ดับไปทุกขณะ

ตอนเป็นเด็ก รูปเป็นเด็กก็ไม่เหลือแล้ว แต่รูปของคุณทรงพล ไม่ว่าตอนเด็ก ตอนไหนก็ตามแต่ ไม่ใช่สภาพที่รู้อะไรเลย แต่อาศัยเหตุปัจจัยเกิด คือ อาศัยกรรมทำให้รูปนี้เกิดขึ้น เพราะว่ารูปที่ตัว มีหลายประเภท รูปที่เกิดจากกรรมก็มี รูปที่เกิดจากจิตก็มี รูปที่เกิดจากอตุ ความเย็น ความร้อนก็มี รูปที่เกิดจากอาหารที่เรารับประทานเข้าไปก็มี ไม่อย่างนั้นเราอยู่ที่นี้ไม่ได้ ถ้ามีแต่เพียงรูปที่เกิดเพราะกรรม เช่น จักขุปสาท โสตปสาท พวกนี้ อยู่ไม่ได้ มีรูปเล็กๆ แค่นั้นอยู่ไม่ได้ ต้องอาศัยรูปที่เกิดจากอาหารที่รับประทานเข้าไปทุกวัน ต้องอาศัยรูปที่เกิดจากอตุ ความเย็น ความร้อน ที่สม่ำเสมอ ทำให้ร่างกายอบอุ่น มีชีวิตอยู่ แล้วก็มีรูปที่เกิดจากจิต ทำให้มีการเคลื่อนไหว การพูด การเดิน เป็นรูปที่เกิดจากจิต

เพราะฉะนั้นก็เอาแต่ส่วนสำคัญ ๆ ๒๘ ก็ยังไม่ต้องกล่าวถึง เอาที่เราสามารถพิจารณาได้ เห็นได้ เข้าใจได้ว่า รูปอะไรแน่ที่สำคัญจริงๆ หมอว่าอย่างไร หมอเห็นด้วยไหมคะ

หมอเพิ่ม เห็นด้วยครับ

ส. คือ ถ้าเป็นทางหมอ ก็ต้องมีปอด มีหัวใจสูบฉีดเลือด อะไรต่ออะไร นั้นเป็นเรื่องราว และก็ไกลมาก เพราะว่าจริง ๆ แล้ว โลกทั้งโลก อย่างว่าแต่ตัวเราเลย มีอากาศธาตุแทรกคั่นอยู่ละเอียดยับ

ที่นี้โลก ทั้งจักรวาลเกิดเพราะอตุเท่านั้น ไม่มีจิตใจเข้าไปแทรกอยู่ในโลกนี้เลย แต่ว่าโลกนี้ ละเอียดย่อยลงไป แตกสลายยับยับ ๆ ละเอียดฉันใด ที่ตัวเราก็ออย่างนั้นเหมือนกัน และขณะใดก็ตามซึ่งไม่เป็นทางที่จะทำให้จิตเกิดขึ้นรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด รูปเขาก็เกิดดับไป แต่ไม่ปรากฏกับจิต เช่น คนที่อาจจะตาบอดด้วย หูหนวกด้วย จมูกไม่ได้กลิ่นด้วย เขามีจิตจริง แต่ไม่มีทางที่จะรับรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ถ้าเขาไม่มีตาเห็น ไม่มีหูได้ยิน ไม่มีจมูกได้กลิ่น

แต่ที่นี้รูปที่เป็นส่วนสำคัญ คือว่า เกิดดับจริง แต่ระหว่างที่ยังไม่ดับ เขากระทบสัมผัส อย่างจักขุปสาทที่อยู่กลางตา ที่สามารถรับรู้สิ่งที่ปรากฏ สิ่งทีปรากฏก็ดับเร็ว จักขุปสาทก็ดับเร็ว แต่อาศัยขณะที่ประจวบกระทบกันโดยยังไม่ดับ ทำให้จิตเห็นเกิดขึ้น ชั่วขณะ สิ้นที่สุด แล้วก็ดับ

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไตรลักษณ์ะ ต้องหมายความว่าถึงไตรลักษณ์ะของสภาพธรรมทั้งหมด

เพราะฉะนั้นทางวิทยาศาสตร์ก็อาจจะใช้คำ จำเรื่องราวของธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม สี กลิ่น รส โอชาที่มีอยู่ในตัวทั้งหมด แล้วก็บัญญัติเป็นปอด เป็นตับ เป็นอะไรก็ตาม แล้วใช้วิชาการทางแพทย์ แต่ว่าจริง ๆ แล้ว เร็วยิ่งกว่านั้น ก็คือ รูปทุกรูปเกิดดับเร็วที่สุด เพราะฉะนั้นถึงเราไม่รู้ ก็เกิดแล้วดับแล้ว แต่ทางตาเห็น แล้วก็ชอบไม่ชอบ ทางหูได้ยิน แล้วก็ชอบไม่ชอบ เพราะฉะนั้นรูป ๕ รูป เป็นรูปภายใน เพราะว่าจิตต้องเกี่ยวข้องกับรูปนี้อยู่ตลอดเวลา

หมอเพิ่ม ที่ว่าเกิดดับ คือ เราก็จำที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน หรือเชื่ออาจารย์ไว้ก่อน ใช่ไหมครับ

ส. ไม่ใช่ค่ะ หมอว่าหมอมีรูป แล้วหมอจะไม่เชื่อเรื่องเกิดดับ หมายความว่า เชื่อไว้ก่อนเพราะฟังเขา มา หมอว่าอย่างนั้นใช่ไหมคะ

หมอเพิ่ม เชื่ออาจารย์ไว้ก่อนครับ

ส. ไม่ใช่ค่ะ พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ ฟังมาอย่างนี้ และฟังกันต่อ ๆ มาอย่างนี้ หมอต้องพิสูจน์ด้วยความเข้าใจขั้นต้นว่า เวลานั้นที่กำลังเห็น รูปหมออยู่ที่ไหนที่หมอม่ามี แล้วต้องมาเชื่อก่อนว่าเกิดดับ กำลังเห็น ตัวหมออยู่ที่ไหน

หมอเพิ่ม รู้สึกว่าตัวกระทบกับพื้น

ส. คิดเอาใช่ไหมคะ คือ ก่อนฟังพระธรรม เรามีความเป็นตัวตนเต็มทีที่ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และทรงแสดงว่า ไม่มีตัวตน มีแต่สภาพธรรม ซึ่งเป็นของจริง นามธรรมเป็นธาตุรู้ ธาตุพิเศษซึ่งต่างจากรูปธาตุ เราอาจจะจำแนกรูปธาตุ เยอะแยะเป็นอะไรได้หลายอย่าง แต่รูปธาตุทั้งหมด ไม่สามารถจะรู้อะไรได้ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น ก็มีนามธาตุ ซึ่งไม่มีรูปร่างใด ๆ เลยทั้งสิ้น แต่เป็นธาตุที่รู้ คือสามารถที่จะเห็นได้ คิดได้ รู้อะไรได้ทุกอย่าง เรียกว่าเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ ธาตุชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อไร ต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด จะไม่รู้ไม่ได้เลย

ทีนี้เวลาที่ก่อนฟังธรรม เรามีความเป็นตัวตน ทั้ง ๆ ที่ตัวตนมันก็ไม่ปรากฏ อย่างเวลาที่เรานั่งฟังอยู่ที่นี่ ปอดไม่ได้ปรากฏ หัวใจก็ไม่ได้ปรากฏ อะไรทั้งหลายก็ไม่ได้ปรากฏ

ถ้าทางตา สีสันวัฒนธรรมกำลังปรากฏ พอถึงทางหู แยกออกไป เอาเพียงชั่วขณะ ขณะที่กำลังได้ยิน จะมีขณะอื่นซ้อนขึ้นมาไม่ได้เลย เพราะเป็นชั่วขณะที่เสียงกำลังปรากฏ เวลาเสียงปรากฏ ก็ต้องหมายความว่า มีสภาพที่รู้ กำลังได้ยินเสียงนั้น มีทั้งเสียงแหลม มีทั้งเสียงดัง มีทั้งเสียงซึ่งเราอาจใช้คำสมมติว่า เป็นเสียงนก เสียงรถยนต์ ซึ่งแสดงความต่างของเสียง แต่สภาพรู้เสียงสามารถจะรู้ลักษณะของเสียงต่าง ๆ กันได้

ที่เสียงปรากฏ ก็แปลว่า ต้องมีจิต ซึ่งกำลังได้ยินเสียง กำลังรู้เสียง ขณะที่กำลังเฉพาะได้ยิน ตัวหมอมือที่ไหน ทั้งตัวอยู่ที่ไหน อยู่ตรงไหน ไม่มีเลย เพราะว่าโดยอากาศธาตุซึ่งแทรกคั่นละเอียดยับ รูปเกิด ดับหมดเลย เร็วมาก รูปใดเกิด แล้วดับ โดยที่จิตไม่รู้รูปนั้น รูปนั้นเกิดแล้ว ดับแล้ว

เพราะฉะนั้นขณะนี้ ทุกรูปกำลังทยอยกันเกิดดับ โดยที่จิตไม่ได้ไปรู้เลย ขณะที่ได้ยินเสียง จิตรู้แต่เสียง ขณะที่ได้กลิ่น จิตรู้แต่กลิ่น เพราะฉะนั้นความทรงจำของคนที่ไม่ได้ฟังพระธรรม จึงมีอัตตสัญญา สัญญา แปลว่าความทรงจำ อัตตะ แปลว่า ตัวตน

เพราะฉะนั้นเรายังมีความทรงจำว่า ยังมีเรา นั่งอยู่ที่นี่ นอนอยู่ที่นั่น ทำอย่างนั้นอย่างนี้ตลอด จนกว่าจะรู้ลักษณะของสภาพธรรมจริง ๆ ที่ปรากฏ ที่ละ ๑ ประเภท แล้วก็แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด แต่เราพูดถึงทีละขณะ ซึ่งอาจจะแบ่งเป็นเสี้ยววินาที แปลว่าแบ่งออกไปอีกมากทางวิทยาศาสตร์ เวลานี้ก็แบ่งออกไปจนไม่รู้วาก็พันก็ร้อยของเสี้ยววินาที แต่สภาพของนามธรรมและรูปธรรมเกิดดับเร็วกว่านั้นมาก

เพราะฉะนั้นสิ่งที่เกิดแล้วดับแล้ว จะเป็นตัวหมอได้อย่างไร ไม่ว่าสิ่งที่เราเคยว่าเป็นปอด เป็นหัวใจ เป็นตับ นั่นคือ เรื่องราวที่เราจำไว้ แต่ชีวิตคนเราชั่วขณะจิตเดียว

จิตจะมีซ้อนกัน ๒ ขณะไม่ได้ เพราะฉะนั้นจิตที่เห็น ไม่ใช่จิตที่ได้ยิน นี่แสดงความต่าง
แล้วว่า เป็นจิตต่างชนิด เกิดเพราะเหตุปัจจัยต่างกัน เป็นต่างประเภท

ตัวหมอนั้นไม่มีเลย มีแต่ขณะที่ได้ยิน เป็นจิตได้ยิน หมอก็เข้าใจว่า หมอได้ยิน
จึงเป็นตัวหมอ ขณะที่เห็น ก็เป็นจิตที่เห็นชั่วขณะหนึ่ง หมอก็เข้าใจว่า เป็นหมอเห็น
ขณะที่ลิ้มรสอร่อย ๆ ก็เป็นจิตชั่วขณะหนึ่งซึ่งลิ้มรส หมอก็เข้าใจว่าเป็นหมอ จริง ๆ
แล้วก็ยังเป็นเพียงสภาพธรรมชั่วแต่ละ ๑ ขณะ

แล้วเราอยู่ที่ไหน ๒

หมอเพิ่ม ที่อาจารย์พูดผมก็เข้าใจว่า เวลานี้ไม่มีปอด ไม่มีตับ

สุ. มีความจำ

หมอเพิ่ม ครับ มีแต่ความจำ ผมก็เข้าใจอีกว่า ในขณะที่เห็น ก็ไม่ได้ยิน
ในขณะที่ได้ยิน ก็ไม่เห็น เพราะฉะนั้นก็แสดงว่าเกิดทีละอย่าง หรือว่ามีการเกิดดับ แต่
การเกิดดับอันนี้ก็เป็นการ...

สุ. อันไหนเป็นหมอคะ ดับไปแล้ว ก็ไม่มีเลย นอกจากความจำ เพราะ
ไม่รู้ว่าจะเกิดแล้ว ดับแล้ว อันใหม่เป็นตัวหมอตลอด คือ ได้ยินขณะก่อนดับแล้ว เป็นตัว
หมอชั่วขณะที่ได้ยินแล้วดับ พอได้ยินใหม่ ก็เป็นตัวหมออีกที่ได้ยิน เพราะความยึดมั่น
ในสิ่งซึ่งเกิดดับว่าเป็นเรา แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ว่าไม่มีตัวตนที่เที่ยง มีแต่สภาพ
ธรรมซึ่งเป็นธาตุแต่ละอย่าง ซึ่งอาศัยเหตุปัจจัยเกิด แล้วก็ดับ เร็วมาก

ศุกล ที่ท่านอาจารย์กล่าวมา หมายความว่า แม้แต่คำว่า “มี” แล้วก็
เหมือนไม่มี ถ้าจะมี ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นปรากฏ

สงวน เขาเรียกว่า มี แล้วหาไม่มี

ศุกล นั้นโดยความหมายว่า ดับไป ก็ได้ใช้ใหม่ครับ แต่เวลานี้
หมายความว่า มีแล้ว เสมือนว่าไม่มี เพราะสิ่งนั้นยังไม่ปรากฏ หรือไม่กระทบ
ไม่สัมผัส อย่างท่านอาจารย์ยกตัวอย่างว่า เช่น มีปอด มีตับ ถ้าเรากล่าวโดยสมมติ
บัญญัติ ก็ต้องยอมรับว่า สิ่งนี้เรียกว่าปอด สิ่งนี้เรียกว่าตับ

สุ. โดยสมมติ จริง ๆ แล้วก็มีแต่รูป

ศุกล ถึงแม้ว่าจะมีอยู่ ใช่ไหมครับ

สุ. ซึ่งไม่ต้องเรียกปอด ตับ แต่ลักษณะแท้ ๆ ของเขา จะเป็นอ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน

ศุกล ที่นี้เมื่อเรากล่าวถึงลักษณะที่เกิด หรือมีการกระทบ มีการรู้ ต่อเมื่อสิ่งนั้นเกิดขึ้น จึงรู้ว่าสิ่งนั้นมี เพราะฉะนั้นพวกตับ ไต ไข้ พุงที่อยู่ภายใน มีอยู่ ก็เหมือนไม่มี เพราะไม่มีการกระทบ

สุ. ค่ะ ไม่ปวด ไม่เจ็บ ต่อเมื่อปวดเจ็บเมื่อไร กายกระทบสัมผัส ก็เป็นปัจจัยให้จิตเกิด ให้รู้ตรงนั้น รูปไม่เดือดร้อนเลย

ศุกล แต่ว่าทุกวันนี้ ถึงแม้จะกล่าวว่า รูปเป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อารมณ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดดับ แต่ก็ยังมีความผูกพัน เป็นห่วง แสวงหา โดยเฉพาะทุกวันนี้ ก็กล่าวเรื่องของคุณหมอนิดหน่อย คุณหมอก็นสนใจเรื่องสุขภาพมาก ก็พยายามระวังรักษา เช่น อาหาร การควบคุมอะไรต่าง ๆ ก็รู้สึกว่าจะเพิ่มขึ้น ๆ หมอมีความสนใจในความรู้ทางโลกมาก นี่ผมก็มาสังเกตดูว่า ถึงคุณหมอจะแสวงหาหรือค้นคว้าตามตำรับตำรา ถ้าเป็นโอกาสของอกุศลกรรมให้ผล การแสวงหา การกิน การรักษาก็คงจะไม่มีผลอะไรเลย

สุ. อย่างนี้คุณศุกลจะถูกเขาว่า ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องทำอะไร แล้วแต่กรรม

ศุกล แต่ว่าถ้ามีโอกาสจะรักษาป้องกัน ก็เป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องระมัดระวัง แต่ถ้าระมัดระวังไปแล้ว และยิ่งระมัดระวังเท่าไร ยิ่งกลัวเท่าไร ยิ่งมีการป้องกันมากขึ้น ก็เป็นเรื่องของความวุ่นวายในชีวิตประจำวัน ผมคิดในประเด็นนี้ที่ว่า วุ่นวาย ก็เลยกลายเป็นว่า...

สุ. หมออาจจะวุ่นวายเกี่ยวกับสุขภาพของหมอ แล้วคุณศุกลวุ่นวายเรื่องอะไร

ศุกล ไปวุ่นวายเรื่องของคุณหมอ

สุ. เพราะฉะนั้นก็แสดงให้เห็นว่า แต่ละคนก็มีความวุ่นวายตามการสะสมว่า ใครจะวุ่นวายเรื่องอะไร อย่างคุณหมอวุ่นวายตัวหมอ แต่คุณศุกลวุ่นวายคนอื่น

ศุกล เพราะไปเห็น เข้าก็เห็น และเวลากลางวันก็เห็น คุณหมอมีความกระตือรือร้น

สุ. ก็เรื่องของคุณหมอ นั้นแสดงถึงการสะสมที่ต่างกันจริง ๆ

ทุกข์ที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศุกล เมื่อพูดถึงทุกข์จริง ๆ ในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ไปทุกข์เพราะเรื่องของคนอื่น เพราะทุกข์จริง ๆ ก็คือ ทุกข์เกิดจากกาย เช่น อย่างที่หม่อมได้รับอุบัติเหตุ นี่คือตัวอย่างทุกข์แท้ ๆ เลย ล้วนแต่เป็นทุกข์ที่กายทั้งนั้นเลย ใช่ไหมครับ ที่นี้ถ้าคนเห็นไปทุกข์อีก อันนี้ก็เป็นกิเลส

สงวน ทุกข์ที่กาย เขาเรียกว่า ทุกขทุกข์

ศุกล หมายความว่า เป็นสิ่งที่กระทบหรือที่ได้รับกับร่างกาย

สุ. ความหมายทุกข์จริง ๆ ทุกข์อื่นไม่ใช่อย่างนี้ ทุกข์อื่นเพราะกิเลส ทุกข์อื่นเพราะความแปรปรวนจากความสุขหรือสิ่งที่เราเคยมี แล้วก็พลัดพรากจากไป แต่ว่าทุกข์ที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยแม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมีกายต้องทุกข์กาย

เพราะฉะนั้นเวลาที่เราเห็นคนที่เขายากจนมาก หมายความว่าต้องมีสิ่งของเล็กน้อย อยู่บ้านที่ผูกพัน แต่ลองคิดถึงพระภิกษุในครั้งพุทธกาล มีน้อยกว่านั้นอีก อย่างเราเห็นคนที่เขาอยู่บ้านผูก ๆ พัง ๆ ท่านอยู่ตามต้นไม้ โคนไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ชอกเขาบ้าง เห็นถ้วยชามจานของเขาซึ่งไม่ค่อยมี แต่พระภิกษุมีบาตรใบเดียว

เพราะฉะนั้นแสดงจริง ๆ ว่า ทุกข์แท้ ๆ ต้องกระทบกาย ตราบใดที่ยังไม่มีทุกข์ที่เกิดจากกาย เราทุกข์เพราะความคิด เราทุกข์เพราะกิเลส เราทุกข์เพราะการไม่สมหวังต่าง ๆ ที่เราหวัง เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า ทุกขทุกข์

แต่ถ้าทุกข์ที่กายที่ใครก็หนีไม่พ้นเมื่อมีกาย ต้องมีทุกข์ เดี่ยวทุกข์โรคตา เดี่ยวทุกข์โรคหู เดี่ยวทุกข์โรคอะไรก็แล้วแต่ แต่เป็นที่กาย เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ทุกขทุกข์ อันนี้ก็ไม่ยาก เป็นทุกข์จริง ๆ คุณเยาว์หิว เป็นทุกข์ทุกข์หรือเปล่าคะ

เขาวัว คงจะใช้ เพราะเป็นทางกายใช้ไหมคะ

สุ. เพราะหลีกเลียงไม่ได้ ทุกคนต้องหิว และถ้าหิวมาก ๆ จะแสบท้อง แล้วก็อาจจะเป็นอะไรก็ได้ ที่เป็นโรคกระเพาะหรืออะไร กลัวไหม ทุกขทุกข

หมอเพิ่ม ไม่กลัวครับ อะไรจะเกิดก็ต้องเกิด ถ้ามีวิบากก็ต้องเจ็บ แต่ที่จริงเจ็บก็เจ็บชั่วขณะที่แสนจะสั้น

จิต เจตสิก รูป

สุ. ทรงแสดงตามลักษณะจริง ๆ แม้แต่จิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ เขาก็มีลักษณะอย่างเดียว คือ เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้สิ่งที่กำลังปรากฏเท่านั้น จำไม่ได้ รู้สึกไม่ได้ เป็นความขยันไม่ได้ เป็นสติไม่ได้ เป็นปัญญาไม่ได้

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ถ้าสมมติว่า เราแยกสภาพของสิ่งที่มีจริงในโลกนี้ออกเป็น ๒ อย่าง จะมีรูปธรรมอย่างหนึ่ง นี่กันเอาไว้เลยว่า เราต้องมีความมั่นใจจริง ๆ ว่า ที่ใช้คำว่า “รูปธรรม” หมายความว่าถึงสิ่งที่มี แต่สิ่งนั้นไม่สามารถจะรู้อะไรได้เลย แต่ที่นี้ถ้าเรายังไม่เข้าใจรูปชัดเจน เราจะไปเข้าใจนามธรรมหรือว่าจิตยังไม่ได้

เพราะฉะนั้นก็ขอถามนิดหนึ่งว่า เสียงนี้เป็นอะไร ในจิต เจตสิก รูป นิพพาน เสียงเป็นอะไร

ตอบ เป็นจิตคะ

สุ. นี่แสดงว่า เราต้องเข้าใจใหม่ เสียงไม่รู้อะไรเลย เสียงเกิดขึ้นเพราะมีของแข็งกระทบกันเมื่อไร เมื่อนั้นเสียงก็เกิด อย่างคำพูด ก็ต้องมีฐานที่ตั้งของเสียง ลื่นกระทบกับเพดาน หรือกระทบส่วนหนึ่งส่วนใด ทำให้มีเสียงเกิดขึ้น อะไรก็ตามซึ่งเป็นของแข็งกระทบกัน เป็นปัจจัยให้เสียงเกิดขึ้น ใครจะได้ยินหรือไม่ได้ยินก็ตามแต่ แต่เสียงไม่สามารถได้ยิน เสียงไม่สามารถจะรู้อะไรเลย

เพราะฉะนั้นรูปธรรม ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งที่เรามองเห็น อะไร ๆ ก็ตามทั้งหมด ที่ไม่รู้อะไรทั้งสิ้น สิ่งนั้นเป็นรูป ต้องแยกนามกับรูป หรือจิตกับรูปออกก่อน ตกลงเสียงเป็นอะไร เป็นรูป ไม่ใช่จิต เพราะเสียงไม่รู้อะไร กลิ่นล่ะคะ เป็นอะไร

ตอบ เป็นรูป

ส. รสเป็นอะไรคะ

ตอบ เป็นรูป

ส. เย็น นี่เห็นไหม ไตร่ตรองพิจารณาเพื่อเข้าใจ การฟัง ถ้าฟังแล้วผ่าน เราจะไม่รู้เรื่อง ตาม ๆ เขาไป เขาบอกว่ารูป ก็รูป เขาบอกว่านาม ก็นาม แต่นั่นจะไม่ได้ประโยชน์ ประโยชน์ คือ ฟังแล้ว เราคิดของเราเอง และถ้าเราถูกถามจะทำให้เราเข้าใจขึ้น อย่างเย็น อย่างนี้เป็นอะไรคะ เมื่อกลิ่นเสียงเป็นรูป ไม่รู้อะไรเลย เสียงไม่ได้ยิน กลิ่นก็เป็นรูป เพราะกลิ่นไม่รู้อะไรเลย ไม่ได้รู้อะไรหมด เป็นตัวกลิ่น ที่นี้เย็นเป็นอะไรคะ

ตอบ เป็นรูปเหมือนกันครับ

ส. เพราะอะไรคะ

ตอบ เพราะไม่รู้อะไรเลย

ส. สภาพเย็นมีจริง ๆ แต่ความรู้สึกว่าเย็น นี่อีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นเวลาที่เรจบน้ำแข็ง ตัวน้ำแข็งนี้เย็น แต่เรารู้สึกเย็น เพราะเรจบน้ำแข็ง เวลาที่เราจบน้ำแข็ง เรารู้สึกเย็น ถ้าเราไม่จบน้ำแข็ง เรารู้สึกเย็นไม่ได้ เพราะฉะนั้นเราไปรู้ลักษณะที่เย็น สภาพที่รู้ ลักษณะที่รู้ คือ จิต แต่ตัวสภาพเย็น เขาไม่รู้อะไรเลย

เพราะฉะนั้นมันใกล้เคียงกันอยู่ตลอดเวลา คือ เวลาที่มีจิต จะต้องมึงสิ่งที่ถูกจิตรู้ ทางภาษาบาลีใช้คำว่า “อาร์มมณะ” หรือ “อาร์มณ” อันนี้ก็ต่างจากภาษาไทยเรา เพราะภาษาไทยเรา “อาร์มณ” เราไปใช้ปลายเหตุ วันนี้อาร์มณดี แต่หมายถึงเราต้องเห็นสิ่งดี ๆ ได้ยินเสียงดี ๆ ได้กลิ่นดี ๆ อาร์มณถึงจะดี แต่ว่าอาร์มณจริง ๆ หมายถึงอะไรก็ตามที่จิตรู้ เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่พระพุทธรเจ้าตรัสและทรงแสดงจะไม่เปลี่ยน

แม้แต่คำว่า “อาร์มณะ” หรือ “อาร์มมณะ” ใช้ได้ ๒ อย่าง หมายถึงสิ่งที่ถูกจิตรู้ เมื่อมีจิต จะไม่มีอาร์มณได้ไหมคะ

ตอบ ไม่ได้คะ

ส. ค่ะ จิตเกิดขึ้นเป็นสภาพรู้ ต้องมึงสิ่งที่ถูกรู้ เวลาที่มีอาร์มณ จะไม่มีจิตรู้ได้ไหมคะ

ตอบ ไม่ได้

ส. ไม่ได้เหมือนกัน เสียงที่ไม่มีใครได้ยิน เป็นอารมณ์หรือเปล่าคะ

ตอบ ไม่เป็น

ส. ไม่เป็น แต่เสียงที่กำลังถูกจิตได้ยิน เสียงนั้นเป็นอารมณ์ของจิต เพราะว่าจิตรู้ได้ทุกอย่าง ไม่มีอะไรเลยซึ่งจิตจะรู้ไม่ได้ แม้แต่นิพพาน จิตก็รู้ได้ ถ้าจิตไม่รู้นิพพาน ดับกิเลสไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้นที่เราใช้คำว่า “พระอริยเจ้า” “พระอริยบุคคล” “พระโสดาบัน” “พระอรหันต์” พวกนี้ หมายความว่า จิต ที่ประกอบด้วยปัญญา ที่สามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพาน แล้วดับกิเลส ถ้าไม่ประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพานแล้ว ดับกิเลสไม่ได้

เพราะฉะนั้นถ้าจิตรู้นิพพานไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็รู้นิพพานไม่ได้ ทรงแสดงไม่ได้ ว่ามีนิพพาน แต่เพราะเหตุว่านิพพานเป็นสิ่งที่มิจริง แล้วใครจะรู้สิ่งที่มิจริง ก็ต้องจิตที่รู้ เพราะฉะนั้นจิตสามารถรู้จิตก็ได้ จิตสามารถรู้เจตสิกก็ได้ จิตสามารถรู้รูปก็ได้ จิตสามารถรู้นิพพานก็ได้ จิตสามารถรู้ชื่อ รู้คำ รู้เรื่องราว รู้ความหมายก็ได้

เพราะฉะนั้นตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่มีคุณเยาว มีจิต ซึ่งรู้ทุกอย่างจนกระทั่งขณะนี้ ทุกภพ ทุกชาติ นี่คือ จิต และมีอารมณ์ซึ่งถูกจิตรู้

ถ้าเกิดคัน เป็นคุณเยาวหรือเปล่าคะ ไม่เป็น เพราะใครก็คันได้ทั้งหมด เวลา ลักษณะคันเกิดขึ้น ก็ต้องมีลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น คัน ก็คือ คัน เจ็บ ก็คือ เจ็บ เป็นทุกข์ทุกข เป็นทุกข์กายชนิดหนึ่ง ซึ่งพิจารณาจริง ๆ แล้ว ก็คือว่า ต้องมีเหตุปัจจัย ทำให้สภาพคันก็ดี เจ็บก็ดี เมื่อยก็ดี ปวดก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ซึ่งไม่เป็นของใครเลย เกิดกับสุนัข สุนัขก็ปวดได้ เจ็บได้ คันได้เหมือนกัน

เพราะฉะนั้นลักษณะที่คันนั้น ก็คือ ปรมัตถธรรม เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม คัน ปวด เจ็บ เป็นนามธรรม เป็นจิตหรือเป็นเจตสิก

ตอบ เจตสิกครับ

ส. เพราะว่าจิตเขาเป็นใหญ่ เป็นประธาน เฉพาะเห็น เฉพาะได้ยิน เขาไม่เจ็บ ไม่คัน ไม่จำ ไม่อะไรเลยสักอย่างเดียว นี่คือ ลักษณะที่ต่างกันของจิตกับเจตสิก

เพราะฉะนั้นเราจะทราบว่า ต้องแยกจริง ๆ ว่า จิตไม่ใช่เจตสิก มิฉะนั้นแล้วจะไม่ทรงแสดงว่า มีสภาพนามธรรม ๒ อย่าง คือ จิต เจตสิก เพราะใครเลยจะรู้ว่า จิตขณะหนึ่งที่เกิดขึ้น บางประเภทมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ อย่าง บางประเภทมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ อย่าง บางประเภทมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ อย่าง ๑๓ อย่าง ๒๐ กว่าอย่าง ๓๐ กว่าอย่าง ตามประเภทของจิตนั้น ๆ

แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราศึกษาโดยละเอียด พิจารณาถ่องแท้ ยิ่งเข้าใจในความไม่ใช่เรา เพราะว่าแต่ละขณะก็มีปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามต้องทราบปรมัตถธรรม ๔ และต้องรู้ความต่างกันของจิต เจตสิก รูป นิพพาน แต่นิพพานยังไม่ต้องกล่าวถึง เอาเฉพาะแค่จิต เจตสิก รูป เพราะอะไรยังไม่กล่าวถึง เพราะว่าเรามีจิต เจตสิก รูป ตลอดเวลา ซึ่งเราควรจะรู้และเข้าใจก่อน ถ้าเรายังไม่เข้าใจจิต เจตสิก รูป ปัญหานี้ไม่มี แล้วปัญญาที่จะไปรู้แจ้งนิพพาน มีไม่ได้เลย ง่วง เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม

ตอบ เป็นนามธรรม

ส. เป็นจิตหรือเจตสิก

ตอบ เจตสิก

ส. เป็นเจตสิก คือ ถ้าไม่ใช่สภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้เฉพาะลักษณะอื่นทั้งหมดที่เราบอกว่า เรารู้ เราชยัน เราท้อแท้ เรามีเมตตา กรุณา เราโกรธ คือ เจตสิกหมดเลย ซึ่งเจตสิกเขาจะเกิดกับจิตเท่านั้น เขาจะไม่เกิดกับสภาพธรรมอื่นเลยเกิดกับรูปไม่ได้เลย รูปไม่มีทั้งจิต เจตสิก

เพราะฉะนั้นจิต เจตสิก เกิดพร้อมกัน แยกกันไม่ได้ เพราะว่าไม่มีสภาพธรรมสักอย่างหนึ่งซึ่งเกิดตามลำพัง โดยไม่มีการปรุงแต่ง

เพราะฉะนั้นจิตต้องอาศัยเจตสิกเกิดขึ้น เจตสิกก็อาศัยจิตเกิดขึ้น ต้องเกิดพร้อมกันทุกครั้งเลย ถ้ามีคนถามคุณเยาว์ว่า จิตนี้มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเท่าไร คุณเยาว์ตอบได้ว่า ยังไม่ทราบค่ะ แต่ต้องมี คือ เรายังไม่ทราบก็จริง เพราะเรายังไม่ได้เรียน แต่ต้องมี คือ สิ่งใดที่เราทราบ เราต้องมีความมั่นใจ เข้าใจมันคงอย่าง

ถูกต้องว่า ต่อไปนี้เรารู้แล้วว่า ถ้าที่ใดมีจิต ที่นั่นต้องมีเจตสิก ที่ใดมีเจตสิก ที่นั่นก็ต้องมีจิต และจิตไม่ใช่เจตสิก

วันนี้ก็ได้ปรมาัตถธรรม ๔ แต่ต้องมีตัวอย่าง แล้วต้องคิด ต้องทบทวน ไม่อย่างนั้นแล้ว เหมือนเข้าใจ แต่เหมือนเข้าใจแล้ว จริง ๆ เข้าใจแค่นั้น มันจะต้องมีความเข้าใจเพิ่มขึ้นอีก

เมตตาตัวเองได้หรือ

ผู้ถาม ผมคิดว่า เมตตากับเสน่หามันใกล้เคียงกัน สำหรับทำอะไรกับตัวเอง ผมคิดว่าคงไม่ใช่เมตตาแน่ ก็คงจะเป็นเสน่หากับตัวเองมากกว่า

สุ. จริง ๆ แล้ว มีหรือเปล่าในพระไตรปิฎกที่ว่า เมตตาตัวเอง คือ คนนี้ชอบพูด แต่เวลาที่ใครจะพูดก็ตาม เราต้องพิจารณาว่า เป็นไปได้ไหม เป็นความจริงหรือเปล่า มีกล่าวไว้อย่างไร นี่เขาก็จะอ้างตอนแผ่เมตตา แต่เขาจะต้องเข้าใจจริง ๆ ว่า เวลาแผ่เมตตา บางคนไม่สามารถเมตตาทันทีได้ เพราะเขาไม่ได้สะสมมาที่จะมีเมตตา เขาต้องคิดก่อน

เพราะฉะนั้นธรรมเป็นเรื่องตรง เรื่องจริง เวลาที่เราฟัง แม้แต่คนพูด ก็อย่าเพิ่งเชื่อ พระไตรปิฎกกล่าวอย่างนี้ ต้องพิจารณาว่า อรรถ ความหมายจริง ๆ คืออะไร คือ ให้ตัวเองเป็นพยาน ให้นึกขึ้นได้ว่า เมตตาจะต้องเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าเป็นความที่เรารักตัวเอง แล้วเราก็ให้เขา

เพราะฉะนั้นธรรมเป็นเรื่องตรง เรื่องตรงที่ว่า ถึงใครจะว่าเราเมตตา แต่จริง ๆ ขณะนั้นเรามีเมตตาแค่ไหน ระดับไหน หรือเมตตาจริงแท้หรือเปล่า แต่ถ้าสมมติว่าเมตตาจริง ๆ หมายความว่าต้องเสมอกันหมด ถ้ายังมีเหลื่อมล้ำสักนิดหนึ่ง มันก็ไม่ใช่เมตตาแท้ ๆ แล้ว อย่างลูกเรา กับลูกเขา ถ้าเมตตาที่แผ่กว้างจริง ๆ อันนี้จะเสมอกัน

เพราะฉะนั้นธรรมเป็นเครื่องเตือนเราทุกกรณี ให้ละเอียดขึ้น ให้รู้ว่า เมตตาแค่ไหน มันพอไหม หรือมันเมตตาได้ระดับไหน แต่เมตตากับตัวเองนี่อย่าใช้เลย

คำว่า “เมตตา” แปลว่า “มิตร” หรือ “เพื่อน” หรือ “ไมตรี” ก็จะต้องมีคนที่เราจะต้องมีไมตรีกับเขา คือ ไม่ใช่เป็นศัตรู ตรงกันข้ามกับศัตรูเลย อย่างโกรธ เราบอกว่าเราโกรธตัวเอง คล้าย ๆ กับมีตัวอีกตัวหนึ่งที่ทำไม่ดี แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่โกรธตัวเองจริง ๆ แล้วรักตัวเอง แล้วความรักนั้นเป็นเหตุให้เราไม่พอใจ แต่ไม่พอใจ ไม่ได้หมายความว่า มีตัวอีกตัวหนึ่ง หรืออีกคนหนึ่ง

มิตร คือ ไมตรี ต้องเป็นเพื่อนกับคนที่เราพบ แล้วเขาก็จำแนกไปเลยว่า คนที่รักหรือคนที่ชัง หรือคนปานกลาง พวกนี้ก็แสดงให้เห็นอยู่แล้วว่า ต่างระดับกัน

เป็นปัญญาขั้นคิดที่เลื่อนลอย

ผู้ถาม สรุปก็คือว่า การที่เราศึกษาธรรมต่าง ๆ ก็เพื่อละความไม่รู้ ใช่มั้ยครับ

ส. รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพื่อให้เกิดปัญญา ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเห็นที่ถูกต้อง เพราะเราพูดกันเปล่า ๆ ไปเรื่อย ๆ ว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล พูดไปเรื่อย แต่ขณะที่เห็น ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร ขณะที่ได้ยิน ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร เพราะว่าถ้าไม่พูดถึงเดี๋ยวนี้ เราก็เพียงแต่เอื่อยลอย ๆ เป็นคำที่เลื่อนลอยมาก ถ้าบอกว่า ไม่ใช่ตัวตน โดยไม่มีสภาพธรรมที่แสดงความไม่ใช่เรา หรือไม่ใช่ตัวตนที่กำลังมีอยู่

เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีสภาพธรรมใดเป็นที่ยืนยัน รองรับว่า นี่ไม่ใช่ตัวตน ขณะนั้นก็ปัญญาเพียงขั้นคิดที่เลื่อนลอย โดยที่ไม่รู้ว่า อะไรไม่ใช่ตัวตน

อะไรก็ตามที่มีจริงเป็นธรรม

ผู้ถาม คือกระผมตอนที่คุยกับท่านอาจารย์ถึงได้รู้ว่า ตัวเองยังไม่เข้าใจหลักที่แท้จริงของการศึกษาธรรมเลย โดยเริ่มต้นเราต้องศึกษาตัวปรมัตถธรรมก่อน เราต้องเข้าใจก่อนว่า ธรรม คือ สิ่งที่เราจับต้องได้

ส. ไม่ใช่ค่ะ มีจริง ๆ ไม่ต้องเห็นก็ได้ อย่างเสียงนี้ มองไม่เห็นใช่ไหมคะ

ผู้ถาม ครับ

ส. แต่อะไรก็ตามที่มีจริง ความโกรธ คุณชาลิกไม่เห็น แต่มีจริง ทุกอย่างที่มีจริงเป็นธรรม เพราะว่าไม่มีใครสร้าง แต่สภาพนั้นมีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแน่นอน จึงได้ปรากฏให้รู้ว่ามี

ผู้ถาม ถ้าอย่างนั้นสมมติว่า เราเห็นคน นั่นก็คือธรรม

ส. ทุกอย่างค่ะ ที่มีจริง ๆ

ชาลิก ถ้าอย่างนั้นการที่เราศึกษา เราก็ต้องนำมาปฏิบัติด้วย ถูกไหมครับ ที่เราศึกษาเพื่อให้มีปัญหา ไขไหมครับ

ส. ค่ะ

ชาลิก แต่ผมไม่เข้าใจว่า อย่างที่พระพุทธเจ้าสอน คือ หลักคำสอนจริง ๆ ผมไม่ทราบ ว่า ผมเข้าใจถูกต้องหรือเปล่า คือ ให้คนหลุดพ้นจากบ่วงตรึงนี้

ส. แล้วบ่วงมาจากไหนคะ

ชาลิก มาจากกิเลส

ส. เพราะฉะนั้นต้องหลุดพ้นจากอะไรด้วย

ชาลิก จากกิเลส

ส. และกิเลสตัวสำคัญ ที่เป็นต้นเหตุของกิเลสอื่น คือ อะไร มันต้องมีตัวแม่ไขไหมคะ พอจะจับได้ใหม่ว่า กิเลสอะไรที่ทำให้กิเลสอื่นเกิดขึ้น

ชาลิก ความต้องการหรือครับ

ส. ความไม่รู้ อวิชชา ใช้คำว่า “อวิชชา” สภาพที่ไม่รู้ เดียวนี้ความไม่รู้อยู่ตรงไหน

ชาลิก อยู่ตรงเราไม่มีปัญญา เราไม่รู้

ส. อย่างกำลังเห็น เราไม่รู้ความจริงเลยว่า เห็นคืออะไร และสิ่งที่เห็นคืออะไร นี่คือการไม่รู้ กำลังได้ยิน ได้ยินตลอดเลย เป็นเรื่องเป็นราว แต่การไม่รู้ คือไม่รู้ ว่าได้ยินคืออะไร และเสียงที่กำลังปรากฏนี้คืออะไร

เพราะฉะนั้นความไม่รู้ของเราทั้งวัน แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีความรู้แล้ว เรามีความติดข้องในสิ่งที่เราไม่รู้ความจริง เพราะฉะนั้นกิเลสก็มีมากจนกระทั่ง ถ้าไม่มีการ

ฟังพระธรรมเลย ใครจะมาบอกเราถึงเรื่องความจริงอันนี้ไม่ได้ เพราะไม่ใช่ผู้ตรัสรู้ แต่ผู้ที่บอกเราให้รู้ว่า ความจริง สภาพธรรมที่มีจริง เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยแล้ว มี ๒ อย่างเท่านั้น คือ เป็นสภาพที่ไม่รู้อะไรเลยทั้งสิ้นอย่างหนึ่ง ใช้คำว่า “รูปธรรม” ส่วนสภาพธรรมอื่นที่ไม่ใช่รูปธรรมนั้น เป็นนามธรรมทั้งหมด

นี่แสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่ตัวตน ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ต่างจากศาสนาอื่น ทั้งหมด คือ สอนเรื่องสังขารธรรม ความเป็นอนัตตาของทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิด ต้องมีเหตุปัจจัยทำให้เกิด แล้วดับด้วย อย่างไฉน ไฉนนิมิตเดียว แล้วดับ เห็น ก็ต้องนิมิตเดียว แล้วดับด้วยเหมือนกัน

ชาลิก ตรงนี้ไม่เข้าใจครับว่า เห็นนิมิตเดียวแล้วดับ ในเมื่อถ้าเรายังไม่หลับตา ก็เห็นตลอด

ส. ที่นี้คุณชาลิกหรือใครก็ตาม จะมีจิตพร้อมกันทีเดียว ๒ – ๓ ขณะไม่ได้ คนหนึ่งจะมีจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว เพราะว่าจิตเป็นสภาพที่รู้ เมื่อจิตเกิด จิตจะต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด เพราะเขาเกิดขึ้นรู้ เมื่อเขาเกิดขึ้นรู้ ต้องมีสิ่งที่ถูกรู้ จะกล่าวว่า เมื่อจิตเกิดเป็นสภาพที่รู้ แล้วไม่รู้อะไรเลย ไม่ได้ ต้องมีสิ่งที่ถูกรู้ อย่างจิตได้ยิน รู้อะไร รู้เสียง เสียงจะสูง จะต่ำ จะหวีด เมื่อกี้จิตรู้ตลอดเลย จิตรู้แม้ความละเอียดของเสียงของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกันเลย จิตก็รู้ความต่าง

นั่นก็คือความวิจิตรของจิต ซึ่งเขาเป็นใหญ่จริง ๆ ในการรู้ทุกอย่างตามอารมณ์ที่ปรากฏ รู้แจ้งในอารมณ์นั้น

คำว่า “อารมณ์” คุณชาลิกอาจจะคิดถึงว่า วันนี้อารมณ์ดี คนนี้หัวเราะ ยิ้ม ตั้งแต่เช้าเลย แต่ความจริงถ้าสิ่งที่เขาเห็น ได้ยิน ไม่ได้ อารมณ์ดีไม่ได้ในภาษาไทย แต่ว่าภาษาไทยเราเอาภาษาบาลีมาใช้โดยไม่สมบูรณ์ คือ เอาปลายเหตุมาใช้ แต่ต้นเหตุ คือ สิ่งใดก็ตามที่จิตกำลังรู้ สิ่งนั้นเป็นอารมณ์ของจิต

คือ พระธรรม ถ้าเรียนแล้วเราจะรู้ว่า มีความเพิลิตเพลิน เบิกบานที่เป็นสังขารธรรมซึ่งใครเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แม้แต่คำที่ใช้ ใช้คำว่า “อาลัมพะนะ” หรือ “อาร์มมณะ” ในภาษาบาลี หมายความว่าถึงสิ่งที่จิตรู้ ตลอดทั้ง ๓ ปิฎก จะใช้คำนี้ซึ่งเป็นภาษาบาลี

เพราะฉะนั้นจริง ๆ แล้ว ภาษามาทีหลัง สภาพธรรมมีก่อน เพราะว่าถ้าไม่มีสภาพธรรม ภาษาก็มีไม่ได้ ใครจะเป็นคนเรียก ถ้าไม่มีสภาพธรรม คนก็คือธรรมชาติของคนก็เป็นธรรม

เพราะฉะนั้นแสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมจริง ๆ ยังไม่ต้องเรียกอะไรทั้งสิ้น สิ่งนั้นก็ยังมี แล้วใครก็เปลี่ยนแปลงลักษณะของสิ่งนั้นไม่ได้ อย่างกลืน เป็นสภาพธรรมที่มี เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่ต้องเรียกกลืน แต่ลักษณะของกลืนก็ปรากฏโดยกระทบ จมูก เสียงไม่ต้องเรียกว่า เสียง แต่ลักษณะของเสียงก็ปรากฏโดยกระทบหู นั่นคือลักษณะของเขา

นี่คือ ธรรมทั้งหมด เพราะฉะนั้นตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าเป็นธรรมหมด แล้วก็ปฏิกิริยาธรรมแต่ละอย่าง ๆ ด้วย

ท่านพระสารีบุตรซึ่งเป็นอัครสาวก ท่านกล่าวว่า ช่างน่าอัศจรรย์ที่ว่า ธรรมทั้งหมดเมื่อปรากฏแล้ว ก็ตรงตามที่ได้ทรงแสดงทุกอย่าง ไม่ผิดไปเลย แม้แต่ลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ไม่มีรูปร่างเลย มองก็ไม่เห็น สัมผัสกระทบก็ไม่ได้ แต่จิตมี และจิตเป็นธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นต้องเป็นธาตุรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด และจิตสามารถจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้หมด ไม่มีอะไรเลยที่จิตไม่รู้ไม่ได้

เพราะฉะนั้นตั้งแต่เกิดจนตายที่ว่า จะเป็นคนชื่อนั้นชื่อนี้ แท้จริงก็คือจิตเกิดขึ้นพร้อมกับรูป จิตเกิดขึ้นพร้อมกับรูปชนิดใด เราก็สมมติบัญญัติเรียกว่า เป็นคนเกิด เป็นแมวเกิด เป็นนกเกิด แล้วแต่รูปร่างที่จะทำให้เราสมมติเรียกสิ่งนั้นว่าอะไร แต่สิ่งนั้นถึงไม่เรียกก็ต้องเป็นอย่างนั้น จิตก็ต้องเป็นอย่างนั้น สภาพธรรมที่เกิดก็ต้องเป็นอย่างนั้น นี่คือ สัจธรรม พอที่จะเข้าใจธรรมใหม่คะ

ชาลิ ก เข้าใจครับ พอจะเข้าใจกว้าง ๆ ว่า ธรรม คือ สิ่งที่มีจริง ไม่จำเป็นต้องสัมผัสได้ใช่ไหมครับ

ส. ยกตัวอย่างว่า อะไรบ้าง

ชาลิ ก อย่างเสียง

ส. เสียงเป็นธรรม เพราะ

ชาลิ ก มีจริง

สุ. ได้ยินเสียงไหมคะ รู้ว่าเสียงมี

ชาลิก หรือถ้าจะเป็นสิ่งของ สัตว์ ต้นไม้ ลำธาร ภูเขา ทุกอย่างเป็นธรรม
หมด แต่มีธรรมอยู่ตัวหนึ่งซึ่งไม่สามารถมองเห็น ไม่สามารถสัมผัสได้ แต่เป็นธรรม
เพราะมีจริงนั่น คือ จิต ตัวธรรมก็มีทั้งเหตุ ทั้งผล มีเกิดและดับ

สุ. ลักษณะที่เกิดและดับ แสดงความไม่เที่ยง นั่นคือลักษณะที่มีจริง ๆ

ชาลิก ก็มีจิตเกิด และมีจิตดับ

สุ. จิตเกิดขึ้นและดับไป

ชาลิก ถ้าเป็นอย่างนี้ สมมติว่าคนเราพอตาย

สุ. ยังไม่ทันตาย จิตเกิดดับหรือเปล่า

ชาลิก เกิด

สุ. แล้วก็ดับ แล้วก็เกิดอีก แล้วก็ดับอีก แล้วก็เกิดอีก เพราะฉะนั้นจิตจึง
มีต่างกัน ถึง ๘๙ ชนิด

ชาลิก หมายความว่าอย่างไรครับ

สุ. จิตเห็น เพราะโตะเก้าอี้ไม่เห็น รูปเห็นไม่ได้ รูปรู้อะไรไม่ได้ จิตได้ยิน
เวลากลืนกระทบ จิตรู้กลิ่น เวลาที่มีรสกระทบลิ้น จิตรู้รส นี่คือจิตทั้งนั้น แต่ว่าจิตที่
เห็นไม่ใช่จิตที่รู้รส ไม่ใช่จิตที่ได้ยิน จิตที่ได้ยิน ก็ไม่ใช่จิตที่รู้รส

เพราะฉะนั้นก็เป็นชั่วขณะหนึ่งซึ่งแสนสั้น ซึ่งเกิดขึ้นทำหน้าที่แล้วดับ แล้ว
นามธรรมซึ่งเป็นจิต เขาเป็นลักษณะซึ่งเป็นปัจจัยในตัวของเขาที่ว่า ทันทที่ดับ เป็น
ปัจจัยให้จิตขณะต่อไปเกิด ไม่มีระหว่างคั่นเลย สภาพที่เป็นปัจจัยอันนี้ คือ ใช้คำว่า
“อนันตรปัจจัย” หมายความว่า ตัวจิตเองเป็นอนันตรปัจจัย คือ ทันทที่เขาดับ เป็น
ปัจจัยให้จิตขณะต่อไปเกิด

เพราะฉะนั้นจิตทุกดวงเป็นอนันตรปัจจัย นอกจากจุติจิตของพระอรหันต์ ดับ
ปัจจัยทุกอย่าง เพราะถ้ายังมีปัจจัยอยู่แม้สักชนิดหนึ่ง ก็เป็นปัจจัยให้สภาพธรรมเกิดได้
แต่ที่ว่าที่ไม่มีสภาพธรรมเกิดหลังตาย ก็คือจิตขณะนั้นแหละไม่มีปัจจัยใด ๆ ที่จะทำ
ให้สภาพธรรมอื่นเกิดอีก

แต่สำหรับคนธรรมดา มีปัจจัยเยอะ จิตขณะหนึ่งซึ่งเกิดมีปัจจัยเยอะแยะ ที่จะทำให้ขณะต่อไปเกิดขึ้นเป็นอะไร เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ เป็นผลของกุศล อกุศลก็ได้ ซึ่งเราจะต้องทราบละเอียดขึ้นทีละเล็กทีละน้อย เพื่อว่ามันไม่ใช่เรา เพื่อที่จะได้เข้าใจจริงๆ ว่า ไม่ใช่เรา เพราะอย่างนั้น ๆ

จิต – เจตสิก

ชาลิก ถ้าอย่างนั้น อย่างเราใช้คำตัวแทนว่า “เรา” ก็คือสภาพธรรมทั้งหมด ที่แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง ใช้หรือเปล่าครับ

สุ. เป็นจิต เจตสิก รูป

ชาลิก อันนี้ไม่เข้าใจครับ

สุ. เมื่อคำถามคุณกัลยาณีว่า ปรมาตมธรรมมีเท่าไร คือ ปรมาตมธรรม หมายถึงธรรมที่มีจริง ๆ ใครจะเปลี่ยนแปลงลักษณะของสภาพธรรมนั้นไม่ได้เลย และสภาพธรรมที่มีจริง ๆ ต่างออกเป็น ๔ อย่าง หมายความว่า ๔ อย่างนี้ปะปนกันไม่ได้เลย คือ หนึ่ง จิต เป็นสภาพธรรมที่เป็นธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นแล้วต้องรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นใหญ่เป็นประธานจริง ๆ เขาสามารถรู้ทุกอย่างได้ คนที่มีความชำนาญ เขาจะเห็นเพชรแท้กับเพชรเทียม หรือหยกกับหิน เขาสามารถจะบอกได้ โดยจิตสามารถจะรู้แจ้งในความต่างอย่างละเอียดหรือฟ้ากับน้ำทะเล เราก็บอกได้ เพราะว่ามีลักษณะที่ต่าง แม้ว่าสีจะคล้ายคลึงกัน แต่จิตสามารถจะรู้แจ้งในสิ่งที่ปรากฏ

นี่คือลักษณะของจิต แต่จิตเขาจะไม่ทำอะไรเลยสักอย่างเดียว เป็นใหญ่จริง ๆ ในการเกิดขึ้น รู้ลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กำลังปรากฏเท่านั้น แต่จิตจะเกิดเองตามลำพังไม่ได้ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุปัจจัย หรือมีสภาพธรรมอื่นทำให้เกิดขึ้น อาศัยกันและกันเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นเวลาจิตจะเกิด ต้องอาศัยเจตสิก เป็นสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดกับจิต จะไม่เกิดกับอย่างอื่นเลย จะไม่เกิดกับรูป จะไม่เกิดกับโถ้ะ จะไม่เกิดกับแก้ว จะไม่เกิดกับอะไร แต่จะเกิดกับจิตเท่านั้น ตัวอย่างที่เราเห็นชัด ๆ คือ ความรู้สึก

บางครั้งมีความรู้สึกดีใจเกิดกับจิต เสียใจเกิดกับจิต นี่เป็นเจตสิกทั้งหมด เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิต ชื่อว่า เจตสิก แต่มีหน้าที่คนละอย่างกับจิต เพราะฉะนั้นสภาพของเจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ชนิด มีลักษณะหน้าที่ต่างกับจิตโดยสิ้นเชิง และเจตสิกแต่ละชนิด เขาก็มีลักษณะหน้าที่ของเขา แต่ละอย่าง ๆ

นอกจากความรู้สึกดีใจ เสียใจแล้ว คุณชาลิกลองยกตัวอย่างเจตสิกซึ่งเป็นสภาพที่เกิดกับจิตว่ามีอะไรบ้าง ที่เป็นเจตสิก คือ สภาพที่ไม่ใช่จิต แต่เกิดกับจิต

ผู้ฟัง ตัวอย่างเช่น เร่งวงนอน

ส. ค่ะ จิตเขาต้องรู้อารมณ์อย่างเดียว วงงไม่ได้ จิตเกิดขึ้นแล้วต้องรู้เท่านั้น ทำอะไรไม่ได้เลย รู้เฉพาะสิ่งที่กำลังปรากฏ ลักษณะสภาพของจิตเป็นใหญ่จริง ๆ ไม่มีรูปหนึ่งรูปใดเกี่ยวข้องเลย ไม่มีว่าเราต้องไปคิดถึงทथยวัตถุหรือที่เกิดของจิต หรืออะไรเลย เพราะว่าถ้าลักษณะนั้นปรากฏ โดยสภาพที่เป็นจิต จะต้องเป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้แจ้งในลักษณะของอารมณ์ เป็นใหญ่ เป็นธาตุรู้ ซึ่งใช้คำว่า “มโนทริย” เพราะอินทริย คือ สภาพที่เป็นใหญ่ มีหลายอย่าง แต่เราค่อย ๆ เรียงไปตามลำดับ

ที่นี้ความง่วง ไต๊ะ แก้อี้ ง่วงไม่ได้ แต่ลักษณะที่ง่วงมี เพราะฉะนั้นลักษณะที่ง่วง เกิดกับจิต เพราะฉะนั้นจึงเป็นเจตสิกประเภทหนึ่งใน ๕๒ ประเภท

ชาลิก ถ้าอย่างนั้น เราหิว เราโกรธ พวกนี้ก็ล้วนแล้วแต่เป็นเจตสิกทั้งนั้น แต่จริง ๆ แล้ว จิต คือ เป็นธรรม

ส. เขาเป็นใหญ่ในการรู้แจ้งอารมณ์ แต่เขาไม่จำ ไม่คิด ไม่สุข ไม่ทุกข์ ไม่อะไรทั้งหมดเลย พวกนั้นเป็นเจตสิกซึ่งเกิดกับเขา เพราะฉะนั้นจิตจะเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ แล้วเจตสิกจะเกิดโดยไม่มีจิตไม่ได้

เพราะฉะนั้นถ้าพูดถึงจิต หมายรวมเจตสิกด้วย

ชาลิก ถ้าสมมติว่าเราง่วงนอน เราไปนอน สภาพของจิตหรือเปล่าครับ

ส. คุณชาลิกตั้งแต่เกิดจนตาย หรือใครก็ตาม จิตเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน คือ จิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เจตสิกอะไรที่เกิดกับจิต ต้องดับพร้อมจิต เจตสิกทุกดวงที่เกิดกับจิตนั้น ต้องดับพร้อมจิตนั้น จะไปแยกดับที่

หลังไม่ได้ แล้วต้องรู้อารมณ์เดียวกันด้วย อย่างพอจิตรู้แจ้งสี่ของดอกกุหลาบ เจตสิก
จำ และโลภะติดข้อง เขาทำหน้าที่ในสิ่งที่จิตกำลังรู้แจ้ง โดยที่เจตสิกไม่ใช่จิต เกิด
พร้อมกัน ดับพร้อมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน ในภูมิที่มีขั้น ๕ จะเกิดที่เดียวกันด้วย
เพราะว่าจิตไม่เกิดนอก รูปต่อไปเราจะรู้ว่า จิตประเภทไหนเกิดที่รูปไหน ชั่วขณะนิด
เดียว แล้วก็ดับ นี่คือ ชีวิตที่แสนสั้นของทุกคน

เพราะฉะนั้นไม่ใช่เรามีอายุยืนยาวมาก แต่ชั่วขณะจิตเดียว แล้วจิตขณะนั้นก็
ดับ แล้วจิตขณะต่อไปก็เกิด จนกว่าจะถึงจิตขณะสุดท้าย ซึ่งทำหน้าที่พ้นสภาพความ
เป็นบุคคลนี้ จะไม่กลับมาเป็นบุคคลนี้อีกเลย แต่ว่ากรรมหนึ่ง จะทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด
ต่อจากจุติจิตทันที

เกิด ภาษาบาลีใช้คำว่า “ปฏิสนธิ” สืบต่อจากจุติ นี่คือ สังสารวัฏฏ์